

De aquis Brixianis, cum disquisitione theorematum spectantium ad acidulorum potum, et transitum in corpore animali. Examen chymico-medicum / auctore Francisco Roncallo.

Contributors

Roncalli Parolino, Francesco, active 18th century.

Publication/Creation

Brixiae : Ex typographia Joannis Mariae Ricciardi, MDCCXXIV [1724]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/aemvjbhc>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

OC
15-

AAc 13

A
L. 9

The Library of the
Wellcome Institute for
the History of Medicine

MEDICAL SOCIETY
OF
LONDON
DEPOSIT

Accession Number

Press Mark

1-2) RONCALLUS, F.

273/D

DE AQUIS

BRITANNIS

DE AQUIS
BRIXIANIS

BRITANNIA
DE AGLIS

BRITANNIA
DE AGLIS

BRITANNIA

DE AQUIS
BRIXIANIS

CUM DISQUISITIONE THEOREMATUM
SPECTANTIIUM AD ACIDULARUM
POTUM, ET TRANSITUM IN
CORPORE ANIMALI.

EXAMEN

CHYMICO-MEDICUM

AUCTORE

FRANCISCO
RONCALLO.

BRIXIÆ M.D.CCXXIV.

Ex Typographia Joannis Mariæ Ricciardi.
SUPERIORUM APPROBATIONE.

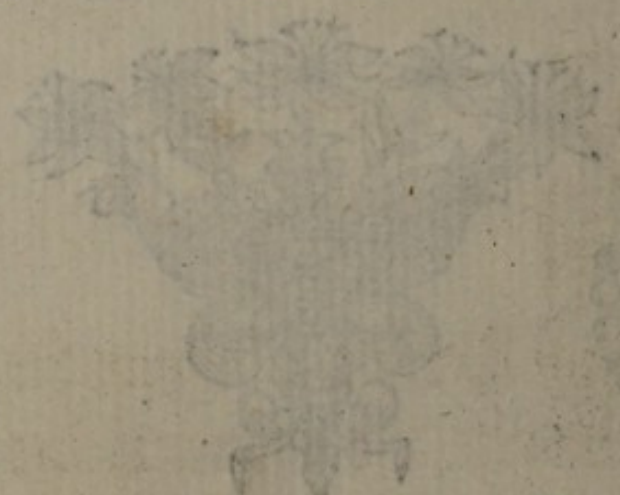

DE AOUS
BRILIANIS

CUM DISQUISITIONE THEOREMATUM
SPECTANTUM AD ALGEBRAM
POTUM ET TRANSITUM IN
CORPORE ANIMALI.

EX AMEN
CHYMICO MEDICUM

AUCTORE
FRANCISCO
RONGALLO.

BRILIAN MDCCXXIV

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF PADUA
FUND. 1797

NOBILIBUS, AC SAPIENTIBUS
VIRIS

PETROMARIÆBORNATO MARIO ALBERGHINO
Abbati JURISCONSULTIS &c. Advocato

VINCENTIO GARBELLO
ADRIANO DUCCHO
CAMILLO PULUSELLÆ
DEPUTATIS

CLAUDIO DURANTI HORATIO SOLDO
SINDICIS

FRANCISCUS RONCALLUS
D. D. D.

Rodiit aliquando, Illustrissimi Patres, de mineralibus, cæterisque saluberrimis Brixianæ Provinciae

vinciæ Fontibus, & Aquis Examen;
Et nemo est, qui non videat huic PA-
TRIAE deberi, in primis, quia mihi
Patria: Deinde, quòd inter ejus patri-
monia sunt latices, quos ad trutinam
chimiæ crisis accuratissimè appen-
di. Hoc immortale venerationis erga
Patriam anathema eò magis hoc ti-
tulo nuncupandum duxi, quando-
quidem, ex quo manum ad opus
admovi, stetit alta mente repositum
hoc insignis obsequii votum, & quo-
tidiè magis invaluit. Sacrum enim-
verò, ac dulce Nomen est Nomen
Patriæ, qua post Deum Opt. Max.,
ac Religionem nihil sanctum mà-
gis, nihil potest esse jucundius;
Præsertim, si Patria, quam Superi
concefferunt, ea sit, quæ cæteras
quascumque Regias & Urbes, vel

Antiquitate, vel Religione, vel Sanctitate, vel Litteris, vel Optimatum splendore, vel Armis, vel Ubertate Provinciæ, vel Cæli clementia antecellat. Eam esse Brixiam quis, licet alienæ inimicus gloriæ, non fateatur, quam tot præclarissimis ornamentis usquequaque divinitus illustratam, non modò prisca, verùm etiam rediviva ætatis nostræ monumenta testantur? Præter Historica commentaria Testis Religio, cui dedit Brixia tot laureata Martyrum agmina: Testis Orthodoxa Fides, cui tot Propugnatores acerrimos peperit: Testis Roma, cui tot vel Purpuratos Antistites dignitate eminentes, Sapientia, & Sanctitate clarissimos addidit. Huic Principes, huic Ref-

publicę, huic Reges, huic ipsimet
Cęsares tot bello, & consilio Du-
ces inclytos debent. Huic debet Or-
bis terrarum tot Scriptorum Illu-
strum ingenia quavis eruditione
pręstantium. Huic Cælum ipsum
debet tot Cælites, quos . . . . Verum
quid plura? Debet ipsa met sibi tot
Cives, ac Patres, quos adhuc, & No-
bilitate, & Sapientia, & Pietate con-
spicuos jugi fecunditate perennat. In-
ter quos quis non videt hodierna die
Vos pręlucere, Optimates Amplif-
simi, quorum non superciliis, sed Fi-
dei, Consilio, Auctoritati, Sapientię
plurima publicę felicitatis Fata com-
missa, creditaq: esse videntur. Vos,
Vos igitur obtestor, & invoco, Illu-
strissimi Patres, ut, dum hoc meum,
qualecumque sit, opus Vestras in ul-

nas provoluo, sereno; quo soletis, vultu excipientes obsequium, Patriæ pro me bona verba dicatis. Dicite, si lubet, Illustrissimo Nobilium Senatui, dicite præclarissimis Civibus, dicite honestissimo huic Populo me non privatæ, sed publicæ utilitati scripsisse; me non ad nominis pompam, sed immortalis erga Patriam amoris ergo Patrię devovisse, quod obsequentissimus offero. Levidense, fateor, vectigal, si Auctoris ingenium pendeat in lance; Non autem contemnendum, si Patria, præter commune beneficium, quod polliceor, obsequii candorem, ac integritatem perpendat.

Dat: Brixia IV. Kal. Junias M.D.CC.XXIV.

N O I
REFORMATORI
Dello Studio di Padoa.

H *Avendo veduto per la Fede di revisione ,
& approvazione del P. F. Tomaso Maria
Gennari Inquisitor Generale nel Libro In-
titolato; De Aquis Brixianis cum disquisitione
Theorematum spectantiũ ad Acidularũ potum, &
transitum in corpore Animali Examen Chymico-
Medicum Auctore Francisco Roncallo, non v' es-
ser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, &
parimente per Attestato del Secretario Nostro, nien-
te contro Prencipi, & buoni costumi, concedemo Li-
cenza a Gio: Maria Rizzardi Stampatore in Bre-
scia, che possi esser Stampato, osservando gli ordini
in materia di Stampe, & presentando le solite Copie
alle Pubbliche Librerie di Venezia, & di Padoa.*

Dat. 21. Febraro 1723.

(Gio: Francesco Morosini K. Ref.

(Alvise Pisani K. Proc. Ref.

(f. Piero Pasqualigo Ref.

Agostino Gadaldini Segr.
DE

RELIGION

OF THE

AMERICAN

PEOPLE

IN THE

UNITED STATES

OF AMERICA

AND

THE

WEST INDIES

AND

THE

WESTERN

ISLANDS

And. Torricani del.

C. Blencius sculp. Mediol.

DE AQUIS BRIXIANIS

PRÆLOQUIUM.

Spiritus ille Domini, qui, cum Cælum, terramque creavit, ferebatur super aquas, tantam huic elemento vim indidit, ut quaquàversum ab Aquilone ad Austrum, & a Gange Atlanticum ad Oceanum oculos, animosque convertimus, ubique terrarum, ac gentium vel Thermas, vel Balnea, vel Fontes, vel Flumina singula suis prædita beneficiis, aut naturæ miraculis circumspectemus. Quis enim ignorat Sinuessanas Aquas, quæ teste Plinio, fæminarum sterilitatem, & virorum insaniam abolere produntur; Albulas juxta Romam, quæ vulneribus medentur; Amphionis lacum, qui vitilignes tollit; Cytnum Ciliciæ amnem podagricis saluberrimum; Leucogei fontes inter Puteolos, & Neapolim oculis, & vulneribus salutare? Quis non miretur Reatinis paludibus ungulas jumentorum induari, & Cerome fontis aquas bibentes oves nigro vellere convestiri, ex Mele verò alio fonte potantes albescere, si ex utroque, variari? Non ne afficit tædio vini fons Arcadiæ Clitorius, inque Lusis ejusdem Provinciæ fonte mures conversantur, & vivunt? Non ne Marsiæ fons in Phrygia egerit saxa, exque Cizice potantes amorem deponunt? Non ne in Silia Indorum stagno, ut in Africæ Aposti-

damo,

damo, ac Asphaltite Judeę lacu nihil innata t, sed omnia merguntur, & Avernus item Lacus super volantes enecat aves, & arboribus decutit folia? Non ne Pontus Thracię fluvijs ardentibus habet lapides, qui aqua flagrant, vento extinguuntur, odoremque instar bituminis adeo tectum exhalant, ut nulla reptilia consistant? Non ne decem Aphrodisius steriles mulieres efficit? Cabura fons Mesopotamię aquis jucundè olentibus fluit; Et virgulta in Silarum fluvium Samnitum demissa lapidescunt.

*Nunc Silaris, quos nutrit aquis, quo gurgite tradunt
Duritiem lapidum medijs inolescere ramis.*

Ita Silius lib. VIII. præter Plinium, aliosque ejusdem ingenii Homologos, qui sexcenta ferè alia hujusmodi documenta recensent.

Qualiacumque tamen sint hæc arcana miracula, credat quisque, quod potest, ac velit. Nobis peregrinandum non est, ut aquarum vel amēnitate, vel salubritate fruamur. Ea enim in Urbe vivimus (fabulosa commenta non scribam) ea, inquam, in Urbe, quæ præter cætera præclarissima superum beneficia tot etiam undequaque scaturientium aquarum confluxu gloriatur, quæ Brixie splendorem, delicias, & amēnitatem adaugent; Nullum enim penè Palatium est, nullum Claustrum, nullum pene Forum, nulla ferè privata domus, ubi vel marmorei Tritones uberrimas aquas publicę commoditati, & ornamento non eructent, ac prodigant, vel stagnantes Putrei ad perenne refrigerium jugiter non ebulliant, vel præter aquarum delicias clandestinis terræ visceribus latices ex ingenio naturæ geniti non enascantur, vel Amnes ad Urbanę mephitis expiationem perenniter non interfluant.

Quod-

Quodque magis laudandum, est totius Agri Brixiani felicitas, quæ, siue montes ascendas, siue planiciem percurras, ubique tanta, & tam salubri Fontium, & Fluminum copia redundat, ut quàm plurimis Agris, atque Provinciis facilè antecellere videatur. Quid Gangem Indorum, quid Hermum Lydiæ, quid Lusitaniæ Tagum, quid Tartessiacos fontes celebramus? Aureas illi arenas egerunt, non valetudinem afferunt, quæ argento, & auro multò pretiosior. Nos fontes habemus non alienigenas, sed & Patrios, & Cives, quorum salubrior est haustus, quia non aliunde exportantur latices, sed proximi, ac penè contubernales ingenitos a natura spiritus interdicta evaporatione custodiunt. Singuli tamen sunt geometrica proportionem salubres, de quibus singulatim in hoc opere differendum, hoc ordine.

In primis Hirmentium Aquarum indolem, & quàm plurima chimica experimenta anatomicè describam; Quæ tamen de cæteris aquis singulatim acturus non repetam. Exinde brevissima meditatione, quin e Triumplina Valle digrediar, ad celebrem Collis fontem ascendam, ejusque pariter naturam scrutabor. Pari fermè scrutinio Aquas Darfii, & de Mori in Valle Cañunica ad Boream, Colonii, ac deinde Milzanelli fontes in plana Brixienfi Provincia ad Austrum defluentes attingam. Quod brevissimum examen excipiet aliquantò fusior tractatus de origine Melæ, ejusque pariter fluminis sine lege vagantis præpotentiam, causamque tyrannidis adeò delirantis disquiram. Addam extemplò commentum de Fontibus Urbanis, quorum primus est Sanctorum Cosmi, & Damiani, cujus latices, utpote divinitus dati, piè potiùs, ac religiosè venerandi sunt, quàm physicè examinandi. Mox de Puteis, & eorum
origine

origine differam, ibiq: causas perpeſſe præterito biennio ſic-
citatſ interpretabor. Analyſim deindè Aquę Mompiani
contexam, ejuſdemque originem perquiram, ac ſalubri-
tatem cum putealibus comparabo.

Tandem ad ſuperna Urbis faſtigia conſcendens Aquę
S. Petri in Oliveto nativitatem, viam, ac præſtantiam
exponam; ſin minùs, coniiciam. En igitur Operis elab-
orati, ac rerum agendarum ſynopſis, quę omnia utrũ
nec ne præſtitero, Benevolum Lẽctorem oro, & obte-
ſtor, ut non inanis glorię lenociniis, ſed Patrię decori,
ac publicę utilitati hoc, qualecumque ſit opus, me in-
tegerri-mẽ devoviſſe concedat. Nec ignoro, ſed gaudeo
ad hæc Aquarum beneficia libanda complures undequaq;
cuiuſcumque conditionis, & ſexus Ægros quotannis ex-
teris vel e Regionibus confluere. Verũ cum nemo, niſi
de Milzanelli Fontibus hætenus egerit, equi, bonique con-
ſules, Humaniffime Lẽctor, laborem meum, quo de cæ-
teris quoq; Fontibus Tractatum elucubravi; In hanc ſpem
ingreſſus fore, ut, quemadmodum Thermarum Roma-
nenſium uſus honeſtiſſimis ex cauſis obſolevit; Ita e con-
tra Brixienſium Aquarum Praxis, & Fama in dies etiam,
atque etiam effloreat, niſi, vel irregulari egrotantium elu-
datur incuria, vel Medicorum impatientia prodatur, (ne-
minem arguo) qui aliquando, ut contumacis ægritudi-
nis cura ſemetipſos exonerarent, Ægros præcipiti aphoriſ-
mate relegarunt ad Aquas.

Quidquid ſit, brevi me expediam. Omnium valetudini
conſulere volui: Scripſi, non ut doceam Sapientes, ſed a
Sapientibus inſtruar: Nemini Aquas imprecor: Cuilibet,
Tibique præſertim, Humaniffime Lẽctor, perennem ap-
precor felicitatem.

De

I
*De Situ, Origine, & Natura
Aquarum Hirmensium.*

N Brixienſi agro ad Septentrionem
vallis eſt Triumphina, quam cœte-
rarum Brixienſium vallium longè
celeberrimam probat perennis ædi-
ficiorum tumultus, ubi ferrei tubi,
bellicæ machinæ, nec non quæcum-
que martis tormenta perpetuo ſudo-
re, ac ingenio Lemniacis veluti focis, & incudibus cla-
borantur. Hanc ex utraque parte jugia montium juga
frondofis plerumque ſylvis inæqualibus obſecundant aſpe-
ritatibus, ita tamen, ut in humiliori loco nunc in ferti-
les campos, & apricos colles exporrigatur, atque pro-
mineat, nunc in florifera prata ingenioſa quadam amē-
nitate revireſcat. Mela inclytus Regionis amnis mode-
ſto, ſed interdum præcipiti, & exundanti curſu totam
interluit, ſenſimque ab aliis rivulis, & cognatis minoris
famę fluentis vectigalia recipiens augetur, & creſcit eun-
do. Frequentibus porrò oneratur, & exornatur vicis pla-
cida non minùs, quàm feròx vallis, ſed quò propius ad
finem vergit, pedetentim acclivior aſſurgens quodam
veluti theatriali proſpectu montibus clauditur. Illic igi-
tur ubi viginti millia paſſuum ab urbe diſtat, Hirmæ vi-
cus exurgit viridantibus hinc indè circumſeptus colli-
culis, quem fanè quietam, & benè fidam ruſticando
ſtationem putes gratiſſima amēnitate, & uberi venatio-
ne delectabilem. Præter ſaluberrimam cœli temperiem
ad mille

*Descriptio
vallis Trium-
pline.*

Hirma ſitus.

*Efari fontis,
latitudo, &
profunditas.*

ad mille circiter passuum limpidissimæ aquæ scaturigo est, Fons Efari dicta ob montem Esarum ex cujus visceribus jugiter saluberrimus humor dimanat. Trium passuum longitudine, duorum latitudine non excedit; Fundum verò plano-concavum, & parum profundum, pro ut scatebrarum vis exigit per diversa, & strictissima emissaria aquam evomit, & eo quidem impetu, ut jucundissimum sit spectaculum cernere surgentes hincinde aquarum bululas multiplicibus, & perpetuis circulis æquali de superficie contendere. Quà septentrionem spectat, ab Efari satis vasto, & alto vertice fulcitur, unde subsidentibus paululum lateribus meridionali plagæ exporrigitur.

Usus Incolarum Hirmentium has Aquas bibendi quando ægrotabant.

Antiquus semper viguit mos apud Hirmenses incolas Efari fontis aquas bibendi, & præsertim quando aliqua ægritudine detinebantur, cumque sæpissimè hoc solùm remedio convalescerent, de tanto munere à natura sibi feliciter impertito gloriari, atque apud finitimos illius præstantiam mille laudibus extollere cæperant. Elapso tamen sæculo parum, aut nihil fama percrebuit, vel quia exotici illi, & montani auctores nullam mererentur fidem, vel quia fieri non posse videbatur, ut in inculta scaturigine adeo mirifica naturæ suffragia laterent. Tandem

Cur antiquitus hæ Aquæ non usuvenirent.

Joannes Fainellus sedulus Aquarum Hirmentium inquisitor, & promulgator.

non multis ab hinc annis, cum eruditus D. Joannes Fainellus Gardoni, nunc verò Brixie, Medicinam feliciter faceret, atque pluries Hirmensem aquam laudari audisset philosophandi non minùs, quàm communi saluti consulendi desiderio propercit aquam sibi advehi jussit; Perpicuum illicò admiratus nitorem, cæterasque qualitates externis sensibus obvias sedulò perpendens, non, ut amici tum presentes, illam summis labiis degustare, sed coronatis crateribus usque ad satietatem adbibere voluit, ut

acerrimum

Hirmensibus.

3

acerrimum suum de tanti laticis virtute iudicium ab omnium votis expectatum proprio disceret experimento . Vix elapsis duobus horæ quadrantibus, nulla præcedente naturalium viscerum gravitatione ad mingendum suaviter stimulatus dimidium aquæ, quam potaverat, reddidit, mox reliqua effluxit. Sollicitus adeò sine pneumatosi transitus ansam præbuit dubitandi oculatissimo Viro utrum, præter aquæ communis, & quidem laudabilis doses, minerales ibi summèque activi sales includerentur, qui, utpote non tam facilè sanguinis, & liquidorum omnium salibus sibi mutuò unibiles, successiva, sed citra doloris sensum vasorum deferentium titillatione exitum sibi molirentur, atque per patulos urinæ canales aquosum laticem secum veherent. Igitur opinionem de hujus aquæ salubritate, quam superior Vallis prædicabat, suo quoque calculo comprobare conatus est, caputque annuente æstiva temporis constitutione eandem suis ægrotantibus exhibere, sed iis tantummodo, quibus prodesse poterat, vel ratione qualitatum, quas proprio philosophico examine in iisdem cognoverat, vel experimento, ubi scilicet æqualibus morbis per convalescentium fidem opitulatam esse compererat. Par fuit votis eventus, ita, ut brevi tempore ex repetitis à sedulo Viro cum Ægrorum emolumento experimentis ejusdem fama circumquaque diffusa Brixiam quoque pervenerit. Varium fuit Brixienſium Medicorum iudicium, & superficialia usque adhuc, quòd sciam, super his aquis tentata examina, nisi quòd perpetua per multos annos favorabilium eventuum serie reperi-
Diuretica Aquarum Hirmensium vis magnum est argumentum salino mineralis particular in iisdem delitescere.
Joannes Faionellus primus instituit methodicum aquarum potum.
Opinio Medicorum Brixienſium super Aquis Hirmensibus.

est, & confirmatum multis morbis prodesse, aut saltem non nocuisse. Igitur ne culpanda veniat futura praxis, solaque Empyricorum more experientia vocem
A 2 extollat

extollat, ut apud Livium agebat Q. Fabius Maximus (1)
 „Eventus stultorum magister „ operæ pretium duxi comi-
 tem præteritis experimentis rationem addere, ita tamen,
 ut ratio factò, non factum rationi se accommodet, at-

*Quomodo
convenire de-
beret rationes,
& experimen-
ta.*

que ut ait clarissimus Bernardinus Ramazzinus (2), „ am-
 bæ hæ humanæ felicitatis præsidēs ad invicem fæderatæ
 mixtum exerceant ex æquo imperium. „

*Suavis indi-
genarum color
probat salu-
bria inibi fossi-
lia delitescere.*

Et primò cum Hirmam pervenerim occurrit observa-
 bilis, & circumcirca salubrem fossilium indolem com-
 probans athletico-suavis, atque ad visum dulcis indige-
 narum color, quem iidem Hippocrati (3) placuisse testa-
 tur Immortalis Lancisius (4) Maximi Pontificis Clemen-
 tis XI. verè Maximus Archiater : Quandoquidem suavis
 hominum color significat, „tum contenta fluida optimè
 soluta, ac defæcata, tum continentia vasa sine ullo vel
 obstructionis, vel convulsionis impedimento constare „
 Accedit, & longævitas ad ultimum usque senium felici-
 ter protracta, ita, ut quamvis rusticalibus negotiis impli-
 citi, alternisque laboribus jactati, atque jugiter agitati sint
 mortis tamen falci sepissimè reluctentur, & vincant.

*Quomodo, &
ubi aer noxi-
us evadat.*

Quod quidem fieri præsertim existimo adjuvante Hirmen-
 sis cœli clementia; Aer enim cum sit corpus fluidum, quod
 à sole præsertim, luna, ac ventis inæqualiter pellitur pe-
 renni motu agitur, hinc quaquaversus circumfluens à
 dissitis interdum oris sordes, effluvia, & vaporosa inqui-
 namenta secum devehit, unde purissimæ alioquin regio-
 nes sæpe inquinantur: Quod omnium primus docuit Hip-
 pocrates (5) aptissimè scribens, „ ventos omnes habere
 vim humectandi, ac frigefaciendi, verum propter situm
 locorum

*Vis insita
ventis.*

(1) Lib. 22. (2) In Orationibus Patrici arguenti p. 7. (3) Lib. de Alimento n. 5.
 (4) De Nativis Romani Cœli qualitatibus pag. 46. (5) De Dieta n. 2. & 3.

Hirmensibus.

5

locorum, per quæ ad singulas regiones accedunt, diversos inter se fieri frigidiores, calidiores, humidiores, sicciores, morbosiores &c., Ex quibus colligere licet ventorum agitationes quàm proximè ad effervescendum proclives, non aliundè originem suam nancisci, quàm ex violenta plurium corporum diversis schematis mutua reactione, qua in summam collisionem, & frictionem suarum partium transire necesse est; Unde respectu miscellæ, & mutationis, quas fortiri coguntur aliunde allata corpuscula cum reluctantibus hujus, vel alterius regionis consuetis exhalationibus ex luctuosa adhæsione multifarius emergit conflictus, novæque cuduntur rerum facies, quæ importuno calore æstivo tempore aquosis particulis juncto, & corporibus salino-terrestribus communicato formas induunt aculeatas, uncinatas, cuspidatas, uno verbo, ex omni parte asperas, morbisque producendis heu nimis aptas. Sicuti tamen malignæ hæ coalitiones ibi præsertim formantur, & persistunt, ubi sufficiens datur tempus sua stamina contexendi, & adaptandi, ut in locis palustribus; Nemo non videt quantum Hirmensis cœli felicitas laudanda veniat: Quandoquidem cum à septentrionali parte montium altissimus agger occurrat, atque Orientali, & Meridionali plagæ apertissimus pateat aditus, pronum est asserere purissimum abstersum aerem, postquàm peiori, & noxio flamine humilioribus locis incubuit, frequenti monticulorum obice, ceterisque circumpositæ telluris asperitatibus interceptum, non quidem aerem, & immodicum, sed spatio ipso retusum, ac mitigatum prima potissimum luce ad Hirmam appellere, & incolas recreare; Æstivo verò tempore ad bibendas aquas aptatissimo, postquàm calidus, & ventiformis aer propinquo-

*Quomodo viti
nocere possit*

*Ratio, cur
aer, dum ad
Hirmam ap-
pellit, purissi-
mus est.*

*Aer aſtivo
tempore cir-
cumfluens in-
ſiti miſcella
ſit tempera-
tior.*

quorum collium prominentias difflaverit, proclivi, & molli lapſu in valles labascit, initoque ſuavi connubio cum frigidiori inſito aere ad fundum vallis reptante mitiſſima emergit atmofphæra, cujus moderato æquilibrio nil ap-
tius ad hominum incolumitatem: Etenim cum ipſa ſit corpus humidum, & compreſſionem patiens, quoties ejusdem augetur impetus, aut minuitur reſiſtentia, pari paſſu relaxatur, aut comprimitur corporum oſcillantium nexus, unde multiplex in liquidis motus, & inſtabilis ipſius ſanguinis unda. Sic quantum ad ſalubriorem, & longæviorẽ vitam ducendam puritas aeris conducat te-
ſtatur ipſe Celeberrimus Ramazzinus (1) ſumpto exem-
plo a piſcibus, qui feliciter vivunt in aqua pura, quàm in fæda, & a vividiori, & acutiori ingenii acumine, quod florere ſolet ubi aer eſt tenuis, unde meritò Hippocrates (2) tradidit, ſapientiam cerebro ab ipſo aere exhiberi. , ,

*Ubi aer eſt
ſubtilis, inibi
acutiora de-
gunt ingenia.*

Ob eam cauſam aquas ad Hirmæ fontem propius po-
tandas ſuo loco ſuadebo, non ſolum ob majorem earun-
dem activitatem, ſed etiam, ut Ægri eodem tempore fa-
vorabili adeò aeris uſura fruantur, cum paſſim obſervatum
ſit chronicis morbis laborantes ſola mutatione à locis hu-
milioribus in editiora ſummum ſenſiſſe levamen, mul-
tosque, in quibus anima ex putri, & oppilato ædificio
jam erat proſilitura, hoc aeris medicamine paſſim ereptos
eſſe videamus.

*Sola aeris
mutatio mor-
bos curat.*

*Aqua Hir-
menſis pauca
ſecum affert
ſedimenta.*

Hirmenſis igitur aqua à tenuiſſimis cryptis, & ſtriſtis
hiatibus ſcaturit, per quos percolata pauciſſima ſecum af-
fert ſedimenta, ſed tantum ſubruram quandam arenu-
lam, quæ ad alvei fundum minutatim cadens coacervatur,
atque

(1) In Conſtitutione Epidemica rurali Ann. 1690. pag. 231.

(2) Lib. de Morb. ſac. n. 17.

Hirmensibus.

7

atque congeritur; Reliqua verò aqua ulteriùs per decli-
ve solum in Esari vallem dilabitur.

In superiori parte vix ultra viginti passus alia reperi-
tur scaturigo fons aquæ calidæ dicta; Cum tamen ipsam *Alter Fons
Hirmensibus
Aquis proxi-
mus.*
actu frigidam reperissem etymologiam, vel antiphrasim
nominis ignoro: Ex tenuissima, & vix durabili exit ve-
na, nomenque parvum apud accolæ obtinuit, & ipsam
tamen de propinqui Fontis qualitatibus participare nega-
re non ausim. Inferiùs verò scilicet subtus fontem, quæ
in Esari vallem itur, multiplex observatur saxorum, &
rimarum series vitreo-albidiusculo colore affabrè incrusta-
ta, per quas aqueus latex perpetuò distillat, qui postmo-
dum propinquiori terræ nuptus cæruleum induit colorem.

Nullum habet odorem sensibilem, saporem verò po-
tius insipidum, sed sepulta quadam suavitate amabilem, *Hujus aque
sapor ab ipsis
armentis di-
gnoscitur.*
adeò ut ipsa alliciat armenta, quæ frequenter saltuatim vi-
dentur de primo potu contendere. Imo apud rurículas *Dicitur vul-
go, aqua fa-
mis.*
aqua famis dicitur, eo quia vix à fonte reduces domum
tangunt, quòd ob deterfam villosam tunicam glandulosi
folliculi famelicè oscillant, & inclusos gastricos latices in-
tra ventriculi cavum proclivius exprimunt, atque eructant.
Quæ sanè utilitas citra salubritatis periculum præstò est,
cum ab incolis fide dignissimis acceperim, quòd etiam
absque ullo regimine, aut methodica preparatione pota-
tis Hirmensibus aquis nullum tamen pondus in stomacho *Signa boni-
tatis aquarum.*
oboritur, nec murmur in hypochondriis, quæ juxta illud
Lancisii (1) firmissimum bonitatis aquarum sunt argu-
mentum; Ut subdit Palladius (2), „ si venter, aut visc-
era, vel latera, vel renes nullo dolore, vel inflatione ve-
xentur „ super hoc tamen seriò animatvertendum, dum
in

(1) De nativis Romani cæli qualitatibus pag. 23. (2) De re rusticalib. 1. cap. 2.

in nonnullis aquis aliquid noxii latet, quamvis jucundam præferant suavitatem, tales bibuntur in Cillera valle sub Alpes, in Picens ad Callium, & in Vallesaxina ad Tacenum, quæ gutturosos faciunt bibentes. Propriam tamen, & ipsi medelam inveniunt in Agro Bononiensi ad Seravallis fontem, quo coloni utuntur ad Botium, vel Bronchocele extirpandam, ideo conjiciendum illius aquas sale potissimum marino saturari. Vid. Maslinus (1)

*Aqua Hir-
mensis in Es-
ari visceribus
depuratur.* Limpidissima hæc aqua est ob susceptam puritatem in Esari visceribus per arenam inter argillacea strata locatam, ut nulla, licet ualida commotione in vasis adumbratur. Semper admirabilis naturæ exemplo didicerunt vetusti exercituum Duces: Scilicet, quoties instabat dulcium aquarum penuria, fabulo, & creta aquas impuras aliquandiu confundebant, mox de vase in vas transfusas, percolatasque fidsre sinebant, donec limpidissimæ fierent, & suaves. Auctor est Solinus, referente Clarissimo Baccio (2). Claram quoque reddit aquam turbidam injectio aluminis, ut de flumine luteo Hoang scribit Atlas Sinicus (3), Hanc aquam ad usum limpidam faciunt

*Quomodo
Navigantes a-
quam reddunt
limpidam.*

*Aquarum ni-
tor aliquando
suspectus.*

Navigantes injecto alumine; illo enim infecta limum suum præcipitat ad fundum vasis, Et Brixianum Lumen (4) peculiare suggerit inventum ab Actis Angliæ 1668. pag. 475. transcriptum, ait enim quod, si quibusdam fabis in Coromandel enascentibus interiores lutei vasis parietes fricentur, fordes infusæ aquæ illicò ad fundum subsident., Tertus tamen in aquis nitor non semper salubritatis indicium est: Si etenim aquæ Nucarinæ arsenicum infun-

(1) In Bono nia perlustrata.

(2) Tractatu de Thermis lib. 1. pag. 15.

(3) Pag. 15. (4) P. Lanae S. J. in Mag. N. & A. Tom. III. Lib. XIX. Art. VIII. pag. 169.

Hirmensibus.

9

infundatur lucet illicò tenuitas, & perspicuitas, & tamen nihil venenosius. Idem passim videmus in aquis fortibus, & regiis, quæ nunquam turbide apparent.

Perennis est, nec perpetuis pluviis, aut nivium eliquationibus augetur, nec sicciori qualibet tempestate minuitur, admirabile sanè fontium bonitatis distinctivum, ut de aquis Suvalbacensibus notavit eruditissimus Urbanus Hiarna (1) Ob id licet arguere ab internis subiectæ telluris meatibus ortum suum nancisci: Quo autem naturæ artificio hoc contingat, scire haud datum: Clare fateor tam vepricosam, intricatamque hujus doctrine esse obscuritatem, ut facilè quemvis abstertere possit. In varia abeunt clarissimorum Auctorum opiniones, nec adhuc repertum est dogma, quod infallibili, & securo superbiat fundamento. Origo fontium à mari per subterraneos meatus videtur non posse adamussim hydrostaticis legibus congruere: Non, quòd non dentur talia occulta commercia, de quibus fidem facit fluvius Anas, qui sub terra aliquandiu latens demùm erumpit post milliaria quindecim propè Emeritam; Et Erasinus ex Stymphalide Arcadiæ lacu profluens, deinde terra occultatus in agro Argivo denuò erumpit, & in sinum Argolicum illabitur: Atque Strabo è Ciliciæ specu ingenti ore oriri fluvium, qui brevi itinere se cuniculo condit, occultisq; latebris in mare se exonerat. Immo inter ipsa maria hoc contingere testatur ipse Paulus Castatus (2) illis verbis „Quare tantam aquarum vim perpetuò influentem ex Mediterraneo mari in aliud mare „deductam existimo per subterraneos meatus „ . Quod

B confirmat

Fons Hirmæ secundum varias cœli tempestates, nec crescit, nec imminuitur.

Doctrina originis Fontium est admodum difficilis.

Dantur commercia subterranea inter flumina, & Maria.

(1) *Ex Actis eruditorum Lipsiæ Tomo Ann. 1684. pag. 79.*

(2) *In dissertationibus Hydrostaticis pag. 12.*

*In quibus
aquis possint
vicissim con-
tingere.*

*Examinan-
tur difficulta-
tes, quæ exi-
tum aquæ im-
pediunt.*

*Quibus moti-
bus aqua mo-
veatur.*

confirmat Kircherus de mare Caspio cum Euxino, re-
ferente Eruditissimo Gratiano. (1) Quæ tamen occulta
commercia videntur posse contingere iis tantum fonti-
bus eodem cum mari plano horizontali æquilibratis, ubi
scilicet potest ascendere naturale aquarum libramen-
tum. At aqua maris per occulta barathra, & patentes cu-
niculos ad radices derivata, quomodo ascendet montium
cacumina? Qualis, quæso, assignatur aquæ vis, qua
superare possit tot anfractuosos specus, tot obvias diffi-
cultates, quibus montium cavernæ hinc indè imbrican-
tur? Quale erit hoc Hydraulicum naturæ magisterium,
quo tam mirifica edantur? Hoc ne continget ope pro-
cellarum, atque agitantium vibrationum? An ope fil-
trationis, vel flatuum interiùs prementium, aut inæqua-
lis marium altitudinis? Quæ omnia fusè memorat Cla-
rissimus Robertus Plot Musæi Asmoleani Præpositus, &
Regiæ Societatis Londini Secretarius (2). A quibus va-
ria, atque instabilis tantùm fontium origo posset de-
rivari.

Tribus asserit Eruditus Baccius (3) moveri aquam
motibus: Primò naturali ad infima, ut gravia cetera;
Secundò superiori virtute syderum, ita trahi potest,
,, ubi trahitur ad capita montium,,. Tertiò ex acciden-
ti, quo ventis undæ alliduntur ad littora: Primo, & ul-
timo motui non reluctor; At, virtute syderum altissimis
fontibus aquam posse suppeditari difficilè credam; Ha-
beat aqua inclusum impellentem spiritum, ut voluit Pli-
nius (4). Urgeat pars partem, ut inquit Ambrosius,
posterior anteriorem; sollicitetur perpetuo undarum al-
lifu

(1) In examine Thermarum cap. 2. pag. 27.

(2) De origine Fontium Tentamen philosophicum.

(3) De Thermis libro primo pag. 7.

(4) In Historia naturali.

Hirmensibus.

I I

lisu; semper angustiores supponantur meatus, ubi impetus suapte natura vires aquirat, nulla occurrant spiramenta per quæ exhalet spiritus: Non proindè sequitur rem ex suo voto contingere, nisi assignetur primum movens, hoc est illa vis, qua pereat naturale aquarum equilibrium. Quòd si ab aliquibus terræ non supponatur eadem cum mari superficies, ita, ut naturaliter ascendat, velut in fictilibus tubis ad æquandam Maris Terra majorem altitudinem, in promptu est difficultas, cur in puteis originem, ut ipsi volunt, à propinquo mari trahentibus aqua non ascendit ad labra, solumque jugiter non luit ad æquandam Æquoris, hoc est suæ originis superficiem? Non ne ibi viget syderum influxus? Non ne aptissimus occurrit tubus? Nunquid cessarunt æquoris procellæ, aut pneumatica evanuit vis.

Denique ipse Paulus Casatus, post quàm strenuè statuerit ubique aquarum libramentum, sic ait „ Oportet autem tam altam alicubi esse maris alicujus superficiem, quàm alti sunt fontes, si ad hos aquæ sursum propulsæ ex eo venirent, ut in aliud mare depressius aquæ ex illis erumpentes fluerept. Atqui fontes Rhodani, Danubii, Rheni, Arolæ, Ticini tam vicini sunt propè montem, què vulgo dicitur Briga, & in partes adeo diversas fluunt, ut fontes illi altiores sint mari Mediterraneo, Euxino, Germanico, ac sinu Adriatico. Igitur excogitandum esset aliud mare his altius, cujus aquæ in horum aliquod descendere nequirent, sed ex fontibus illis erumperent; Alioquin si commentitium illud mare cum horum aliquo jungeretur, multò feliciùs in hoc suas aquas devolveret. Idem de reliquis Fontibus affirmandum, qui si continuato ductu,

Paulus Casatus impossibilem asserit originem fontium à Mari.

B 2

„ qua-

*Si fontes ori-
ginem à Mari
ducerent, non
tam facile ste-
rilefcerent.*

„ quasi per Siphonem aquas ex mari acciperent, vix ex-
plicari posset, cur dulces exiliant: „ Hęc ille. Addo ego;
Cur plerique fontes ęstiva ficcitate sterilefcunt, ubi aqua
à tam perenni Suppeditatur promptuario?

*Opinio eru-
ditiffimi Jo-
annis Berno-
ullii circa fon-
tium originem*

Dum hęc scribo occurrit prę manibus celeberrimum,
& quasi divinum Opus Petri Antonii Michelotti (1), ad
cujus calcem post quàm incomparabilis, & nunquam fa-
ris laudatus Joannes Bernoullius (2) quasdam egerit dis-
sertationes de motu muscutorum, de effervescencia, &
fermentatione, atque exhibuerit peculiarem methodum

*Mobile per-
petuum.*

perpetuum instituendi mobile, in ultimo corollario hęc
habet. „ Hinc commodè reddi potest ratio, cur aqua ex
„ mari profundo ad summa usque cacumina montium
„ jugiter ascendendo ex iis saltuatim prorumpat, & re-
„ fluendo sub forma fluminum se refundat in Oceanum,
„ sicque natura nobis perpetuum sistat mobile. Hoc in-
„ quam non bène explicant illi, qui dicunt: eandem ob
„ causam aquam ex mari in sublimius ferri per terre po-
„ ros, ob quam liquor in tubulis perangustis ascendat
„ ultra superficiem liquoris tubulos ambientis; Nam si
„ ita res explicanda foret, nunquam demonstrare possent,
„ cur eadem aqua in altum elevata è terre gremio pro-
„ labatur, videmus enim in angustis istis tubulis, licet
„ tantillum supra liquorem ambientem inclusus liquor
„ emineat, numquam tamen extra eorum ora se se evo-
„ lvere, & in liquorem substratum decidere. Commo-
„ diùs itaque sic explicatur: Notum est, aquam, in qua
„ multum Salis est dissolutum, graviozem esse eadem
„ dulci; Verùm aqua marina, ut patet ex sapore, mul-
„ tas particulas Salias in se continet; proinde erit gra-
vior

[1] De separatione fluidorum in Corpore animali [2] Ibidem pag. 74.

„vior, quàm aqua fontana, vel fluvialis; Credibile ita-
 „que est, quòd cum terra gerat vicem filtri, per cuius <sup>Aqua mari-
 na gravior,
 quàm dulcis.</sup>
 „poros aqua solùm dulcis transire potest, relictis salinis
 „particulis, quę gravitatem aquę augment, aqua dulcis
 „per terram longè altiùs ascendere debeat, ob immen-
 „sam Oceani profunditatem, ita, ut ad altissima quoque
 „montium fastigia per pressionem aquę marinę pro-
 „trudatur, ex quibus dein, cum ultrà ascendere nequeat,
 „riuulorum instar emanet. „

Statim in ipso limine duo velim notanda. Et quidem
 primò, si ulterius tanti Viri doctrinam examinavero, aut
 quid in contrarium sentiam, liberè adduxero, id mihi
 nollem imputandum ac si disceptationes affectarem, <sup>Disceptatio-
 nes non affe-
 ctande, sed a-
 gitande, ut
 veritas eluce-
 scat.</sup>
 quandoquidem mihi manet alta mente repositum obse-
 quium, quod jure merito celeberrimo Professori debetur;
 Sed me veritatis amor audacem fecit, juxta illud Galeni
 „Audendum est, & veritas investiganda, quam etiam
 „si non assequamur, omnino tamen propius, quàm
 „nunc sumus, ad eam perveniemus. „ Secundò Sapien-
 tissimorum Auctorum doctrinis mihi fidendum permit-
 tatur, non quòd natura Hominum opinionibus obsequa-
 tur, sed quia agitur de re in experimentis, & mensuris
 posita, undè aliorum placitis standum, quę tamen in
 dubium revocari non poterunt, si erunt melioris notę.

Non ignoro mediis tubis communicantibus dari alti-
 tudines reciprocas secundum rationem gravitatum speci-
 ficarum, & vel pressio contingat a sola aquę columna per-
 pendiculariter super incumbentis, vel ab alia aqua per <sup>Mediis tubis
 communican-
 tibus datur al-
 titudo recipro-
 ca secundum
 rationem gra-
 vitatum.</sup>
 lineas spirales, & obliquas, eadem semper erit ratio gra-
 vitatis aquę marinę ad aquam dulcem, quę est ratio al-
 titudinis aquę dulcis ad aquam marinam. Hinc quoties-

*Precisa aquæ
Maris gravi-
tas non potest
statui.*

*Gravitas
aquæ Maris
respectu aquæ
dulcis, quæ!*

cumque columna aquæ maris per lineam perpendicularem gravitans supra basim aquæ dulcis, majorem habebit aqua dulci specificam gravitatem, in confesso est aquam dulcem altiùs debere emergere, data tantùm proportionem majoris gravitatis aquæ maris. Stabit igitur propositio Bernoulliana, alias jam a Jacobo dobrzenski (1) memorata, si aquæ maris tanta assignabitur gravitas, ut respondeat altitudini montium, ubi aqua scaturit; Quòd ut accadat, tria sunt consideranda. Primò, distincta gravitas aquæ marinæ: Secundò, maris profunditas: Tertiò, montium altitudo. Precisam aquæ maris gravitatem detegere impossibile crediderim, dum præter notabilem differentiam diversis adinventam locis, & temporibus, vult Scaligerus, adnotante Eruditissimo Boyleo (2), „Mare „circa superficiem longè falsius esse, quàm in fundo, „cum hic dulce esse deprehendatur; „Quòd tamen majori gravitati falsioris aquæ repugnaret: Cumque tamen sæpèpiùs dulcia flumina, non minùs per subterraneas cavernas, quàm per terræ superficiem in mare illabantur pronum est asserere salina corpuscula, à dulciori lactice fusiùs liquari, quòd, dum alterna lege perpetuatur, promiscua supponi debet aquarum consistentia nunc plus, nunc minùs de sale participans, unde sæpissimè variant in assignanda specifica gravitate hydrostatica machinamenta. Nuper citatus Robertus Boyle (3) circa specificam aquæ salis gravitatem sic ait „Adeò ut circa Hollandiam unus alterue Geographus Belgicus deprehenderit eam ne quidem se habere ut 1. ad 40. ipseque eam „in Anglia compererim proportionem, hanc non excedere „dere

[1] In Nova, & amplexiori De Fontibus Philosophia parte 1. pag. 2.

[2] Observationes de Salsedine maris T. 2. pag. 339. [3] Ibidem.

„dere eam quam infra exponam, hoc est (1) Inter aquę
 „specificam nostrę marinę, & communis aquę dulcis
 „gravitatem ex sale, qui prioris pondus auget; Hinc aqua
 „dulcis in crure siphonis breviori quadragessimam, vel
 „quingagesimam partem altior sit oportet, quàm su-
 „perficie aquę marinę. „Mersennus pariter asserit aquam
 marinam ad aquam dulcem se habere ut 47. ad 46: Et *Alia opinio.*
 Fournier propè Rupellam aquam marinam cum aqua
 dulci perpendens observavit mensuram aquę marinę Re-
 gii pedis cubici fuisse lib. 74. unc. 2. mensuram verò aquę
 putealis lib. 73. unc. 4. Eruditissimus verò Claudius Mi- *Claudius*
 liet, opportunè ad rem nostram, (2) impossibilem asserit *Miliet negat*
 originem fontium à mari per subterraneos siphones, *originem fon-*
 quàmquam præcisam aquę marinę gravitatem credat, ut *tium à Mari.*
 1. ad 20, fundumque maris ad unam leucam non pertin-
 gere. Plinius verò ex Fabiano mare asserit quindecim
 stadiis altissimum, à quo multum distat opinio eruditi
 Baccii (3), qui ait observatam à peritissimis Nautis alti- *Maris pro-*
 tudinem paucissimis locis accedere ad centenos passus, *funditas.*
 plurimis vicanos non excedere. Quid quid asserant impe-
 riti quidam Protonautę, quòd immissa bolide variis in
 locis nullum reperiatur fundum, dum præter alias causas
 id forsan contigit, eo quia demissum plumbum rectà in-
 cidit in subterraneas cavernas.

His igitur suppositis, gratis concedatur maris altitu-
 dinem, quòd multorum calculos excedit, quadraginta sta-
 diis dimetiri, & specificam aquę maris gravitatem esse, non
 ut voluit Boyle, ut 1. ad 40, sed ut Miliet, ut 1. ad 20.
 certum est ex hisce principiis aquam dulcem non posse

B. 4

ascen-

(1) pag. 343. [2] In *Cursu Mathematico de Fontibus Naturalibus* pag. 121.

[3] De *Thermis* lib. 1. pag. 7.

*Si fontes
Brixiani ori-
ginem à Mari
ducerent, hoc
fieri posset non
nisi à Mariibus
remotissimis.*

ascendere vi pressione specificæ, & majoris gravitatis aque maris ultra duo stadia, quibus utrùm sint altiora, ne dicam Tenariffæ, aut Pericacæ juga, sed obvii quoque monticuli, quivis judicet. Cumque in nobis magis propinquo mari Adriatico tanta altitudo nequaquam possit supponi, necesse esset, quòd ab Oceano, aut à mari Atlantico ad extremum Africæ, utpote profundioribus, altissime in montium summitatibus scaturigines, quibus Brixienfis ager, præcipuè versus Septentrionem uberrimè ditatur, suam originem nanciscerentur. Aptatissimum adeò siphunculum tot terrarum spatia dimetientem, nullisque interceptum diverticulis, pro ingenii modulo sibi fingere, idem est, ac naturam propriis, ac quidem amplis mandatis coercere, non verò illius mysteria probabilibus coniecturis perscrutari.

*Aliqui opi-
nantur origi-
nem fon-
tium pendere
à condensatio-
ne vaporum*

His, aliisque quàm plurimis magni ponderis difficultatibus absteriti, potissimùm observando, quòd in tubis fabulo, vel arena repletis ultrà tot pedes aqua non ascendit, aliqui opinati sunt perennem, & purum laticem in altissimis etiam montibus emergere à perpetua vaporum condensatione in concameratis barathris, ubi inspissati, coactique vaporosi halitus à frigidis stratorum argillaceorum convexitatibus in subterraneas rimas destillando prima efforment fontium rudimenta; & ut paucis me expediam (non etenim quid in re dubia Auctores sentiant, sed quibus aqua Hirne polleat viribus, quibusque succurrat egritudinibus demonstrare festinat oratio) interna nascatur perennis pluvia, quæ secundum varias loci inclinationes collecta illabitur, & indeficientem suppeditat fontibus originem. Opinio fuit Aristotelica, quæ plures habuit magni nominis sequaces, &

*Opinio Ari-
stotelis*

pre-

presertim Gabrielem Frascatum (1) putantem in inter-
nis cavernis contingere, quòd extra descripsit Pontanus
illis Versibus.

*Ipse vides sepe in foribus sudantia saxa,
Et guttas de marmoreis stillare columnis;
Namque aer circumfusus, dum frigora sentit
Paulatim se se cogit, mox deffluit humor.*

Postremò eandem opinionem amplexi sunt clarissimus
Bernardinus Ramazzinus (2), Gaspar Bartholinus (3),
& eloquentissimus Gratianus. (4) Suos nihilominus pati-
tur manes, post quàm lucem vidit elucubratissimum
Opus Illustrissimi Antonii Vallisnerii (5) in Patavino
Archilyceo Professoris Primarii, ac Præsidis Meritissimi,
nec non Cæsaris Archiatri, cujus serio examine jam jam
discussis hæsitantis animi nubibus, saltem quousque tu-
tior via indigitetur, tanti Viri opinionem amplexus
sum.

*Opinio Ber-
nardini Ra-
mazzini .
Bartholini.
Gratiani.
Rationibus,
& auctorita-
te Vallisnerii
desumitur o-
rigo fontium
à pluviis, nivi-
bus, & glacie.*

Igitur, sicuti reliquorum, ita etiam, & fontis Hirmæ
originem à solis pluviis, & nivium eliquationibus au-
tumo esse ducendam: Et ut ad rem propiùs accedam;
Recordari licet, ibi quà supra Hirmæ fontem ad Esari
vallem itur, observasse complanata quædam pascua, &
obscuras convalles non semper confragoso itinere præci-
pites, sed repetitis foveis, atque surgentibus implicatas
repagulis, ubi collectis, sensimque penetrantibus aquis
in varia, & intima coire fas est coniectare receptacula,
à quibus per strictas, & penitissimas cryptas perennis
fonti latex suggeritur, Non parùm opitulante totius Esari;
& propinquorum montium bibula, & spongiosa super-
ficie,

*Aquæ in in-
terna recepta-
cula corrivan-
tur.*

(1) De Aquis Returbii lib. 1. pag. 21. (2) De Fontium Mutinensium admiranda scaturigine.
(3) De Origine Fontium sectio nona (4) In examine Thermarum Patavinarum C. 2. pag. 25
(5) Lezione Accademica intorno all' origine delle fontane.

ficie, quæ aqueos imbibit humores, & per subterraneos meatus in naturalia demittit promptuaria.

*Cur fons
Hirmæ æsta-
tis tempore
non arescat,
& imbrum
adventu non
exuberet.*

Ex quibus apertè constat ratio, cur fons Hirmæ nec æstiva sterile scat siccitate, nec pluviarum additamento uberius fluat. Nam quò ad primum; Per strictas adeò rimulas lymphæus latex effluit, ut comparatus omnibus aquis deciduis à propinquæ telluris convexitatibus, perennis semper vigere possit aquarum proventus, quamvis tardante pluviarum, aut nivium subsidio. Et quo ad secundum; Per undique obvios terrarum folliculos vis incumbentis aquæ adeò frangitur, & repercutitur, ut, non vasto gurgite, sed miti rivulo emergat, scilicet pro ut permittunt asperæ in itinere difficultates, & strictissimi hiatus, per quos percolatur, atque ad externa emissaria convehitur.

*Quomodo a-
qua elementa-
ris fiat me-
dicata.*

Tali propemodum, & longo itinere, nunc recurvis interrupto demeaculis, nunc multigenæ fossilium, & metallorum indoli pervio successiva naturæ operantis industria liquidissimum elementum aptatissimo ad humanam incolumitatem miraculo medicatur, pluviarumque, nivium, & glaciei crudissimæ colliquationes obviis undiq; minerarum halitibus immutantur, & tenuissimorum salium principiis, aliisque succis in telluris gremio latentibus in utilissimum laticem reducuntur. Incomprehensibilis tamen differentia, atque architectonica vis, quæ penes singula loca, & diversas cæli inclinationes sublatet, & varietas fossilium, marchasitarum, metallorumque omnium, quibus terræ penetralia ditantur, vix finit definiri posse peculiar es species, & distinctas impressiones, quibus insipida alioquin, & elementaris aqua, ope præsertim reactivæ salium vicissitudinis pedetentim fatura-

*Ægrè potest
status aqua-
rum medica-
tarum indoles*

saturatur. Hoc verò contingere citra alicujus mineræ, vel corporis sensibilis additionem strenuè probat Gabriel Frascatus (1) fusiùsque exponit D. du Clos referente Io: Baptista du Humel (2), ex quorum coniecturis, quamvis renuente Peripateticorum schola, proclive est intelligere aquam, quæ instar communis materiæ omnibus mixtis substernitur, facile excipere posse elementorum qualitates; hic vaporibus imbui, illic succos diluere, & particulas dissolvere, &, ut Chymici loqui amant, tincturas ubique delibare.

Materialibus nihilominus particulis nascentes aquas interdum scatere nemo est, qui ambigat; Cum id passim observemus in humilioribus fontibus ex larga vena prosilientibus, quorum obscuratus nitor, & luteum circumquaque sedimentum variorum corporum miscellam ostendit. Quòd secùs contingit in Hirmensi fonte, ubi à tergo per cribrantes specus relictis densioribus particulis perspicuus emergit latex nullo pollutus inquinamento: Hinc elucescit, quòd aque vis ab activissimis pendet principiis, ne dicam visum, sed seduliora quoque chymix tentamina interdum effugientibus, ut frustra aliquando tot Auctores insudaverint in aquarum medicatarum examine. Sanioris tamen Philosophiæ postremi sectatores halitus omnes sua donari figura, & magnitudine acerrimè probant, & præsertim Robertus Boyle (3), qui legi meretur.

*Frustra in
aquarum scru-
tinio aliquando
insudamus.*

Ideò in aquarum scrutinio seriò animadvertendum, est, ne earundem qualitatibus externis sensibus obviis nimium fidamus; Hallucinari siquidem facillimum, ubi

C 2

aqua

(1) *De Aquis Returbii lib. 1. pag. 14.* (2) *Ex Actis Eruditorum Lipsæ Ann. 1777. cap. 4. pag. 21, & sequentibus.* (3) *Tractatus de effluviis.*

*Aqua dulcis,
& levior ca-
teris aliquan-
do potest esse
periculofior.*

*Varium sem-
per fuit de A-
quis Medico-
rum judicium*

*Fontes ana-
pauomeni.*

*Font admira-
bilis in Pro-
vincia Mexi-
cana.*

aqua dulcis, & levior cæteris potest esse minùs salubris, ut de lymphæ ex lacu Sabbatino deducta observavit Clarissimus Lancisius. (1) Secus verò in aqua indolem tantum elementarem, quæ vix datur, præferente possunt includi illa salium, metallorumque principia admirabili unita mysterio, atque ad refractarias ægritudines aptatissima, quæ tamen nulla arte possint elici, ac separari; Ob id in varia semper abjerunt Medicorum tentamina in aquarum analysi, non solum propter diversa tempora, & experiendi modos, sed quia interdum ipsi fontes mutantur in sua origine, sua quinimò perennitas nunc tollitur, nunc dato tempore emergit, ut narrat Varenius (2) de Thermis Germaniæ, quas Piperinas vocat, de quibus affirmat pluribus in locis id habere peculiare, quòd quot annis incipiunt, & desinunt fluere certis temporibus, incipere autem circa 3. diem Maii, desinere verò 14. Septembris circiter, quo tempore in quiete esse soleant usque ad ver proximum. Sic accuratus Joannes de Laci (3) asserit in Provincia Mexicana Xilotepec fontem celebrari, qui quatuor continuis annis scaturit, deindè quatuor sequentibus deficit, & rursus ad priorem modum erumpere, & quòd mirabile, pluviis diebus parcius, quum sudum est tempus copiosius exuberare. Immò aquas in sua scaturigine non solum protinùs suppressi, & denuo erumpere, sed etiam invicem permutari viriliter asserit Plinius (4) In Magnesia calidas factas frigidas non mutato sapore; & in Caria ubi Neptuni templum est Amnis, qui fuerat ante dulcis, mutatus in salem. Et Borystenes æstatis temporibus cæruleus fertur. Sicuti tamen primos ana-

pa

(1) De nativis Romanicæ alicuiusque qualitatibus pag. 21. (2) lib. 1. Geogr. univers. cap. 17. pro. 8.
(3) Americ. lib. 5. cap. 7. (4) In Historia Naturali.

pavomenos, hoc est alternantes motus tribuit Robertus Boyle (1) periodicis quibusdam commotionibus terrestriis Globi, sic postremas mutationes oriri putandum ab internis fermentationibus flatuum, frigoris, & vaporum, atque à multiformium minerarum occurſu, quæ nunc profundè abripiuntur, nunc novis excavatis ſcrobibus, aliòque incumbenſibus aquis novas induunt tincturas, & impreſſiones. Silco multigenas viciffitudines, quas ſubit tellus, nunc ſolaribus verberata radiis, nunc diſflata ventis, nunc humectata imbribus; dum procul, & longiùs foret evagari, & metam inſtituti relinquere.

Rationes motuum alternantium in Fontibus.

Vires Aquarum in dies mutantur.

Itaque, ut ad ordinem rem omnem perſtringam: Si exemplo Chriſtiani Langii (2) omnium fontium varietas ad duplicem claſſem eſſet redigenda, Acidularum ſcilicet, vel Thermarum, nemo non videt priori indigitandas eſſe Hirmenſes aquas, ſi calidos tantum ad fontes thermarum nomen ſpectat (3). Nec obſtat, quòd in aquis Hirme acidiffimus ſenſibilis ſapor non ſentiat, quandoquidem, cum talis facultas pendeat à reſolubili, & ſpiritali ſalium potentia, ideò vel aliquatenus evaneſcit, vel non pari modo in omnibus lymphis ad eundem ſe manifeſtandi gradum evehitur. Quamvis acidus in aquis ſapor frigiditatis indicium ſit, igniculus tamen caloris in iifdem debet ſupponi, ob ſuam tenuitatem, ſummamque in penetrando aptitudinem, quæ facultas ex primis qualitatibus caliditatis eſt.

Aqua Hirmenſes Acidule dici merentur. Thermarum nomen ſpectat tantummodo ad Fontes calidos.

Porro examinata Kalendis maii Hirmenſi aqua thermometro triginta graduum in ſua ſcaturigine ſatis frigida reperta fuit; Etenim ſtetit liquor in tubo ad horizon-

Examinatur frigus aquarum Hirmenſium in ſua ſcaturigine

zontem

(1) De Magnetibus caeleſtibus, & aereis pag. 578. (2) Tractatus de Acidulis Egranis, & Thermis Carolinis.

(3) Ibidem pag. 199.

zontem sex graduum, ubi tunc temporis signabatur & frigiditas putealium aquarum Brixiensium. Per horæ quadrantem in id fuit nobis insudandum ob susceptum iter in hora pomeridiana, & instantibus radiis solaribus, ita, ut accedente manuum contrectatione calefacto vini spiritu, & rarefcente aere superiores gradus occupaverit. Post tamen sufficientem morulam, ubi scilicet probabilis conjectura nos affecit aquam assiduo vitrei globuli contactu peculiaris suæ frigiditatis indicia dedisse, lubuit æquali semper thermometri in aquam profunditate per fontem divagari, & leviter versùs alvei labra instrumentum manuducere. Hinc observare fuit gratissimum, quòd, quò magis à scaturiginum loco distabat thermometer ascendebat aliquantulum vini spiritus in tubo, & vice versa denuo perpetua, & alterna lege desiliebat; Quòd à calore atmosfère, & meridionalibus radiis effectum crediderim, dum quò magis aqua à sua origine discontinuatur, eò magis externas patitur alterationes, & diversis modificatur accidentibus.

*Aqua Hir-
mansis tempo-
re æstatis tepi-
da emergit*

Secus verò contingit hyemis tempore, quo notabiliter tepore exurgit, ut procul tantum à scaturigine gelu afficiatur, ubi scilicet evaporarunt spirituosii halitus, atque evanuit amicus in terræ gremio nactus calor, ad hoc plurimum cooperantibus insitorum salium potentiis.

Qui tamen intrinsecus calor multum pollet circa Hirmentium aquarum scrutinium. Quamvis etenim, aut nives, aut pluviae fontium perpetuæ matrices supponantur, nil obstat, quòd aqua nihilominus non possit aptatissimè medicari, quando tamen in interiora montium viscera sensim percolando destillet, & nunc mineralibus includatur receptaculis, nunc per hiscentes cryptas variis fossilibus

Origo Fontium à pluviis, non impedit, quòd Aquæ non possint medicari.

libus asperas, milleque ambagibus interceptas difficillimum suum iter absolvat; Tales propemodum vicissitudines subire, in dubium revocari non potest Hirmenses aquas, dum præter cætera, quibus ditantur, principia singularè hoc accedit suæ activitatis distinctivum, quòd earundem calor in centralibus partibus, solum tempore hyemis possibilis, opportuno magisterio intimius elaborari portendit; sicque crudissimum alioquin elementare colliquamentum mirificis qualitatibus pedetentim saturatur. Quas tamen distinctas qualitates Hirmensis fons ab occultis Esari ambagibus secùm abripiat, difficillimum enucleare, cum innumeræ protheiformes occurrere possint fossilium, & minerarum matrices, & præsertim sulphur, sal, alumen, bitumen, ochra, ferrum, chalcanthum, aurum, argentum, æs, molybdæna, lithargyrum, antimonium, rubigo, hydrargyrum, melen-teria, diphryges, chrysocolle, schiston, minium, chalcites, sandaracca, misy, sory, auripigmentum, arsenicum, cadmia, gypsacum, tophus, pumex, calx, cinis, marmor, pyrites, et alia terrarum genera, & bituminis species, ut asphaltum, piasphaltum, naphtha, gaggates, ampelites, succinum, petroleum, camphora &c. Quæ tamen omnia, aut quæ speciatim in Esari visceribus adsint, altissimæ est perquisitionis. Adde, quòd in terris difficulter datur mineralium, aut metallorum distinctum genus, quòd de aliis succis, aut terra, aut fossilibus, aut pluribus, aut omnibus non participet; Ex quo eruenda cognitio alias mineras esse perfectas necessariis tantùm integratas partibus, ut interdum videntur puri sulphuris glebæ, aut metalli frustra, alias verò imperfectas, quæ scilicet extraneis abundant accidentibus,

Hyemis tempore aquarum tepiditas suadet in imis terræ visceribus easdem elaborari.

Quæ metalla, semimineralia, & fossilia possint occurrere.

Difficillimè reperitur metallum, quòd de aliis non participet.

Mineræ aliæ perfectæ, aliæ imperfectæ.

*Non ignis
vi, sed salium
potentia fossi-
lia corrodam-
tur, & in a-
guas satisfiunt.*

nec puro saturantur metallo. Hinc reptantibus aquis nunc per adiacentes terras, nunc per argillofa strata, nunc per minerarum matrices variè induuntur ideè, atque activitatis rudimenta, & præsertim occurfu corporum solubili-
um, terræque proficientis, quæ ubertim dissolvuntur in aquis. Quod non ab igne subterraneo, sed à mutua salium potentia moliri putandum, accedente quodam, & semper admirabili naturæ ordine, & progressu, quo ex elementaribus, minusque compositis magis composita elaborantur.

*Qua poli al-
titudine Bri-
xia gaudeat.*

*Ferri fodinae
in Valle Tri-
umplina sua-
dent subter-
fluentes a-
guas martia-
libus tincturis
esse imprægna-
tas.*

His etiam suppositis ardua nihilominus semper emergit difficultas in perquirendis aquarum Hirmæ dotibus, arcanum sanè numquam satis humano scrutinio evoluendum, palpandæ siquidem sunt tenebræ, & cum umbris luctandum est. In hac tamen nostra Italiæ regione, cum Brixia sita sit ad poli altitudinem graduum quadraginta quinque minutorum viginti octo (ut postremò, scribente Illustrissimo Antonio Averoldo, (1) statuit oculatissimus Medicus, & Mathematicus Brixienfis Bernardinus Bonus) admodum per consequens temperata est, nec vapores subterraneos multum consumi, ut in meridie, & arenosis locis, nec arctiùs concentrari, ut in septentrione proum est credere, ex quibus in Esari visceribus mitissima, & moderata est arguenda temperies. His adde propinquas
fonti agogas, ferrique in tota valle Triumplina fodinas, quæ sanè portendunt interfluentibus aquis martiales tincturas indidisse. Frondosæ verò ubique sylvæ, & laterales fructiferi colles, qui montis latera asperant, nitrosum laticem internè circumire portendunt, atque passim iuvenes, passim annosæ abietes, quibus Esarus ad ultima usque

con-

(1) *Le Scels e Pitture di Brescia additate al Forestiere pag. 4.*

confinia uberrimè variegatus est terebenthinam ubiq: fundentes resinoso succo apprimè nutricari. Hisce tamen coniecturis, & ipse fateor parum esse fidendum, cum in re tanti ponderis, ubi scilicet agitur de hominum salute, qua nil carius, ipsa facta debeant vocem extollere, potissimum in sæculo tot fulgente luminibus. Idcirco sedulum examen instituendum esse censui, cumque Veterum tentamina circa aquarum analysim penè aliquòs bene non sonent, iis placuit subnectere Recentiorum methodos, & aquam Hirmæ non solum multis evaporationum, & distillationum modis perpendere, sed etiam variis mixturis, & chymicis laboribus ipsius naturam per multigena experimenta adamussim enucleare.

*Soli ferti-
tas nitrosos sa-
les subtus la-
tere portendit*

EXPERIMENTUM

I.

*Alludens Aphorismo (1) Hippocratis : Aqua optima est ,
quæ citò calet , & citò
refrigeratur .*

*Medicata in
aquis effluvia
citò evolant .*

Aquam Hirmæ organis vitreis bene clausis citissimè Brixiam transferri jussi, cum etenim agatur de particulis facili negotio evolare nitentibus, opportunum duxi illam citiùs, quàm fieri posset examinis incudi subiicere. Duò accepi isometras phialas ore satis aperto instructas, quarum primam libra una Hirmensis aquæ adimplevi, secundam pariter libra una aquæ nostræ putealis, melioribus Brixiensibus aquis, absit dicto gloriola, equiparandæ. Per horæ dimidium ambas aeri exposui, ut æqualis atmosphæra easdem premeret, nec insitus calor, quam prima in itinere, aut frigus, quòd secunda in puteo conceperat fallerent experimentum. In amplum deinde vas communi aqua semiplenum, atque supra ignitos carbones sensim calefcens, easdem eodem tempore imposui, ita ut ambæ in internè adaptato horizontali solo ad æquilibrium conquiescerent. Mox impositis in utramque æqualibus thermometris jucundum fuit observare majorem promptitudinem vini spiritus implentis tubum thermometri in Hirmensi aqua subsidentis

(1) *Aphor. 26. 2. Epid. sec. 9. & de aere, locis, & aquis.*

fidētis duobus gradibus putealem aquam superantem, & paulò post extractas phialas eundem spiritum citiori gressu ad parem cum altero tubo altitudinem se se restituentem. Cumque Magnus Hippocrates illas laudaverit aquas, quæ citò calēt, & citò refrigerantur eo forsan ductus consilio, quòd promptior ad suscipiendum calorem dispositio sit infallibile signum innatantium particularum summè mobilium, atque de aereo-spiritali substantia participantium, quæ à caloris effluviis faciliùs pervaduntur, colligere licet, quò ad hoc distinctivum, Hirmensem aquam præ melioribus esse dicendam.

Ratio, cur Hippocrates laudaverit aquas, quæ citò calēt, & citò refrigerantur.

Huiusce eventus rationem apprimè confirmavit attentissima, & notabilis observatio Hirmensis aquæ post quàm calorem conceperat; Innumerabilis etenim, & penè infinita ad fundum, & ad latera vitreæ phialæ videbatur minutissimarum, & quasi invisibilium aerearum bullularum series (secus in phiala putealis aquæ paucissimæ erant huiusmodi bullulæ) quæ, vel per se, vel levissimo phialæ motu ascendebant. Has autem non ab externo communi aere productas dicendum est, cum nec aqua bullitionem egerit, nec putealis easdem habuerit, sed ab insito aereo spiritu, qui agitantis, & exprimētis caloris medio ab aquosis compedibus extricatus sibi invicem coire, atque efficere bullulas potuit.

Peculiare phenomenon, quo demonstratur aerem in aquis Hirmensibus delitescere.

Notandum tamen non omnes medicatos latices communibus aquis promptiores ad concipiendum calorem esse. In illis etenim, qui non aereo spiritu, sed puris saturantur metallis, res secus contingit; Durioribus scilicet, & mineralibus particulis, quæ caloris impressionibus reluctantur. Quòd in ipsa Hirmensi aqua sedulò expertum mihi est, quæ cum in quodam vase non ni-

Idem in omnibus aquis non contingit.

*Aqua Hir-
mensis, ubi
ad aliquos dies
quieverit, am-
plius est levior
ceteris.*

mia arte obturato per aliquos dies evaporaverit, ad suscipiendum calorem magis inepta reddita est, in auras jam jam properatis subtilioribus effluviis, solaque resistente illa fossilium particularum serie, quæ utpote ejusdem cum aqua specificæ gravitatis in aqua innatare potest, aut utpote majori, ad fundum sub ochræ, seu sedimenti nomine congeritur.

Ratio.

*Hippocratis
exarata lau-
datoritas, qui-
bus aquis ap-
tanda.*

Ulteriùs ideò si Hippocratis effatum ad trutinam esset revocandum, communibus aquis in potum usualement usurpandis, non verò mineralibus aptatum iri censerem, cum alioquin, propositio de paucis aquis verificaretur. Siquidem enim verò possunt dari medicati latices, atque ad tollendas ægritudines aptatissimi, qui tamen sollicitam caloris actionem eludant ob innatantia metallica effluvia. Contra verò communes aquas ad suscipiendum calorem promptitudo ab omni facie liberas esse ostendit, immo potius subtilissimo actuatas æthere, ex quo solùm enarrati phænomeni ratio potest derivari.

EXPERIMENTUM²⁹

I I.

*Quo pondus Hirmensis aquæ
examinatur.*

IN scrutandis liquorum specificis gravitatibus nil aptius Instrumen-
tum liquores
librans. Hydrometro instrumento scilicet vitreo duabus bul-
lulis in extrema parte conflato, in altera verò in tenuissi-
mum collum desinente hermeticè sigillato, & frequentif-
simis gradibus distincto, in cujus infima parte infusum
stat argentum vivum ut stabile sit instrumentum, atque
in liquoribus mergatur, quòd profundius in levioribus, In liquidis
levioribus ma-
gis demer-
gitur. secus verò in gravibus liquidis contingit. Hujus ope ap-
primè elucescit specifica liquidorum gravitas, ipsoque
egomet sæpiissimè utor, quando expendenda sunt liquida
in specifico pondere admodum distincta; ut V. G. idem Diversitas
specificæ gra-
vitatis inter
aquam, vi-
num, & vini
spiritum. instrumentum, quòd in aqua usque ad sex gradus immer-
gitur, in vulgari vino rubro octo gradus, in vini spiritu
summè rectificato totum instrumentum submergitur,
nisi data opera levissimum fiat, & longo satis collo ob-
lungatum. Verùm ubi agitur de liquidis millesima in-
terdum parte diversis facti veritas non nimis elucet, In stabilien-
da aquarum
specificæ gra-
vitate Hydro-
metrum vitæ
convenit. oculusque in observanda majori, vel minori hydrosta-
tici vitri profunditate facilè decipitur, mensuraque à mo-
bili, facilèque compressili aquæ superficie non nisi egre
potest desumi. Ad exactissimam igitur bilancem opus
est confugere, ita ut reluctans, aut prona ad descenden-
dum inclinatio, quam subit vitrum, aut aliud oppor-
tunius

Bilanz oportunior est.

tunius prisma in expendenda aqua infusum respondeat ponderibus super alteram bilancis partem impositis; Hocque, ut clarè agatur, non perfunctorie, sed viriliter est incumbendum, quandoquidem in hydrostaticis ipsisque affinibus experimentis frequentissime variationes contingunt, quas accuratus Mathematicus Merfennus assimilat varietatibus astronomicarum observationum, quæ sem-

Argumentum ab aquarum levitate deductum ridiculum est, quia possunt esse leves, & noxie; Ponderosiores, & salubres.

per aut primis, aut secundis differunt minutis; Et quamvis non sim nescius parum luminis afferre posse ad noscendas aquarum qualitates præcisam earundem gravitatem detegere, siquidem ponderosiores possunt esse, quia metallicis saturatæ effluviis, & tamen laudabiles; Et interdum leves, & tamen noxias ob impura admixta sulphura; Nihilominus, cum, futuris experimentis chymico tentamine in suas partes Hirmensem aquam resolvere operæ pretium duxerim, opportunum, imo necessarium in præsens censeo specificum earundem pondus disquirere, factaque cum aliis aquis comparatione, quantum spirituosæ aeris delitescat, expiscari.

Aque Minerales, fere semper cæteris ponderosiores.

Etiam secundum postrema clarissimorum Auctorum experimenta aquæ diversum obtinuerunt pondus, minerales tamen sæpius ponderosiores esse repertum est. Verùm ampullosas differentias, quas aliqui exhibent, mihi sanè

Aqua Gangis nostris aquis levior.

Alia levissima in India

nunquam reperire contigit: Sic de Aqua Gangis refert Rob. Boyle (1) quinta parte nostris aquis levior. Immo ipse Strabo (2) ait in quodam montuoso indiarum loco fluvium inveniri (Silia nomen ei est) cui nullum corpus quantum vis leve supernatare potest, sed omnia omnino submerguntur. Contra verò idem Auctor adnotante Eru-

ditissimo

(1) In Medicina Hydrostatica Cap. XIV. pag. 109.

(2) lib. 15. De Situ Orbis Cap. 128.

(3) De Gravitate, & levitate lib. vig. pri. pag. 503.

ditissimo P. Lana (3) è Societate Jesù memorat quendam lacum in Palestina, Stirbonem dictum, cujus ambitus est stadiorum mille, in quo aqua satis profunda, & adeo est ponderosa, ut urinatores ad fundum descendere nequeant, imo ab ea substineri, ac sursum trudi tali nisu, ut vix ad umbilicum usque demergantur, reliqua corporis mole superstante. Vultque Agricola in Gallia prope Dangeum fontem celebrari, cujus aquæ eadem mensura hyemis tempore pendens drachmas 96. æstate cum drachmis 64. sit æquilibris. Et postremò de aquis Ilmingtonensibus in Varviensi Comitatu repertis scripsit Samuel Derham (1), qui vult, ejusdem aquæ pintam sicciore tempore trutinatam pintam aquæ communis dimidia ferè drachma superare; Quòd tamen humidiori tempestate, & ubi ochra jam dum subsederat, secus evenisse asserit, quia tunc temporis æquilibres fuerunt. In hoc argumento palmam meo quidem iudicio refert Eruditissimus Henricus ab Heers, (2) qui post quàm aquas variarum scaturiginum, scilicet savenirii, Pouhontii, Tonnelet; & Gerouster ad examinis lancem revocaverit ingenuè fatetur nullam, aut saltem minimam intercedere ponderis diversitatem, etiam cum destillatis, & communibus comparatas.

Aqua gravis in Palestina omnia substinens.

Diversitas in iisdem aquis reperta inter Æstatem, & hyemem.

Circa specificam aquarum gravitatem opinio Henrici ab Heers videtur probabilior.

Multifariam tamen, & quasi nostris sensibus obviam elementares aquas interdum posse induere gravitatem non inficior, cum id apprimè demonstret diversus eandem status; Ut V. G. Aqua in statu naturali pendet grana 33. Nix ad eandem cum aqua molem grana 23. Glacies gr. 29. $\frac{1}{2}$ Grando gr. 32. Dum etenim horum

Aliquando aquæ notabiliter in gravitate differunt eadem Proportio gravitatum inter Aquam, Nivem, Glaciem, & Grandinam

ali-

(1) *Ex Actis eruditorum Lipsiæ Tomo Anni 1686. pag. 444.*
 (2) *Tractatu de Fonte Spadano.*

*Corporum
maiores, vel
minores poro-
sitates variæ,
reddunt gra-
vitatem.*

*Inquiritur
specifica gra-
vitas aquarum
Hirmensium
Methodus
Lancisiana,
in examinan-
dis aquis.*

*Experimen-
tum multoties
repetitum est
in aqua ad
Turrem Pal-
ladis.*

*Hirmensis
levior, quam
aqua fontana.*

aliquem statum aqua acquirit, atque secundum diver-
forum accidentium potentias in hanc, aut illam figuram
solidescit nunc magis, nunc minùs compressis dona-
tur porositatibus, quæ utpote communi aeri perviæ,
pondus aquæ minuunt. Hoc verò in aquis diversum
statum non subeuntibus difficilimè posse contingere id
plurimùm evincit, quòd fluxilis, sibi que perfectissimè
adhærens aquearum particularum consistentia undique
instantes aeris impetus eludat, nisi perennis, summè que
refractivus astipuletur motus humano artificio vix
parabilis, sed solius naturæ operantis industria in mon-
tium barathris efficiendus, & perpetuandus; Sed unde di-
gressa fuerat, eò dissertatio iam redeat, scilicet ad in-
quirendam præcisam Hirmensis aquæ gravitatem. Quòd,
ut à præsentis ævi delicatulis scrutatoribus in dubium
revocari non possit, consonum duxi illam adhibere me-
thodum, qua usus est Illustrissimus Lancisius in aqua-
rum Romanarum examine. Igitur in globo vitreo ad
luminis flammam inflato tantum mercurii impositum
est, ut adamussim pendeat in aqua uncias quinque; An-
gustissimo dein collo hermeticè sigillato, & pilo equi-
no alteri bilancis parti illigato multoties experimentum
tentatum est, scilicet quarta Junii, sexta, & octava ejus-
dem mensis in aqua fontis ad turrem Palladis, quæ ipsis
putealibus aliquantulum levior mihi reperta est, semper-
que idem servavit equilibrium, scilicet unciarum quin-
que in aqua, quæ ad majorem intelligentiam divisè in
quadrantes grani constituebant summam 11520. In idem
deindè cylindream vas tantum Hirmensis aquæ eodem
die ab Hirma advectæ infusum est, quantum demptum
fontanæ in priori experimento adhibite, immersaque
vitrea

vitrea phiala, quiescentibus omnibus ad hydrostaticum hoc examen conspirantibus, observavi leviter tolli in bilance æquilibrium, atque vix visibili inclinatione vitreum globum in Hirmensi aqua profundius submergi. Restituta tamen manibus intra suos perpendiculares carceres judicis columna, impositisque ex parte ponderum duobus grani quadrantibus aptatissimè ad equilibrium stetit. Nihil tamen mihi intulit admirationis mineralis hujusce aque levitas, puteales, imo fontanas aquas exsuperans per duos grani quadrantes in ratione reciproca vitree molis pendentis quadrantes 11520. Etenim hujusce veritatis ratio clarissimè patet, si præsens cum præcedenti conferatur experimentum, Pronior etenim inclinatio, quam habuit Hirmensis aqua ad calorem concipiendum, cum pendere non possit, nisi ab introlatentibus spirituosæ aeris particulis ad caloris impressiones aptioribus, quàm quòd ipsa reluctarentur metallica effluvia; Sic pari propemodum ordine datum est, ut insitus aereus spiritus pondus aque minueret. Cum tamen ea sit immutabilis lex omnium corporum, ut petant centrum propriæ spheræ; Ita pariter, & in aqua, adventitio præsertim feriente motu spirituosæ effluvia jugiter ascendunt, minerales verò particule secundum variæ gravitatis proportionem ab aquosis carceribus extricatæ subsident, & ad fundum vasis congeruntur. Hinc est quòd aliquibus elapsis diebus frustrata diligentia in irritum semper cessere omnia tentamina in explorando Hirmensis aquæ pondere, cum eandem, forsitan quia eodem tempore, quo evanescebat spiritus, subsidebat sedimentum, postmodum equilibrium cum aquis communibus reperissem.

Et si mineralis, nihil tamen obstat, quòd non possit esse levior communibus.

Hoc experimentum cum priori comparatur.

Hirmensis aqua post aliquos dies cum cæteris est æquilibris. Ratio.

Notatum hic velim multoties mihi fuisse insudandum

E

ideòque

Inscrutando aquarum pondere sedulo agendum est.

*Que agen-
da sunt, ut ex-
perimentis se-
cundis hydro-
staticas leges
celebretur.*

*Difficultates
ex parte artis*

*Difficultates
ex parte a-
quarum.*

ideòque summam in hydrostaticis hisce tentaminibus di-
ligentiam requiri precipuè quando expenduntur fluida
paululum in pondere diversa, & ubi levissimus error ma-
ximæ est consequentiæ. Seligenda bilanx ad perfectissi-
mam usque artis industriam elaborata, & stabili innixa
fulcro; Infundendum prisma admodum levigatum, ideo-
que vitrea ad hunc usum aptissima sunt, ne in aspera su-
perficie aliquid aeris latitet. Lentis deinde succussionibus
in id enitendum, ut, si quæ sunt aeræ bullulæ in æ-
rem emergant, etenim, si hæ aut ad latera, aut ad fun-
dum hydrostatici infusi vitri delitescant vi centripeta suæ
spheræ, dum in altum feruntur, levius reddent pondus in
aqua expendendum. Secus verò continget, si dum alternas
titubans bilancis radius agit vibrationes equino pilo pon-
dus in aqua substanti aquosæ quædam particulæ adhæ-
reant, quandoquidem in tali statu post quàm radius ad
lineam horizontalem se restituerit, si aquea, quamvis
minutissima portio super aquæ superficiem pilo adhære-
bit, sola sufficiet ad fallenda experimenta. His aliæ non
minoris momenti accedunt difficultates ex lymphæi
laticis parte, qui si organis vitreis ipsa pice clausis non
devehetur, atque illic non instituantur examina, in cas-
sum cedit omnis labor. Ex innumerabilibus paucas has
difficultates in medium adducere non piguit, ne quis
harum rerum curiosus, atque illustrandæ veritatis avi-
dus, provinciam hanc aggredi tentans, si calculi ada-
mum non consenserint, aut aliqua emergeret diversitas,
de erroneis dubitet experimentis, sed operosiori seduli-
tate difficultates tollere ulterius pergat.

EXPERIMENTUM³⁵

III.

Analysis

Hirmensis Aquæ.

DUodecim hujus aquæ libras vigesima quinta Junii in vitrea cucurbita per arenæ balneum ad tenuissimum ignis gradum commovendas tantavi. Actu evaporationis eandem semper perspicuitatem, & colorem retinuit nisi quòd subcæruleo fumo evanescente aqua subobscuræ quædam particulæ in mutuos amplexus sibi invicem coibant, quibus versùs evaporationis finem extima ejus superficies obsideri videbatur, & quæ demùm deficiente jam humido, quo salinæ particulæ solvebantur, in tenuem quandam pelliculam abierunt chrystallorum accretionem portendere assuetam, undè in subterraneo, hoc est vinario conclavi vitreæ cucurbitæ benè obturatæ facta est repositio, ut densata à frigido circumambiente aere in minorem molem aqua, salis particulæ magis ad se invicem accederent. Octo elapsis diebus moles residencie ab evaporatione superstitis humido omni spoliata pendit grana 32, quæ exactissimo microscopio supposita salinum visa est præferre specimen, partim à subrubra ochra, & alchalia terra obrutum, partim ab obscuris quibusdam lamellis intersecatum, quibus aliæ minutiores lamellæ inæqualis magnitudinis substituebantur: Hæ autem è directo ad solis radios mediis quibusdam interruptis striis erant transpirabiles, & quasi pellucidæ, &

Obscuræ particule evaporationis aquæ superficie occupant.

Quid portendat futuram chrystallizationem.

Qua ratione frigidus aer chrystallizationem cœdiunt.

Sedimentum microscopio observatur.

certis in angulis in pyramidales obscuriores, & tenuissimas quandoque extremitates desinebant.

*Figura salis
Muriatici.
Vitriolici.
Nitrosi.
Aluminosi.*

*Sedimentum
post evapora-
tionē quid sit.*

*Post aquarū
evaporationē
Crystalliza-
tio plerumque
est irregularis*

Vix autem inceptę minutarum crySTALLORUM coagmentationes ab alchalyca, ut dixi, terra, & obscuris lamellis occultabantur ita, ut nec figura perfectissimē cubica salis muriaticum, nec rhomboidea parallelepipedum vitriolicum, nec prismatica basis triangularis equilaterę nitrum, aut semiortaedrica alumen ibi de certo latitare ostenderet. Hoc ideo quamvis ad claram intelligentiam non contingerit, nollem quis evaporationis methodum damnaret, aut nullas esse vires in Hirmentis latice falsō suspicaretur. Quis etenim nescit precipitatum residuum nil aliud esse, quā miscellam variorum corporum ante precipitationem in aquę minutissimis porositatibus latentium, quę ab aquosis complexibus libera ex defectu proprii vehiculi subsident. Quamvis igitur sollicita in evaporanda aqua non stimuletur ebullitio, nec tumultuatim, aut quas tantū fors permittit, salinę particule incant combinationes, massa nihilominus plerumque informis nullam regularitatem præferens, nec satis distincta schematum superficie emergit, præsertim ubi multigena viget particularum series, & ubi paucissimę innatant salium potentie mutuum sibi complexum, non nisi ægrę, producturę. Hinc est, quod sensim evolante in auras leviori, & aquosiori latice, partim quia particule diversi sunt schematis, partim quia à cæterorum corporum miscella à contactibus deturbantur instabilem ineunt societatem, & ad imperfectam disponuntur congruentiam terminorum. Porro sicuti in unius tantū salis lixivio irregularis concretio potest contingere, potissimum in ea basi, & veluti matrice, ubi majores crySTALLI implantantur, sic quoque

que in casu nostro ob varium particularum genium indeterminabilis emergit crySTALLIZATIO; His adde majorem particularum si quæ adsunt metallicarum ad præcipitandum inclinationem, quæ dum parent legibus propriæ gravitatis motus omnes deturbant à fluido communicatos, unde salium rudimenta molliori lapsu subsiliunt, & quaquaversum pluries circumferuntur antequàm opportunum fortiantur locum; Adde diversam ad oculum positionem, aut lentis ab obiecto distantiam; Adde truncatos interdum angulos, & per consequens multiplicata plana; Adde demum imperfectionem schematum ultimum perfectionis gradum non obtinentium, unde à geometrico etiam lumine haud facilè desumi possunt angulorum numerus, & dispositio, planorum, & superficieum ad invicem inclinatio, in quibus omnibus stat cognitio peculiaris configurationis peculiarem salium existentiam præferentis. His aliisque pluribus de nominibus optimè constat ratio cur in nuper exhibito Hirmensis aquæ sedimento regulares crySTALLORUM concrectiones non emerferint. Multiplicibus deinde mixturis sedimentum hoc tentatum est, verùm nova desinente ob exiguam ejusdem quantitatem novorum tentaminum materie, uberiorem mihi residentia proventus parare operæ pretium duxi, ut secura jacerentur nostræ Hypotheseos fundamenta, & de Hirmensibus aquis doctrina pro viribus stabili talo superbiret.

In pluribus ideò, & vitriatis vasis centum hujus aquæ ^{novum experimentum} libras conieci. Postquàm lentissima agitatione tota penè aqua evaporaverat, omnes has residentias in amplam fatis vitream cucurbitam impositas volui, ne deficiente in fictilibus ollis liquido, vis ignis, aut vitri à terra separa- ^{ignis nova corpora producit.} rationem,

Hoc experimentum cum primo comparatur.

rationem, aut novi corporis productionem moliretur. Sedimentum cum priori comparatum fuit majoris molis data proportione aquæ in primo experimento adhibitæ, pependit etenim circiter unciæ dimidium; In reliquis fuit omnino simile, nisi quòd regularior aliquatenus crystallizatio subsecuta est, rhomboideæ siquidem observabantur crystallorum nonnullæ matrices, quæ vitriolicam latere naturam de certo ostendebant. Reliqua verò præcipuè experimenta fuerunt.

Aqua Hirmentis lac non coagulat.

1. Aqua Hirmæ lacti infusa nullum coagulum induxit, unde evanvit suspicio alumen in his aquis delitescere, quòd potissimum suo loco probabitur, eò quia Hirmenses aquæ vi pollent diuretica, aluminosæ potiùs vi solent pollere cathartica.

Sedimentum aquæ Hirmensis supra ignem projectum, nec crepitat, nec accenditur.

2. Pars sedimenti supra ignitos carbones, & candens ferrum projecta nullas passa est crepitationes, nec flammam concepit, quòd alioquin est solemne, ubi latent bituminis, & sulphuris principia. Porro, cum non desint qui autument omnibus aquis mineralibus sulphur inesse, & non levis mihi quoque blandiretur suspicio hoc etiam in Hirmensi latice posse contingere, attenta præcipuè vitriolica ejusdem natura, quæ sensim repetitis experimentis manifestabatur, & vitriolum ferè semper aliquid sulphuris in se contineat, quòd duplici experimento probare nititur ipse Robertus Boyle (1), asseratque Joannes Benedictus Grundel; (2) Hoffmanni auctoritate, vitriolum nihil aliud esse, quàm prolem sulphuris; Ideo ne ob novorum tentaminum, incuriam circa necessarium hoc phænomenon, pænitendus coniecturæ lapsus eveniret

Vitriolum ferè semper continet aliquid sulphuris

(1) De producibilitate Chymicorum principiorum pag. 163.

(2) In scrutinio Medico Physico Chymico.

ret rem ulterius rimari censui opportunum. Hinc, quomodocumque fuerit tractata Hirmensis aqua, ad claram intelligentiam sulphuris vestigia nunquam emersa sunt; ^{Fetidus odor sulphuris signum.} Imò subsidentiae pars in vini spiritu servata nullam in superficie natantem pinquedinem reliquit. Argentum infusum aureo nunquam colore indutum est, quod in aquis sulphure pollentibus contingere testatur Accademia Regia scientiarum, scribente D. Fontanelle; (1) Probabile quonimo accedit absentiae sulphuris argumentum ex scaturiginis loco versus meridionalem plagam exporrecto, ubi ^{Argumentum sulphuris absentiam denotans.} sulphuris principia difficilius propagantur, ob faciliorem salium inexistenciam aliquatenus sulphuri oppositam. Sic Oceanum navigantes scribente Eruditissimo Andrea Baccio, (2) per longum Torridae tractum usque in Indias nullam mentionem faciunt sulphuris, quamquam ejusdem terrae genus se solo halitu etiam non quærentibus manifestet.

3. Quamvis ad scaturiginis locum, ubi aqua emergit; ^{Pone scaturiginem Agogæ reperiuntur.} Agogæ reperiuntur, unde olim aurum extractum fuisse superior testatur Vallis, ne minima tamen tinctura Hirmenses aquas fecundari, sedulò mihi demonstravit residentiae pars, qua per corrosionem dissoluta, nulla visa sunt nigricantia puncta præcipitari.

4. Arsenici pariter particulas abesse ostendit sedimentum supra candens ferrum projectum, dum odor nullus tepidus ad allii instar emerfit, nec ferrum dealbatum est.

5. Cum in dies augetur vitriolicæ naturæ in Hirmensibus aquis coniectura, adstringentibus mixturis eas- ^{Gallarum in aquis infusio suspecta aliquibus videtur.} dem

(1) *Ex Actis Literatorum Lipsiæ Historia Anni 1700.*

(2) *Tractatu de Thermis.*

Boyle peculiarem tincturam substituit

dem tentare consonum duxi, quamvis suspecta aliquibus videatur gallarum in aquis infusio ad detegendas vitrioli martis particulas. Sic Urbanus Hiarna strenuè asserit quasvis martiales aquas gallarum infusione nigrescere, & interdum optimas dari acidulas haud nigrescentes, ut Hornhusanæ Bortfeldenses. Robertus verò Boyle post quàm, viderit Gallarum pulverem cum vitriolo cupri, aut plumbi divite solutum nulla infici nigredine, quòd cum sola auri solutione vult contingere, tutiorem viam demonstrat medio spiritu quodam sulphureo volatili ex sale tartari, sulphure, ac sale ammoniaco distillato. Absit tamen, quòd celebri adeo controversiæ me immisceam, probè conscius, cavillosis disquisitionibus aquarum naturam, quantum res ipsa exigeret, in propatulo poni non posse. Verùm Hirmensem laticem, & gallarum infusione tentabo, ut de illius essentia, & agendi modo Orbis judicet, & saltem animos addam, & incitamentum coratissimis Brixiensibus Medicis ad majora pro suis Ægris, & pro Patria properandi.

Quem colorè Gallarum infusio in aquis Hirmensibus induxit.

Infusio igitur gallarum non obscurum, non atrum, non purpureum colorem induxit, sed potius aureum. Quòd tamen ut meliùs patesceret experimentum denuo celebratum est in exigua aquæ quantitate, post quàm magna ejusdem pars evaporaverat, ubi activius pollentibus vitrioli reliquiis purpureo magis colore induta est.

Sedimentum aquarum Hirmensium cum acidis spiritibus fermentescit.

6. Exigua residentia pars aliquot guttis olei tartari irrorata nullam passa est fermentationem, secus verò infuso spiritu sulphuris subitam, & cum spuma iniit effervescentiam, quæ per duo minuta perduravit. Mox, ut docens comparatio succederet, vitriolo romano in pulverem redactò parem quantitatem spiritus sulphuris addidi.

didit. Cæpit illico fermentatio, per duo pariter minuta *Etiam cum alchalicis.* durans, sed quieta, & admodum temperatior, ob aciditas etiam particulas in vitriolo latentes. Quòd tamen fuit mirabilius, absoluta jam fermentatione pariformis videbatur mixtura obscuris variegata maculis, tam in vitriolo, quàm in sedimento æqualiter producta.

Hic nollem, quis duo præsertim obiiceret: Hoc est per hoc, quòd Hirmensis aqua sub Acidularum nomine *Aque, quàmvis acidule, possunt deponere sedimentum alchalicum.* veniat, nullum debere sedimentum alchalicum deponere; Quòd si alchalicum deponat, concoquentis cibos in ventriculo acidi enervationem posse contingere. Quandoquidem, cum vix sensibilis aciditas constet in tenuissimis effluviis actu evaporationis evolutibus, in aperto est subsidentem terram, quàmvis vitrioli salinis ramentis variegatam, pronam esse debere ad subeundam cum acidis effervescentiam, si ipsum vitriolum romanum cum spiritu sulphuris effervuit. De cætero, quando aqua assumitur, acidus tunc etiam innatat spiritus vivificandis stomachi *Aqua Hirmensis stomachi fermenta vivificat.* fermentis aptissimè natus, unde exigua alchalia terra aquæ moli comparata, potius propriam aquæ aciditatem imminuere poterit, ut magis sit ventriculo amica, & visceribus omnibus accepta.

Porro ulteriùs angente animum meum detegendæ veritatis studio, aliam tentare methodum in evaporanda aqua, censui opportunum; Oculatissimis etiam satisfactorius Joannis Pascalii (1) monitis, qui cautos vult aquarum examinatores in pronunciando circa residentias in evaporatione medio igne relictas, præsertim si alchalias, cum *Sedimentum alchalicum aliquando est ignis effectus.* alchali soboles sit ignis. Quòd tamen secus aliquando contingere sedula experientia mihi demonstravit, dum non-

F

nulla-

(1) *Tractatu de Thermis Borbonicis Arcimbaldi.*

*Irrita quasi
semper est,
medio sole a-
quarum eva-
poratio.*

nullarum aquarum sedimentum solutum cum sale tartari, pulvere perlarum, aut cornu cervi calcinato sollicitam evestigio induit fermentationem. Radiis igitur solari-
bus aquæ evaporationem molitus sum, sed ut vera fa-
tear, potius frustratus est labor. Etenim in aperto vase
nitroso-salina aerea effluvia phialæ claustra subintrant, &
sedimentum nitrosam aliquando crySTALLIZATIONEM præ-
feret; si verò osculum adamussim claudatur, æternum
opus fingimus. Quatuor etenim præteritorum (scribo 20.
Augusti 1722.) mensium curriculo, quibus una solùm
vice imbres visi sunt, in vase vitreo quinque librarum
capaci, hermeticè quasi dixerim sigillato, & meridiona-
libus radiis exporrecto, vigesima adhuc pars tantùm de-
ficit.

De Hirmensis Aquæ Viribus, & agendi modo.

EX his, quæ hætenùs dicta sunt, clarissimè patet Hir-
mensem aquam martis vitriolo aptatissimè medi- Indoles A-
quarum Hir-
mensium est
martialis vi-
triolica.
cari, adeòque in genere Acidularum esse ponendam.
Absit tamen, quòd omnia miracula, quæ passim Auctores
Acidulis aquis debenda effutunt, Hirmensi quoque latici
censeam appropriari. Quotiescumque etenim mecum se-
riò meditor, quodnam triste fatum omnium Thermo-
rum, & Balneorum usum suspectum fecerit, in celeberrimi
Petronii (1) opinionem devenire nunquam possum, Opinio Pe-
tronii cur
Balnea anti-
quitùs in usu
essent.
qui Balnea usitiora antiquitùs fuisse autumat, ut ablue-
rentur fordes, quæ, ob indusiorum defectum, cutim pol-
luebant: Dum inter cætera nostri museoli numismata
Herculem Thebanum video viventem (2) Anno Mundi
2715. ante Christianam æram 1247. in cuius adversa par-
te indusium sanguine Nessi (jam pridem ab ipso Her- Nessus ab
Hercule sagit-
ta transfixus.
cule sagitta transfixi) pollutum conspicitur, ab uxore De-
janira missum putante maritum tali aspectu ab aliarum
mulierum commercio se esse abstenturum. Ex quo sanè Antiquis e-
tiam tempori-
bus indusia
erant in usu.
colligere licet antiquis etiam temporibus viguisse indu-
siorum usum: Quamvis potiùs lanæ, quàm lineæ fuisse
coniectandum est, cum ipsæ etiam magnæ mulieres ad
lanæ torquenda fila edocerentur, ut de Julia Imperato-
ris Augusti, & Scriboniæ filia antiqua nos admonent mo- Magnæ mu-
lieres antiqui-
tus nebant.
numenta (3). Mihi propterea persuasum habeo Balnea
omnia suspecta in præseniarum esse, partim Medici, par-

F 2

tim

(1) De Romanorum victu Cáp. XI. de Balneo, & Quiete pag. 312.

(2) Vid. Gulielmum RoVILLE Parte prima pag. 37.

(3) Vid. Æneam Vicum Parm. pag. 41.

tim Aegrorum culpa. Ex parte Aegrorum, quia quàmvis multifariis morbis conflictati, absque ulla præparatione ad Thermas tanquam ad infallibile alexicacum confluebant, perinde ac aptatissima, & semper esset omnibus medela. Ex parte Medicorum, quia si veræ essent ampullosæ promissiones, quæ abundè nimis in nonnullis voluminibus prostant, superflua esset cætera omnium remedium tam mineralium, quàm vegetabilium legio; Tam ferax etenim exhibetur curatorum morborum cantilena, ut risum, & lacrymas eodem tempore fundere cogantur, qui in iisdem lectitandis tempus terunt. Hinc est, quòd eventu tot pollicitationibus minimè respondente, cum medicinæ detrimento morbi, aut contumaciores fiunt, aut miseri mortales extremum diem obeunt, plurimique Fontes amisso nomine in præsens squalent, atque adeò fordescunt. Alia igitur, & tutiori via incedere opere pretium duxi, opportuniùs Orbi, & potissimùm Patriæ me consulturum ratus, si non in ampullosis aquarum Hirmæ laudibus me extendam, sed in ejusdem insitis viribus chymica analysi in naturæ gremio petitis, atque multigena experimentorum serie comprobatis.

Plurimi Fontes nomen amiserunt.

Petri Giurii obiectio refellitur.

Dixi igitur aquæ Hirmensis vim in vitriolo martis consistere; obstrepet quid velit Petrus Giurius (1) Amstelodamensis Medicus, vitriolico scilicet martialem naturam in aquis præsertim Acidulis impossibilem, sed tantùm ferro, & alumini eandem activitatem deberi, eo ductus consilio, quòd „ vitriolum alteret corrumpat, & in cuprum convertat ferrum; Cum ex opposito ex alumine „ oriatur aciditas aquarum ferruginosarum, & alumen „ ac ferrum mutua conspirent sympathia parili modo, ac „ vitrio-

(1) *Ex Actis Eruditorum Lipsiæ T. Anni 1682. pag. 303.*

„vitriolum cum cupro conspirare solet,,. Dum tantam disparitatem inter vitriolum, & ferrum intercedere non ego, nec omnes Galliae Medici (1) credidere; Imò sicuti per Martinum Lister (2) vitriolum ex pyrite nascitur, quòd ad visum usque hoc contingere asserit „ si aquae fontanae „ stitlicidium in pyriten ferreum glebosum artificiosè cadat;,, Dum ejus stitrix temporis spatio colore, & consistentia perfectæ in vitrioli maturi crystallos tandem abeunt; Sic probabili coniectura autumandum, quòd pyrites (Arabibus, & vulgò marchesita) tamquam vitrioli matrix, & ferri metallum, ejus etenim pulvis a magnete trahitur, cooperantibus insitorum salium, & vaporosorum halituum potentiis paulatim collisus, sensimque vividius abrasus tandem diffuset, ac tabescat, apratissimumque laticem in Esari visceribus constituat.

Vitriolum fit ex pyrite.

Pyrites a magnetis effluviis allicitur.

Hujusce veritatis non leve argumentum exhibuit Hirmensis aqua nuper advecta: In aliquibus etenim phialis ad solis radios attentissimè lustratis minutissimæ, & satis pellucidæ videbantur lamellæ vorticoso potiùs innantes motu. Harum non nisi difficile examen occurrebat; Charta siquidem bibula nimis hians, & porosa irrita labore est adhibita, secus verò in sedimento a quiete plurium dierum producta a subrubra quadam arenula aliquantulum occultabantur; Illarum tamen præsentia probabilis anam præbet dubitandi esse pyriteas, quæ scilicet, ut dixi, vitriolico-ferream naturam induant. Quàmvis tamen pyrites sic corpus in specie aqua gravius; Proportionem etenim habet ut 3. $\frac{51}{100}$ ad 1., ideòque citissimè deberet mergi, illius tamen figura subillissimè complanata

Subtilissima, & pellucide lamellæ in aquis Hirmensibus aliquando observatæ.

per chartam transcolantur.

Probabiliter sunt pyriteæ.

Proportio specificæ gravitatis inter pyritem, & aquam.

(1) *Ibidem.*

(2) *De Fontibus Medicatis Angliæ Exercitatio nova prior.*

Gravia corpora non semper in aquis descendunt.

nata in contrarium pollet, momentumque descensus a resistendi facultate vincitur. Idem Plinius enumerans inter permira naturæ opera, æs, & plumbum in massa, mergi, dilatata fluitare, ejusdemque ponderis alia si, dere, alia inveni.

Tempore verò evaporantis aquæ, & si fortè aucto ignis gradu, ad aquæ superficiem pyriteæ laminæ turmatim in amplexus ruerent; Postremò tamen data opera imminuta ignis vi, & sedata examinandi fluidi agitatione particularum ramenta blando contactu, & amicabili, atque ho-

Particulæ nigrae in sedimentis aquarum ferri portendunt.

mogenea adhesionem sibi mutuò junguntur. Quòd tamen ad rem nostram observabilius, atque ferream naturam comprobans est peculiaris, & atra (particulas etenim in sedimento nigras Theophilus Grifonius (1) testatur ferri portendere) pyritearum lamellarum figura in pyramidales extremitates circumquaque desinens. Super hoc consulendi sunt cordatiores Viri, & præsertim eruditissimus Medicus, & Mathematicus Brixienfis Joannes Baptista Mazinus (2) in cujus aureo Opere principaliora enunciantur ferri phænomena, & pyramidalia statuuntur ejusdem principia.

Joannes Baptista Mazinus Mathematicus Brixianus pyramidalia statuit ferri principia.

Ulterius tamen si Hirmentis aquæ natura ad seduliorrem trutinam esset revocanda, non in pyriteis lamellis, quæ interdum innatare videntur, sed in vitriolico-ferreis halitibus intra aquæ particulas latentibus præcipuam vim consistere coniectare oporteret. Cumque limpidissimus, & perspicuus aquarum Hirmentium nitor optimè probet medicata effluvia inter unam, vel alteram aquæ particulam includi, alioquin turbaretur crystallina ipsius aquæ facies,

(1) De Aquis Balnei de Arinione.

(2) Congettura Fisico Meccaniche sopra le particelle costituenti il ferro.

facie, sic ordo nunc posceret, ut aqueę examinarentur particule, & determinata statuerentur inter ipsas spatia medicatis aptenata hospitibus. Verum res plena est ambagibus, nec ibi potest assignari precifum spatium, ubi adhuc in obscuris est figura. Quandoquidem aqueę particulas oblongas, molles, obtusas, flexiles vult esse Jacobus le Mortius (1) sphericas verò, aut ex figuris ad sphericas accedentibus immortalis Dominicus Gulielminus; (2) quod probabilius, attenta ejus summa simplicitate, & incapacitate ad corruptionem.

Indeterminabilis figura particularum aque. Opinio Le Mortii. Gulielmini

Porro Hirmensis aqua microscopio supposita nullum exhibuit argumentandi specimen. Cumque, quò magis procraftinetur ejusdem examen; eò magis evanescant phenomēna vitriolum, & ferrum portendentia coniiicere licet in tenuissimis consistere particulis; Hoc est, ut verbis clarissimi D. du Clos aquas de Forges commentantis utar, „in vitrioli quodam spiritu, qui ferri naturam habet, „. Alioquin si vitrioli particule in his aquis uberiùs, & essentialiter laterent, sensibilibior emergeret aciditas vitriolo semper juncta; Quia tamen vitrioli varię occurrunt species, quasi tamen affines, ideò nimis arduum in presentiarum esset distinctam afferre ideam spiritus Hirmensem laticem fecundantis. Et quamvis in apothecis vitriolum vendibile veniat sub nomine Cyprii, Romani, aut Hungarici, nihilominus frequentissimis in locis sua ducit naturalia, & potissimum ubi aliquę abundant metallorum venę. Sic vitrioli diligenter elaborati tradita mihi fuere aliqua frustula ab eruditissimo D. Joanne Fainello, qui ingenuè, Sapientium scilicet Virorum more, mihi confessus

Effluvia Hirmensem Aquam fecundantia citissime evolant.

Vitrioli variae sunt species.

Vitriolum ubiq; & passim reperitur, praesertim ubi caetera ad sunt metalla.

(1) *Fundamenta nov-antiquae Theoriae medicae pag. 106.*

(2) *De Salibus Dissertatio Physico medico-mechanica pag. 121*

*Vitriolum ab
arenoso Fontis
Esari sedimē-
to elicatum.*

*Joannis Fai-
nelli, & Au-
toris diversa
opinio circa
indolem aqua-
rum Hirmen-
sium.*

*Datur vi-
trium na-
turale, & ar-
tificiale.*

*Opinio Dio-
scoridis Ga-
leni, & Pli-
nii de Vitriolo*

*Varie vitrio-
li species.*

fessus est ab arenoso Hirmentis Fontis sedimento chymicis tentaminibus fuisse elicitum. Quinimò hic obiter moneo multiplicibus laboribus Egregium Virum insudasse, ut penitiùs patesceret Hirmentium aquarum natura; Ex suis tamen schedis prelo dignissimis, quas mecum ipsi humanissimè communicare placuit, in hoc tantùm dissentimus, nempe quòd ille supponit aliquod, quàmvis exiguum sulphuris subdominium, ego verò hucusque ne minimum quidem ejusdem vestigium in aquis repererim. Non inficior tamen, quòd præsertim ob allatas alibi rationes pyritei scilicet menstrui facillimè de sulphure participantis, & ob aliquem fœtidum odorem, qui, non ab aquis, sed a solo, & adusto supra ignitos carbones scaturiginis arenoso sedimento exhalat, aliqua possint adesse sulphuris rudimenta, quæ, utpote exigua, examinis incudem effugiant.

Natium verò vitriolum stalacticum, seu stillicidiare dicitur, quod stiriarum more concrevit, aut pecton, quòd in fodinis densatur. Artificiale ex cupro fit, modusque describitur ab Helmontio; (1) Græcis chalcanthum dicitur, latinis atramentum sutorium, & postremo sæculo vitriolum (2), quia perspicuum quasi vitrum (3). Juxta verò Dioscoridem, Galenum, & Plinium distinctio potiùs obscuritates peperit, hoc est in chalcitidem, mysy, melantheriam, & sory; Cum chalcitis idem sonet, ac sory; Trichitis, & schiston, ceteraque parùm differant, nisi quòd sory, & melantheria colorem habent cineraceum, & atrum, sory verò odorem nauseosum, & malè olentem; Chalcitis rubicundior, mysy ad aureum tendens, lucidif-

(1) In *Paradoxo Tertio* pag. 440.

(2) *Agricola de Natura Fossilium* pag. 218.

(3) *Etymologus in Mineralogia Cap. XXVII. de Vitriolo* pag. 319.

lucidisque guttulis scintillans, sed omnes vi pollent ad-
stringenti, saporemque habent austerum, acrem, & pon-
ticum. Intercedente igitur quodam sale acetoso esurino, ^{Quomodo}
aut hermaphroditico, vel spiritu acido sulphuris embryo- ^{minera corro-}
nati martis minera roditur, unde salina emergit efflore- ^{dantur.}
scentia vitriolum constituens, quod, dum perpetua vici-
ssitudine in Esari visceribus peragitur Hirmensis præter-
labens unda medicatur; Et quod olim de aquis Spada-
nis scripsit Helmontius, (1) pari hic quoque lege contin-
gere, ideòque non ferrum, aut ferri ramēta in aquas
colliquari, sed molliorem ferri venam dissolui, in qua
plus stat activitatis ob partium summè subtilium poten-
tiam.

His delibatis, non arduum est statuere, quibus mor-
bis debellandis apta nata sit Hirmensis aqua; Cumque so- ^{Paracelsi}
lum vitriolum sit quarta, secundum Paracelsum, phar- ^{opinio de vi-}
macopeę columna, nemo non videt quot morbis do- ^{triolo.}
mandis opportuna appareat: Eosdem tamen in suas clas-
ses distinguere mihi gestit animus, atque operosiori se-
dulitate detegere quid polleat Hirmensis latex ratione vi-
trioli, ratione ferri, ratione amborum; Quodque tu-
tiùs, quid in aliis potuerit, ut habito respectu ad insitas
qualitates, quibus Hirmensis fons jure quidem merito
superbit, atque ad curationes hoc præsertim sæculo feli-
citer absolutas, erroneus evitetur conjecturæ lapsus.

Duplici præsertim modo animalis hæc nostra æcono- ^{Quibus præ-}
mia læditur, vel scilicet, ubi a tardigrada lymphæ, aut ^{sertim de cau-}
evanescente sanguine glandularum tubuli, aut viscerum ^{sis morbi fiant.}
folliculi obcęcantur, vel secus, ubi forsan impedita nu-
trientis laticis assimilatione clumbis jacet solidorum tonus,

G nimis-

(1) In Paradoxo 4. pag. 441.

nimisque laxatur oscillantium fibrarum compages. Primi proles est affectio hypochondriaca, Febris, Cachexia, & sepe sepius inflammatio: Secundi Hemoptoe, virium debilitas, & demum Tabes. Duplex igitur in hisce morbis emergit indicatio, scilicet, ut liquidorum semite referentur, & coagulati succi dissolvantur, & robur solidis omnibus addatur, ut ad pristina revertantur munia. Hoc autem posse Hirmentem aquam feliciter absolvere probant insitæ ferreo-salinæ particulae, quæ spiritu agitato

Quid efficiant medicata Hirmentis Aquæ effluvia.

vibratae, ac pyramidalibus aculeis turgidae, dum artioso cruori miscentur, & confluunt, ubi ad glandularum obstacula pervenerint, abripiunt, urgent, rursusque spiracula aperiunt, ad magnum tamen opus cooperante impulsivo sanguinis motu, atque blandè a salinis aciculis stimolata canalium arietatione, quæ, quò magis attenuatur pertinax obstruens lymphæ, sensim fit vividioris contractionis, donec, & usquequò amplioribus factis vasorum diametris fluidorum motus, ac remixtio solubilior, & liberior efficiatur, unde si quæ remanserat canalium parietibus obstruentis laticis adhesio, rapiditate introfluentis liquidi remittit, ac cedit.

Solidorum debilitas fluidorum dissolutio.

Porro si remanserit, aut aliundè sit genita vasorum debilitas, aut relaxatus solidorum habitus lacrymabilem liquidorum dialysim portendat, quid vitrioli particulis, & spiritu a dilutiori latice irretito aptius? Sileo nunc aptatissimas ejus vires, quò ad rem chirurgicam spectat, in vulnere, & ulcerum curatione, nec multis immoror in laudando ejus usu in sympatheticis curis, cum id abundè peractum ab Auctoribus sit (1) (2) (3). Sanè quoties

Vitriolum optimum ad curationes sympatheticas.

(1) Tachenius Hippocrates Chymicus pag. 120.

(2) Binnigerus C. 5. observ. 100.

(3) Wedelius de Facultate Medicamentorum pag. 851.

quoties ejus saporem aliquatenus ponticum, & adstringentem considero, ejusque alioquin acerrimam vim in immenso latice castigatam, & domitam, non possum quin obstupescam tot naturæ meditans lusus, atque mysteria ad nostram incolumitatem accommodata; & quod internè non nisi aliquo periculo posset assumi, sibi met ipsa natura præparandi onus assumat, factumque imò sit, ut aquoso, brevique lapsuro assumatur vehiculo, ut nimia mora non noceat, sed conciliato deferentibus canaliculis robore, atque a parte illa, quàmvis exigua, quæ in cruorem tranaverit, suscitatis hinc inde glandularum fermentis, vegetior oboriat in excretoriis oscillis renitentia, & perpetuus separationum ordo, atque inde nascens fluidorum inter se, ac cum solidis æquilibrium reformetur, & vigeat.

Ratio cur partes vitriolicæ in aquis mineralibus corpori naturali non noceant.

Solvenda nunc esset magni nominis disceptatio, præcipuè apud illos, qui morborum curationes contrariis semper autumant esse absolvendas, & qui remediorum vim frigiditatis priùs, aut caliditatis criterio rimantur, tantquam Medicinæ basin, & indicationum sydus. Dixi igitur æstatis tempore Hirmensem aquam in scaturiginis loco esse frigidam ad gradum putealium aquarum Brixiensium hyeme verò aliquo tepore calefactam, & non nisi ubi ad multam distantiam a fonte pervenerit, gelu penetrabilem. Itaque dum assumitur erit frigida, & actu, & potentia utpote elementaris: At superest difficultas, utrum a vitriolico-ferreis latentibus effluviis aliqua caliditate in operando insigniatur. Quòd affirmativè probare nititur Scribonius, & Paulus Agineta (1) Halyab-

Utrum contraria contrariis semper curanda sint

Medicata effluvia Aquarum Hirmensium utrum calida sint.

*Auctorum
opinionum circa
caliditatem
vel frigiditatem
aquarum mi-
neralium.*

bas (1), & Albertus Magnus (2) scribens. „ De ære au-
tem, & auro non est dubium quin illa sint calida, &
„ maximè æs, quod est adustæ substantiæ, & ferrum secun-
„ dum aliquid „. Aristoteles (3) videtur potiùs assen-
tiri aquas præsertim martiales esse virtualiter frigidas, ubi
ait, quòd „ metalla omnia fusilia, & ductilia fiunt ab
„ exhalatione vaporosa frigida, & humida in cavernis
„ terræ inclusa, & in lapidibus in unum coarctata, &
„ propter siccitatem concreta, & ignita, veluti ros, ac
„ pruina, si escreta fuisset: Hæc autem metalla ante quàm
„ escreta fuerit exhalatio generantur, & nominat ferrum,
„ aurum, &c. „. Sic Joannes Herculani (4) aquam, in
qua candens ferrum extinctum fuerit, inter frigida infe-
rit: Quòd & Cellii Aureliani verba confirmant (5). „ Con-
„ stat namque Æstate calidiore bili citrina affectos aqua
„ ferrea epota, nec calore, nec siti vexari, quæ utique non
„ nisi a frigido eveniunt. Quinimo ipse Galenus (6) ait,
„ Corpus omne adstringens ab aliis, quòd sensu animad-
„ verti possit qualitatibus sincerum perpetuò comperi ex-
„ periendo refrigerare „. Et Andreas Baccius, (7) quàm-
vis principia ferri calida statuerit, postmodum subdit,
quòd „ nisi aquæ ipsæ ex accidenti copia fomitis calori-
„ fici nascantur actu calidæ, ad humanam temperaturam
„ erunt facultate frigidæ. „

*Aque Hir-
mensis in ope-
rando sunt
frigida.*

Omissis tamen aliorum opinionibus, & præeunte eru-
ditissimo Joanne Benedicto Grundel (8) ego quoque ef-
fem

(1) *Commentario V Theorices Cap. XIII.*

(2) *Libro 3. Mineralium.*

(3) *Meteoror. Tertia in fine.*

(4) *In Commentatione lib. 9. Rhasis ad Almensorem Cap. de Vomitu.*

(5) *In Libro Chroniori Quarto Cap. 1.*

(6) *Primo Simplicium.*

(7) *De Thermis.*

(8) *Inscrutinio Medico-Physico Chymico.*

fem voti Hirmenses Aquas esse facultate frigidas, tum quia calidam viscerum intemperiem tollunt, tum quia compertum est, & comprobatum canicularibus potissimum diebus in usum debere poni, ubi calida medicamenta sunt vitanda, tum quia demum, & si vitriolum, & ferrum ad calidam in agendo naturam accederent, eorundem tamen vis in volatiles atomos expansa in immenso aquoso latice irretitur, atque hebetatur, unde naturalis frigida, & humida aquæ vis præpollet. Liquet enim ex ferro præsertim aquas apud Vianam Gallæciæ urbem Hispania Medicis in affectibus calidis commendari. *Aquæ ferreæ commendantur in affectibus calidis.* Imò si debitus antiquis scriptoribus honos calamum non cohiberet, liberè assererem parum interesse ad indagandam aquarum naturam, & securam exhibendi methodum scrutinium caliditatis, & frigiditatis, tam quò ad agritudinem, quàm quò ad remedium. Sedula etenim postremi elapsi sæculi excogitata apprimè docent morborum ideas, atque inde aptanda remedia a nudis appellationibus non esse eliciendas; Sic etenim equivocationes, & homonimiæ contingunt, atque inanes de rebus inutilibus disceptationes, quibus ars medica inquinatur, impediturque quò minùs praxis optata puritate porriatur, sed a constanti causarum serie, ab affectionis, & læsionis modo, atque a certa symptomatum syndrome, quibus generalis medica opinio differentias, proprietates, species, & accidentia distinguat. Igitur temperamenti tam calidis, quàm frigidis Hirmensem aquam posse prodesse non dubitarem, dummodo cætera consentiant, & præsertim celi tempestas, & syderum influxus, quæ maximam habere in curationibus partem testatur

Aquæ ferreæ commendantur in affectibus calidis.

Morborum ideas quomodo eliciendæ.

Aqua Hirmensis congruit tam in temperamentis calidis, quàm frigidis.

oracu-

oraculum Hippocratis (1) ubi ait: „ Plerumque Homi-
 „ nis natura universi potestatem non superat „. Sic pas-
 fim constant apud magni nominis Auctores curationes
 mediis Acidulis feliciter absolutæ, tam in temperamen-
 tis frigidis, quàm calidis, alterutrisque causis productæ.
 Cui profectò alludere videtur Celeberrimus ipse Vir
 Moullin de Marguery (2) in nuperrimo suo Opere De
 Aquis Mineralibus de Passy; Ubi ait „ Qu'ainfi elles guè-
 „ rissent d'un grand nombre de maladies, non-seulement
 „ différentes entr'elles, mais encore opposées. „

*Error anti-
 quorum tem-
 porum.*

Quo tamen, & distincto ad mechanicas leges opere in
 animata hac nostra machina hoc contingat, scire nimis
 arduum; Ob id præsertim, quia anteaucta rudiorum sæ-
 culorum ignavia, & consuetudo (contra quam, licet ir-
 rationabilem, ire nihil difficilius) quæ in verbis magi-
 stri jurabat, pecudumque ritu præcedentium vestigiis hæ-
 rebat, effecit, ut non in veritate, & ratione venanda,
 sed in superfluis commentariis tempus tererent, parùm-
 que ante nostra tempora per reseratam præsertim in aper-
 tis Theatris universam microcosmi synthesein, & chymi-
 ca tentamina de perficiendis Medicinæ doctrinis certatim
 cogitatum sit, unde adhuc multa claudicant naturæ phæ-
 nomena, & præsertim ea, quæ ad mineralium Aquarum
 potum, & transitum spectant. Communis tamen fert
 opinio, ubi ventriculum ingressæ fuerint, duplici via pro-
 cedere, alteram scilicet portionem per patentés tubos (heu
 quòdnam mare mihi transfretandum occurrit, de quo fusiùs
 in tractatu de Aquis Coldonensibus) in vesicæ cavitatem
 illabi, alteram verò à Duodeno per Mesentericas fistulas

*Probabilior
 opinio de A-
 quarum me-
 dicatarum tran-
 situ in corpore
 animali.*

tum

(1) Libro de Diebus judicatoriis num. 1.

(2) Traité des Eaux Minerales Chapitre VI. Article I. pag. 218.

cum restitantibus interdum Chyli reliquiis in massam sanguinis tranare. Nec ullus remanet dubitandi locus, ^{Mineralis, exigua tamen, aque portio potest crurimisceri absque incolumitatis dissimine.} quin mineralis aquæ portio, ubi in rubrum fluentum fuerit devoluta, noxia non debeat illicò afferrè symptomata: Quoniam satis liquet non requiri ad statum naturalem sanguinis certam ejusdem mensuram ultra, aut infra quam animales illicò functiones lædantur, quòd admodum probant sæpiùs repetitæ venæ sectiones, atque hæmorrhagiæ citra animalis æconomix noxam; Idem pariter dicendum de ceteris sanguinis dotibus, tam respectu motus fermentativi, agitativi, & circularis, quàm ceterarum omnium particularum sanguineam massam integrantium, quæ in figura, mole, & situ interdum non congruunt, & tamen impunè. Verum enim verò, ^{Particulæ sanguinis, citra damnum aliquando non congruunt.} cum ad rectam sanguinis peristalsim necessarius sit certus quidam gradus subtilitatis aptenatæ ad perluenda tenuissima vasa (alioquin pars aliqua, vel nutrimento, vel fermento fraudaretur), nemo non videt Aquarum congruentiam illis præsertim in casibus, ubi tollitur debita fluidorum subtilitas, sanguinisque labes, & impropor- ^{Ad salutem requiritur quòd sanguis debita polleat subtilitate.} tio emergit a nimia particularum componentium sibi invicem adhensione. Quandoquidem attenuati, atque soluti a nuper adveniente unda fibrosi sanguinis ramuli majorem ^{Aquarum utilitates in sanguine adu- sto.} nanciscuntur ad se movendum promptitudinem, optatamque induunt parvitatem pelliceis, atque expansilibus porulorum diametris respondentem, in qua penè totus ordo fermentationum consistit, & a qua omnis secretio, & separatio producit. His adde non spernendæ utilitatis argumentum ex specifica aquæ ad sanguinem gravitate proportionem habente ut 1. $\frac{1}{19}$ ad 1., unde innatantes fibrosi sanguinis particulæ, utpote vix aqua gravi- ^{Proportio specifi- & gravitatis inter aquam, & sanguinem.} viores,

viores, & ob majorem naſtam ex diſſolutione, & rarefactione ſuperficiem amiſſo ad gravitandum momento in media canalis linea innatare, & circumfluere cogentur, cooperantibus præſertim vaſorum parietibus, qui perpetua oſcillatione fibroſioris laticis ad latera contactum non ſinunt, ſed favorabili ad perennem circuitum undulatione ſpiralem quendam motum in liquidis cient, ad perfectam ſanguinis conſtitutionem maximè accomodatum.

Sanguis indefinenter aquoſis particulis ſpoliatur.

Dum hæc fiunt, ſanguisque mole auctus, atque attenuatus vaſa percurrit, certum eſt aquoſis partibus a celebrata jam medela reſiduis, atque non ſolùm ſuperfluis, verùm etiam fortasſe nocituris, ſenſim purgari debere :

Ad liquidorum ſeparationes in corpore animali, quid requiratur.

Cumque ad omnes particularium liquidorum ſeparationes concurrere debeat, non minùs ſecernendi fluidi diſpoſitio, & determinata in ſolidis ſtructura, quàm peculiaris gradus velocitatis, quæ præſertim a minori, vel majori a corde diſtantia pendet, hinc eſt, quòd mechanica ne-

Lotium cæteris liquidis naturalibus gravius.

ceſſitate contingit, ut Lotium, cæteris liquidis graviùs, ut latens tartari copia ſuadet, in glandula Cordi propiore excernatur, & filtretur, ſicque conglomerati Renum folliculi brevifſimo Emulgentium itinere a circumfluente indefinenter ſanguine materiam urinæ hauriant.

Aquæ Hirmentis non poſſunt eſſe noxiæ.

Noxia verò agendi viſ, quam ſingula quæque remedia poſſunt induere, in aquarum Hirmentium potu non eſt pertimeſcenda. Medicamentum etenim aliquando, quàmvis innocens, periculum ſubit, aut quòd brevi ſuis

Remedium, dum in viſcera ſerpit, poſt deleteriâ naturam inducere.

viribus ſpolietur, aut cum ſtomachicum fermentum, Bilem, aut aciditatem Pancreatici ſucci tetigerit, media aliqua efferveſcentia ad inſignem acorem evehatur, & quaſi yneni naturam aſſumat, & , quòd præſertim eſtimandum,

dum, etiam ultra primas vias hoc potest contingere, secundum quod medicamento natura prima spernit, fermenta, quia forsan opportuno menstruo carentia, unde lucta altius fuscitatur, novumque exurgit concretum frustra chymicis laboribus ab extra ad eruditionem comparatum; Cujus pertimescendos effectus descripsit celeberrimus Ramazzinus (1) ubi ait. „ Non multum equidem
 „ hac in re absimiles sumus Pictoribus, qui sinistra manu
 „ tabellam, dextra penicillum gerentes, toti sunt in per-
 „ miscendis coloribus, hoc tamen discrimine, quod il-
 „ lorum obtutui extemplo se prodit nova coloris species,
 „ nobis autem, neque sensuum ministerio, neque ratioci-
 „ nantis facultatis ope concessum est nosce tam facile qua-
 „ le sit concretum, quod ex confusanea remediorum turba
 „ emergat. „

*Remediorum
 turba à Ra-
 mazzino re-
 probatur.*

Non otiose dixi hoc solum aliquando contingere; Etenim quidquid subeant multa medicamenta, dum varias corporis regiones perlustrant, dummodo nulla sevea pariant symptomata, illorum usus est proficiuus, ubi pre-
 fertim repetita praxis admoneat in equalis morbi profligationem semper cessasse. Ex quibus omnibus eruenda est aquæ potus cognitio. Quandoquidem, cum aqua sit quod-
 dam naturale simplicissimum, dum per varia corporis de-
 meacula percurrit ad subeundas mutationes non est tam
 proclivis. Non tamen eo inficias, quod obvius salivalis
 latex, gastricusque ichor a syphunculis perpendicularibus,
 quibus interna, & villosa tunica ventriculi coagmenta-
 tur, eructatus, nuper intrusæ aquæ alicujus tincturæ ru-
 dimenta impertiat, imò dum ipsa aqua suomet pondere
 exitum sibi moliatur, annuente pre-
 fertim peristaltico in-

*Aqua diffi-
 cillime in vi-
 sceribus noxi-
 am naturam
 induit.*

*Quibus mo-
 dis aqua in
 corpore ani-
 mali exitum
 sibi struat.*

H

te.

(1) In *Orationibus Patrici Argumenti* pag. 194.

*Potata aqua
à primis ven-
triculi ferme-
tis ad sangui-
nis naturam
prædisponitur*

*Morbi, qui-
bus aquæ Hir-
mensis appri-
mè succurrūt.*

*Indicationes
in supradictis
morbis adim-
plendæ.*

intestinatorum motu, & adiacentium viscerum compres-
sione, ubi ad lumbares glandulas pervenerit, lymphatico
succo ad chyli massam attenuandam disposito, & ab in-
ferioribus, & propinquis partibus remeante, admiscetur,
unàque Thoracicum ascendunt ductum, demùm per sub-
claviam elutriantur in sanguinem; Unde conjectare licet
a varia dictorum liquorum miscella, potiùs quandam
dulcorationem, & præparationem recepisse ad sanguinis
conditiones magis proximam, ne novo de repente hos-
pitem obruta massa sanguinis, in sua crasi perturbetur. Hęc
citò, & brevissimè contingere probant, non solum sol-
licita mictio, & succedens aquæ vix immutatæ transitus,
qui forsan brevioribus viis debetur, sed etiam sensim eva-
nescens Ventriculi pondus, & gravitatio, indeque pro-
ducta fames, ob acidum ichorem deterfas jam stoma-
chi tunicas vellicantem: Ex quo sanè admirari licet pro-
vidi remedii saluberrimas vires. Quid etenim aptius,
quando ventriculus laxo fibrarum ordine integratur,
quando a pertinaci lentescientium humorum saburra op-
primitur, quando quiescens in Pancreate eliciendus alio-
quin succus attenuandis cibis est impar, quando in in-
fernis visceribus separatoria incernicula oppilantur, atque
tam utilis bilis secretio, aut lienare fermentum intercipi-
tur. Quando sanguis sero, & lymphæ spoliatus noxium
calorem suscipit, atque salinis asperatur spiculis, quid
inquam aptius, quàm purissima, sed medicata ablu-
tione Ventriculum detegere, ita tamen, ut subsequens fi-
bris robur addatur, lactearum orificia, cæterasque vi-
scerum clausuras aperire, calorem sanguinis temperare,
& fixas salium coordinationes dissolvere? Hęc omnia fe-
liciter absoluit Hirmensium aquarum potus, dummodo

præ-

præcedat methodica præparatio, & cætera omnia consentiant, ne laudabilis earundem usus in abusum versus lacrymabiles pariat effectus.

Nec dubitandum quin exitus promissis respondeat, dum, præter favorabilem huiusce præsertim sæculi experientiam, opportunum accedit argumentum ab insito in aquis Hirmentibus æthere. Cumque sanguis anthliæ pneumaticæ immissus copiosas de se promat aeris particulas, quas magis esse sanguini necessarias, quàm ipsum chylum autumandum est, si sine ipso ad plures dies vivit, & sine aere illico perit animal, sic provido naturæ concilio factum est, ut duplici præsertim via celebraretur elastici huius fontis sanguini additamentum. Altera scilicet, quæ subtilior per laryngem, asperam arteriam, & bronchia usque ad vesciculas pulmonicas, uno verbo media respiratione: Altera verò, quæ crassior mediis eduliis, & potulentis omnibus in massam sanguinis elutriatur. Quæ verò beneficia in liquidis producant elasticæ aeris particulae nemo non novit, & quæ omnia si referre velim, a proposito nimis meta diverterem. Plurima jam elaborarunt super hac re doctissimorum Virorum ingenia, & præsertim Ettmullerus in elegantissima sua dissertatione de abstruso respirationis negotio (1), atque incomparabilis Bagliuus (2) aeris necessitatem ad perpetuum liquidorum circulum promovendum probans exemplo cujusdam Caustidici valdè carnosæ, faciemque rubicundi, qui postquam ad multos annos polypo in nare sinistra laboraverit, tandem cæteris omnibus benè se habentibus, in magnam pedum, & ventris intumescens cecidit, usquequò aptata

Aque Hirmentibus aëreis particulis secundantur.

Animal sine cibo ad aliquos dies vivit, sine aëre illico perit.

Duplici præsertim via aer corporis penetrat.

Ostenditur utilitas aeris in liquidis naturalibus.

Symptomata polyposæ narium affectionis subsequentiæ.

H 2

forcipe

(1) Tomo Primo pag. 614.

(2) Dissertatione 4. De statice Aeris, & liquidorum pag. 287.

forcipe polypus extractus est, quo feliciter absoluto pedes, & venter detumere. Quare originem morbi expiscandam autumat præfatus Auctor ab imminuta pressione in pulmonum liquidis ob negatum aeris accessum, unde a nimis tardo cruoris circulo pedum tumor, molestæque magna ventris fuerat suborta.

Aer, quo aqua Hirmentis facundatur non est purus, sed medicatus.

Utilitas aeris in corpore animali.

Diversifales observati in sero sanguinis

Sufficiat igitur in præsens noscere, habito præsertim respectu ad jam celebrata experimenta circa Hirmentis Aquæ levitatem, atque ad suscipiendum calorem promptitudinem, quæ omnia aerem ubertim latere ostendunt, quantum opportunus esse possit Hirmentis aquæ potus, si particulas adeò utiles in sanguinem convehit. His addende, quòd non est solùm aer purus, sed medicatus; Hinc dum cæteris omnibus particulis sanguinem integrantibus commiscetur, atque confunditur, non potest, quin, ob perennem agitativum motum nunc adiacentium, nunc super incumbentium cæterarum particularum pressiones, aut augeantur, aut debilitentur, quo quidem tempore elasticæ particulae se explicare coguntur, & tentato per varias directiones aditu noxiæ tolluntur cohesiones (ad quas alioquin sponte sua globuli sanguinei tendunt), atque corporum solidorum repagula, ab interiectis hinc inde aeris, ætherisque particulis blandè, ac suaviter annihilantur, & denique toti massæ sanguineæ levitas, & motus apprimè communicatur. Tandem, sicuti præeunte immortali Malpighio, observavit clarissimus Gulielmus (1), quòd, si sero sanguinis madefactum vitrum exsiccare permittatur, apparent in superficie exsiccatae salium nunc simplicium, nunc compositorum quædam coagmentationes, quæ vitriolicam, tartaream, vel nitrosam

(1) *Traçtatu de Sanguinis natura, & constitutione pag. 61.*

sam naturam præferunt. Sic fieri posse autumandum, ^{Effluvia me-}
ut labefactatis, vel abolitis vitriolicis in sanguine parti- ^{dicata aquarū}
culis, medicata Hirmensis aquæ effluvia in languescen- ^{Hirmensium}
tis, aut deperditæ substantiæ conditiones faceffant. Sed ^{renovant de-}
^{ficientes in}
^{sanguine par-}
^{ticulas.}
ab universalibus hisce theoriis transeamus jam ad ma-
nifestandas ægritudines, quas curare potis est Hirmen-
sis Aqua.

De Morbis Hirmentis Aqua curandis.

*Ad omnes
distinctè mor-
bos curandos
peculiares a-
que celebran-
tur.*

Ad Caput.

Ad Nervos.

Ad Aures.

Ad Oculos.

Ad Pectus.

Ad Cor.

Ad tumores.

Ad Ossa.

Ad Membra

*Ad Ventri-
culum.*

Ad Febres.

Ad Viscera.

*Aque mi-
nerales non
sunt remedia
specifica.*

IN morborum Iliade, qua miseri torquentur mortales, vix unam, aut alteram ægritudinem reperies, pro qua extirpanda aptatus Fons non celebretur. Sic Capitis affectibus opitulari videntur Pisarum aquæ, & Calderianæ Veronenses; Nervorum Aquæ Cruciati sub Viterbio, & calidæ in Hispania ex minio; Aurium Tigurinæ; Oculorum nitratae omnes, ut Bracchulae sub Baiis; Pectoris montis Catini in Hetruria; Cordis Fabarienses in Rhætia, & de Grotta Viterbii, quas aliqui volunt auro conditas. Tumoribus verò Ficuncellæ, & Porretanæ; Ossium fracturis ferratae omnes, ut Caldanelle S. Cassiani. Membrorum doloribus S. Martini ad viam Flaminiam, S. Petri sub Patavio. Ventriculo Acidulae omnes, & præsertim S. Mauricii, & Porretanæ; Febribus aquæ in Puteolano, & salis omnes nitrosæ, & sulphureæ, quæ bilem educunt. Imo fons ad Tungrim in Gallia dicitur, qui Tertianas discutit. Visceribus acidæ ad Goppingam, & ad Rotemburgum. Quæ tamen aquæ non semper sumendæ sunt, tanquam specifica in contumacem morbum remedia, sed scrutandæ sunt morborum radices, & causæ; Siquidem multifariam, & opposito interdum passionum genere V. G. Ægrotare possunt interna viscera, hoc est ob obstructionem, vel ob inflammationem (quæ tamen est effectus obstructionis si contingat in vasis sanguiferis), vel ob debilitatem, quibus quidem casibus multiplex hauriri debet indicatio, variumque aptari potest remedium.

Ad

Ad vitandas igitur hallucinationes perfecta statuenda est idea inter morbum, & remedium, legendusque est aureus libellus celeberrimi Gulielmini (1), quo meliorem ad dirigendos in dubiis casibus Medentium animos, atque ad eruditionem comparandam, futura non videbit ætas.

*Ad felices
curationes ob-
tinendas per-
fecta debet sta-
tui idea inter
morbum, &
remedium.*

Reducendo igitur ad Hirmensem aquam nostras animadversiones, pronum esset in eam devenire sententiam illis præsertim morbis posse succurrere, quibus tollendis aptenatae sunt cæteræ aquæ vitriolico-ferreæ, atque ad acidulam naturam vergentes; A qua tamen via deflectere opportunum duxi, tum quia ab aliis acidulis aliquatenus dissonæ sunt Hirmenses aquæ, aciditas enim vix potius actu sentitur, & vitriolica principia in immenso latice adco disseminantur, ut glotticas fibrillas vix afficiant; Tum quia tot eventus, & ampullosæ promissiones, quæ de variis Acidulis circumferuntur, ipsique Auctores fumosè jactitant, ad sedulio rem trutinam revocandæ sunt, antequàm ipsis habeatur fides. Ea siquidem est nostri evi-
infelicitas, quòdque lacrymabilius etiam in posterum pertimescenda, ut ipsi etiam Medicinæ Antistites, ubi argumentum ad ingenii modulum selegerint, incomprehensibilia mysteria de ipso divinare sint solùm solliciti, majorem gloriam, & nominis celebritatem aucupari credentes, si occulta pandantur miracula, milleque laudibus extollatur, quàmquòd a praxi etiam exquisito lumine tutiora proferantur phænomena, quæ in Ægrotantium cedant emolumentum. Non igitur multifariæ morborum speciei promiscuè accomodandus est Hirmensis latex, nec a sola particularum in aquis latentium natura exhibendi ordo est derivandus, sed perpendenda sunt omnia,

*Hirmenses
Aquæ ab aliis
Acidulis dif-
ferunt.*

*Auctorum
pollicitationi-
bus non sæpe
fides est ha-
benda.*

(1) In Exercitatione de Idearum vitiis, correctione, & usu &c.

*Multa exam-
inanda sunt
ante aquarum
administratio-
nem.*

omnia, atque perpetua observatione optimè noscere oportet quid in æqualibus morbis contigerit : Uno verbo exequendum est monitum incomparabilis Lancisii a Magno Sene desumptum : Hoc est oculi ad nauticam pyxidem communis veritatis anatomico-mechanicæ; Manus verò ad practicæ clavum assiduè, atque unicè dirigendæ sunt, ne Andabatarum more cum morbis congregi videamur.

Hirmensis Fons ultra veritatis limites laudes non expectet, pauci siquidem interest, quòd apud Exteros, ut ait Celeberrimus Davinius de potu vini calidi (1), careat nomine, dummodo apud Ægros non careat felicitate. Quinimò sicuti hoc remedium certissimo suæ bonitatis charactere insignitur a modo, quo repertum est, & confirmatum; Illius siquidem usus, & vires non a sceptica schola, aut circumforaneis rabulis fuerunt promissæ, & promulgatæ, sed a constanti curationum serie, quæ prius in Valle, dein Brixia, nec non ad finitimos feliciter perpetuatur : Sic probabili coniectura autumandum, quòd loquente favorabili exitu ejusdem semper augeatur fama, & Fontis Hirmensis nomen crescat cundo.

*Earundem
semper auge-
bitur fama.*

*Aqua Hir-
mensis tribus
præcipuè mor-
bis medetur 1.
Affectibus Hy-
pochondriacis
2. Obstructionibus Viscerum
naturalium.
3. Morbis re-
num, & ve-
sicæ.*

Quàmvis igitur Hirmensis aqua quandam naturam sapiat variis egritudinibus maximè accomodatam, potissimum, si immortalis Baglivi (2) monitis ad strictum, & laxum medicinæ cardo esset reducendus, nihilominus promissis soluo fidem, & philosophica libertate, proximumque juvandi sola spe fretus, assero tribus præcipuè morbis Hirmensem aquam mederi. Scilicet I. Affectibus Hypochondriacis, II. Obstructionibus Viscerum Naturalium III. Renum, & Vesicæ morbis, præsertim ubi calculosa seſeviant incommoda.

De

(1) Pag. 21.

(2) Tractatu de Fibra motrice lib. 1. pag. 233.

*De Affectione Hypochondriaca
per Hirmenses Aquas
curanda.*

QUoniam affectio hypochondriaca multigenas agnoscit causas, multisque larvis personatur, rem intimius scrutari operę pretium duxi, ut, quibus casibus exhibendus, quibus verò vitandus sit Hirmensis latex, apprimè innotescat. Emenso dumtaxat adolescentiæ curriculo sevigere videtur hic morbus, vel quia ubi juventutis calor deferbuit, a quo densiores partes attenuabantur, hæ paulatim lentescant, vel quia jam occallescentibus fibrosis præsertim hypochondriorum cellulis, oscillans tollatur motus, a quo pendet perennis fluidorum circulus, unde prona nimis datur liquidis via ad stagnandum. Ubi tamen causa pedem figat, res est altissimæ indaginis, morborum siquidem initia sepius nos latent, atque ad multum tempus interdum cum sanguine circumfluunt, quin ulla reveletur animalis economiæ labefactatio; Tandem coniurantibus ceteris, non minùs internis, quàm externis concausis ægritudo est in limine, unde falsò creditur morbi fomes repenti natus, quàmvis repenti adoriatur. Sic licet aliqui lienem, tanquam affectionis hypochondriacæ fomitem crimentur; Nihilominus, si doctissimorum Virorum auctoritate posthabita, uni rationi, & veritati litandum sit; obvia nimis de hoc asferto dubitandi occasio se mihi met exhibet. Non ignoro symptomata hunc morbum concomitantia ferè semper

Affectio hypochondriaca pendet a multis causis.

Quando incipiat.

Causa affectionis hypochondriacæ ubi lateat, difficillimum statuere.

Lien malè dicitur causa affectionis hypochondriacæ

*Symptomata
hypochondriacae
affectio-
nem concomi-
tantia.*

*Facilis con-
sensus inter
Lienem, &
mesenterium.*

*Paracelsi,
& Galeni opi-
nio circa cau-
sam affectio-
nis Hypochon-
driacae.*

reduci ad pectoris angustiam cum tremore cordis, & oppressione conjunctam, Ad phlogoses, & effusiones hypochondriorum, ad mentis citra manifestam causam perturbationes, ad flatus, & murmura in intestinis, & præcipuè in sinistro latere, ubi cellulosa, & curua coli structura sylvestris spiritus transitum intercipit; Denique, & præsertim ad malam ventriculi diathesim, dyspepsiam, cardialgiam cum crebro vomendi nisu asperatam; Quæ omnia fateor posse contingere, etià si obstructus lien hypochondriacam labem produceret. Sedula etenim anatomes detexit lienem, & mesenterium, ubi morbosorum symptomatum potissima scena peragitur, a vena Portæ, & arteria Cæliaca, (in quibus Daniel Sennertus (1) hypochondriacæ affectionis fomitem vult latere) vasa recipere, unde facilis in hisce partibus consensus, & affectionum communicatio. Et quàmvis cum cerebro per sanguinis ambages tam intima commercia haberi non possint, in promptu sunt nervi Paris vagi, & intercostalis, unde malè affecto liene nerveis fibrillis, intusque hospitantibus spiritibus morbosa sensatio participatur. Hæc est Veterum doctrina, cui annuunt Paracelsistæ excrementitium tartarum in Liene latens accusantes, & confirmat ipse etiam Galenus, ubi ait (2) Hypochondriacos splenicos esse. Quia tamen distincta hujus visceris officia adhuc latent, aut saltem parùm conferre ad mechanicum naturale opificium communiter arbitramur, vel quia infallibilis experientia patefecit multos hypochondriacos diù angī absque ne ulla quidem Lienis duritie, aut labefactione, quod in defunctis hoc morbo cadaveris sectio con-

(1) Lib. 111. Part. V. Sec. 1. pag. 494.

(2) De Locis affectis Cap. 6.

confirmavit, sic opportuno consilio autumandum malè Malè Lien
 Lienem in causam hypochondriaci affectus culpari, si in- culpatur.
 terdum sine ulla ipsius lésione morbus & fit, & perseve-
 rat. Ab alio igitur fonte expiscanda foret sevientis egri-
 tudinis origo; Observandum esset, utrum Helmontiani Quæ obser-
 duumviratus lucta, an humoris biliosi, & pituitosi (se- vanda essent
 cundum Sylvium) miscella ad perniciosas effervescentias circa originē
 viam sternant. Perpendendum esset, utrum mala ven- affectionis hy-
 triculi diathesis sola sufficeret ad omnia morbosa symp- pochondriacæ.
 tomata producenda. Quæ tamen singula præter præsens
 institutum sunt, jamque super his vigent cedro dignæ
 elucubrationes. Præter quamquod si meum etiam calcu-
 lum super intricatissima hac re addere liceret, ridiculum
 assererem unam tantum quærere causam. Nam præter
 probabilem conjecturam multas esse hujus labis causas, Multæ sunt
 si in uno, aut altero tot contraria contingunt sympto- causæ affectio-
 mata, & effectus, quis in phisicis est tam hospes, qui nis hypochon-
 propria praxi non animadverterit validas viscerum natu-
 ralium, & præsertim Lienis obstructions, Abdominis
 dolores lancinantes, etiam cum contorsionis sensu laten-
 tis aciditatis indicia, atque perpetuam pneumatosis hy-
 pochondriacum affectum non semper portendere? Inti-
 miùs igitur scrutandum est ubinam cubent melancholicæ,
 & hypochondriacæ ægritudinis involuta primordia, quæ pendent à
 partim sanguinis, partim spirituum labe in motum poni labe spirituum,
 posse autumarem; Passim etenim videmus triste aliquod aut san-
 nuncium, vesanique interdum amoris pathemmata spi-
 ritus animales perturbasse, atque adeo supressisse, ut, vel
 denegato eorundem influxu ad cordis sinus, opressiones,
 & gravamina emerferint, vel obliquo nacto motu per
 cerebri meditullium, aut per appensas nervorum appen-
 dices

*Literati fa-
cillimè hypo-
chondriaci.*

dicēs delira mentis dispositio, & convulsionum rudimenta jam instant. Quinimò magna Literatorum pars, nullo quàmvis præcedente hypochondriorum incommodo sepeſepius hypochondriaci efficiuntur, quod non aliundè factum puto, quàm a distractis spiritibus animalibus ad intellectualia molimina, undè cæteræ fermentationes, & præsertim ventriculi languent, & effæminantur, sicque cruditates, chylique massa non benè digesta in sanguinem elutriatur. Pari passu malè disposito sanguine, & spiritus labefactari necesse est, tam arcta etenim consortii lege ad invicem fæderantur spiritus animales, & sanguis, ut omnes eorundem, tam bonæ, quàm malæ passiones in alterum vicissim corrivent.

*Viscerum ob-
structio est
potius effe-
ctus, quàm
causa morbi*

Viscerum igitur obstructions, quæ interdum fiunt a sola particularum salino-acrium cum oleosis miscella in locis minoris motus, aut majoris impedimenti, in Hypochondriacis erunt potiùs producta, quàm causæ radicales morborum; Quomodo etenim possunt lentescere liquida, atque paulatim parietibus vasorum adharendo pertinaciter acquiescere, nisi fatalia prius stamina in cruore, aut saltem in lymphâ non contexantur, aut vivificans tollatur, aliòque per devias orbitas derivetur, spirituum animalium influxus? Quæ omnia, si ante viscerum emphraxes contingere necesse est, in horum alterutro quæritandus erit morbi primarius fomes. Secundariè igitur malè affectis, & obstructis Hypochondriis augetur morbi pertinacia, & quod priùs fuit effectus radicalis morbi fit causa, unde symptomatum scena, quæ sub melancholiæ nomine in animæ larario tantùm agebatur, paulatim augetur, tractisque in consortium labis internis visceribus, altiora jaciuntur intricatissimi morbi fundamen-

*Non possunt
fieri obstru-
ctiones nisi
labes in flui-
dis præcesse-
rit.*

ta,

ta, præsertim si hæreditarium, aut a natalibus conjuret *Hæreditariu
temperamen-
tum ad Hy-
pochondriam
vergens.*
temperamentum ab habitu gracili, lurido, plumbeo,
moroso, ac solitariae vitæ cupido manifestatum.

Itaque, ut proprius ad propositum revertamur; Cer-
tum est parum, aut nihil posse prodesse Hirmenses aquas, *Ubi morbus
pendet ab ima-
ginatione a-
que Hirmen-
ses nō possunt
prodesse.*
ubi morbus a sola imaginatione pendet, animaque a mo-
lesto aliquo pathemmate infirmatur; Tunc etenim sic af-
fecti potius hilari confabulatione, cantu, saltatione, ve-
natu, & auro excitandi sunt ad alacritatem, & lætitiā
denuò comparandam: Si verò ætherogenea, minùsque
lucida spirituum animalium peristasis ab atrabilaria san-
guinis dyscrasia ortum ducat, novæque ad sensorii com-
munis latera impressiones, & meatus a malè modificatis
spiritibus cudantur, ad retinenda, imò potius ad produ-
cenda nova phantasmata, & speculationes heu nimis ap-
tissimi; Aut quàmvis benè se habentibus spiritibus aliò
tamen deriventur, ut in Literatis diximus contingere,
scilicet inter literarum oblectamenta, aut in Artificibus, *Sedentaria
vita ad Hypo-
chondriā cor-
pora disponit.*
qui sedentariam vitam agunt, nimiaque animi conten-
tione aliquod opus moliuntur: Tunc etenim, & eo casu
enatæ cruditates blandè ad sympepsim sunt revocandę,
laxa ventriculi compages suaviter prius detergenda, po-
stea roboranda, uno verbo, remedium tale adhibendum
est, ut amicabili nacto cum sanguine connubio, inti-
miora adire possit renitentis saburrę penetralia, atrabi-
lare paulatim fermentum obtundere, fibrarum corruga-
tiones, & spasmodicas inde ortas conuulsiones sedare,
atque compescere. At quis non videt opportunè hæc
omnia ab Hirmensi latice posse peragi. Etenim, si sanguis
supra modum adustus, & fervidus fermentescat, aut
Hypochondria veluti sicca, & suspensa exēstuent, aqua-
rum

*Effectus in
animali cor-
pore ab Hir-
mensi aqua
producti,*

rum Hirmentsium usu blanda, & humectans supervenit unda, quæ vapores supprimit, conceptumque a visceribus calorem temperat; Quinimò accedentibus vitrioli, & ferri particulis, quas irrigui cruoris cum Hirmentis latice confusi commeatus devehit, incuneati ichoris particulæ a ferreis pyramidalibus spiculis paulatim referantur, atque ab obvio aquoso fluente in favorabili discontinuatione retinentur, ne dum per viscerum ambages, totque recurva, & angulosa demeacula circumfluunt, nova, & noxia accadat sibi invicem coherendi occasio, sicque data porta extra corporis peripheriam deducantur.

*Cordis palpi-
tatio, aneurys-
matis metus
affectione hy-
pochondriacâ
comitantur,*

Porro in confirmata hypochondriaca affectione ferè semper adest aut cordis palpitatio, aut arteriæ magnæ violenta pulsatio, quæ latentis, aut futuri aneurysmatis timorem præsefert; Quòd tamen pariter inferiorum viscerum culpa succedit, ubi scilicet a latentibus obstaculis, aut a compressis arteriis unda sanguinis versùs semilunares valuulas reverberatur, unde debilitata a perenni, & violenta trusione arteriæ structura, accedente erodentium

*Salium ero-
dentium vis
potest dilori-
care internos
canalium pa-
rietes.*

*Sectiones va-
sorum sunt re-
ciproce ve-
locitatibus flu-
idorum.*

salium vi, quæ internos parietes diloricare valet, sensim sine sensu majori diametro laborare cogitur; Hocque, vel in lævo cordis ventriculo, vel in appensa fibra contingat, fluidorum per consequens motus retardabitur, cum satis jam ex hydrometricis constet, sectiones inæquales vasorum, per quæ fluida moventur, eorundem fluidorum velocitatibus esse reciprocas. Quæ verò ex retardato cruoris motu absurda in æconomia animali contingant, nemo non novit, & præsertim qui medicinam facit, non ad scholarum, aut lascivientis phantasiæ modulum concinnatam, sed, quod rei caput est, in naturæ gremio ab egro-
rum

rum lectulis petitam. Huic etiam symptōmati opitulari potest Hirmensis aqua; Quandoquidem rubri fluminis vehiculo ductum aquarum fluentum ad obstruentem materiam, certum est, quod remanente in media canalī linea exiguo spiraculo, permeabit facilius, quā antea subtilior, & medicatus cruor, & averruncatis hārentis obstaculi massulis canalium parietes in maiorem contractionem venient (præsertim si ante aquarum Hirmensium usum missio sanguinis fuerit celebrata) unde semper magis dimovebuntur contactus, augebiturque in sanguine velocitas ad cætera, si quæ remanserant, abripienda. Si verò ab hārente illo tota canalī cavitās obstruatur, momentumque velocitatis, & impetus sit minus momento cohesionis, certum est, quod liquidum ratione impediti liberi excursus aliò influere cogetur, atque in undique hiantia alia vasa derivari. Hoc tamen exinde sequetur, quod repetito fluxilioris laticis impulsu humescet, & paulatim mollicetur, tandemque facultatibus dimoventibus, & abripiētibz cedit. Hirmensium igitur aquarum usu multis de causis cordis tremor, & aneurysmatis metus removebitur. Primò: solutus, magisque attenuatus sanguis, ubi media systole impulsus a corde receperit, ad compressionis situm facilius permeabit, undè parum subsistet, minùsque ad cordis basim reflectetur. Secundo: abripietur, vel prius humectata dimovebitur obstruens materia in tubis præsertim capillaribus incuneata. Tertio: solventur paulatim acerrimi, & fixi sales, a quibus non solum interior canalium membrana erodi potest, sed etiam cruoris compages ita densari, ut quoties in angustum tubum urgetur ferè solidi naturam induat ad noxias producendas propinquorum vasorum strangulationes aptissi-

Sanguis ab aqua dissolutus facilius circumvoluitur.

Liquida interfluētia ante obstaculum alio derivantur ab aliis vasis.

Sales fixi induunt naturam solidi.

*Medicata
Hirmensis a-
que effluvia
vi pollent ad-
stringenti.*

aptissimi. Quarto: post hæc nulla pertimescenda in fluidis damnabilis dissolutio, nec fibrarum, quibus canalium extremitates muniuntur, laxitas, præcipitem nimis permittens interfluentibus undis diacrisim, cum pontica, & veluti subadstringentia latentis vitrioli effluvia robur solidis omnibus concilient, quo feliciter absoluto, citissimè, & vix explicabili proprietate foras eliminantur, viasque urinæ reperiunt, & seligunt.

*Utilitas a-
quarum mar-
tialium in af-
fectu hypo-
chondriaco.*

Neque verò hic est animus longiùs persequi rationes, quibus ad extirpandam hypochondriacam affectionem Hirmensis aquæ aptitudo potest demonstrari. Consulantur super hac re cordatiorum Virorum placita, ac si Riverius (1), Langius (2), & Aëtmmullerus (3) ingenuè fatentur nullum opportunius remedium congruere, quam aquas illas, quæ ex vena martiali ortum ducunt, ita licet asserere Hirmensem esse aptatissimam, dum præter ferream naturam, qua obstacula removet, & sollicitum transitum sibi molitur, vitriolica quædam, & mitissima accedit tinctura, qua fibræ omnes ad æquilibrîi lancem cum fluidis detinentur, unde perennis circulus citra lethalis fusionis periculum; renituntur solida citra metum noxiæ obstructionis. Simili ratiocinio ad leges æquilibrîi inter solida, & fluida concinnato quisque videt, quomodo aquarum usu cedere possint reliqua symptomata hypochondriacam affectionem concomitantia. Ablutis siquidem primò ventriculi fibris, paulatimque sublato denso glutine, a quo gastrica lymphæ famis sensum produciens irretiebatur, vel, si lubet, dimotis, sensimque induodenum cum aquæ portione labentibus alimentorum reliquiis,

*Utilitates a-
quarum Hir-
mensium in
corpore ani-
mali.*

(1) Lib. 12. Cap. 5.

(2) De usu Thermarum Carolinarum, & Acidularum Egranarum.

(3) In Collegio Practico de Morbo Hypochondriaco Tom. 2. pag. 442.

reliquiis, a quibus acidissima ob noctas fermentationes, & putrefactiones halituum copia palatum, versùs emergit, opportunior datur eduliorum appetitus, & quies. Quinimò attenuata, atque ab aquoso fluente dissoluta jam sanguinis massa, liberiùs a stomachi glandulis fermentaceus ichor cructatur, sicque paulatim tollitur ventriculi dyscrasia hypochondriacam semper affectionem concomitans. Tandem ab interiectis hincinde aquosis particulis se invicem attritura sanguinis corpuscula a mutuo con-
Aqua impedit attritionē particularum sanguinis.
 tactu deturbantur, unde prona, & ultra naturæ leges caloris productio prohibetur, & estuaciones phlogosæque infimi ventris temperantur, & mitescunt. Postremò, & blandè jam jam circulantibus omnibus fluidis, si quid corticalibus glandulis impactum remanserat, abripitur, atque a depurato cruore aptior spirituum proventus sup-
 peditatur, unde recurrentes capitis dolores evanescent, spiritusque animales priores tractus, & suarum expansionum orbitas observant, & prudentialia phantasmata constituunt.

*De Obstructionibus Viscerum
Naturalium Hirmensi
Aqua curandis.*

Qui sanguinis proprietates contemplatur, tam ratione particularum, quæ ex necessitate, & ad naturæ leges sanguinem informant, quàm aliarum ex accidentali, & fortuito occurſu resultantium, admirari deſinit, quomodo inclinatio ad lentefcendum in ipſo vigeat, ad quam ſanè potiffima morborum origo eſt reducenda: Cumque ſanitas in eo præſertim ſit ſita, ut canales omnes interfluxuris liquidis, citra tamen laxitatem, apprimè pateant, & liquida ſint fluxilia, ut per capillarium etiam extremitates poſſint recurrere, atque per membranarum poros percolari, nemo non videt, quòd illicò, ac altera ex his a naturali ſtatu deſciſcit, jam inſtat egritudo. Quàmvis igitur in antecedenti capite, ubi de affectione hypochondriaca egimus, aliquid de liquidorum lentore, & ſucceſſivis obſtructionibus actum ſit, nihilominus, attenta præſertim Hirmenſis aquæ aperiendi, & obſtructiones reſerandi potentia, in re non ſpernendi argumenti, & ubi in praxi maxime hallucinationes contingunt, lubet aliquantulum immorari.

Vel præceſſerit atmophære vitium, maiorque præſertim gravitas, & preſſio, qua perſpirabilia alioquin excrementa retroire cogantur, vel animi pathemmata oppreſſiones ad cordis baſim efficiendo cruoris circulum retardaverint, vel viſcidior, nimisque acida chyli maſſa a minùs congrua

Sanguis ſacillime inclinatur ad lentefcendum.

Sanitas in quo conſiſtit.

Aqua Hirmenſis obſtructiones tollit.

Ob atmophære vitium excrementa in corpus remeant.

Animi pathemmata retardant motum ſanguinis.

grua eduliorum congerie resultans purpureum fluentum infecerit, vel ab imminuto motu deficiens calor liquidorum fluxibilitatem nequeat amplius producere, vel denique quęcumque alia excogitabilis causa præcesserit, certum est, quod pollentibus jam auctę cohesionis principiis duo præsertim debent contingere. Vel scilicet 1. Viscidulę, & lentescences massulę internis parietibus defrentium arteriarum secundum systema Bellinianum (1) adherēbunt, usque quod in subtilissimos tubos pertinaciter, & violenter urgeantur ita, ut in aliquibus arteriis sublatam cum venis inosculatione encyclicus supprimatur motus in algore, & frigore manifestatus. Aut: 2. Lentor quāvis forsan in sanguine genitus, & cum ipso circumfluens, utpote minūstenax, & in minori quantitate, transire quidem poterit arteriarum angustias, sed ubi acido, & lymphatico succo admiscebitur, ulteriorem concretionem adipiscetur. In primo casu febris semper emergit, quia scena agitur in arteriis, quę, quāvis capillares, communicationem tamen sollicitam habent cum majoribus, & obstructio fit præsertim in summis artubus, ubi summo pere viget renitentia solidorum. Superatis tandem obstructuentis saburrę obstaculis a fermentativa in venis miscella febrilis calor suscitatur, quod usque præcipitata, ab aliisque separatę recrementosę massulę in excretoriis incerniculis extra corporis regionem deducantur; At interdum errante fluidorum cum solidis mechanismo, circumfluens lentor, vel a precedente febre residuus, vel paulatim citra febrilem effervescentiam coagmentatus secundum jam memoratas a doctissimo Joanne Baptista

Imminuto in sanguine motu, deficit calor.

Lentor parietibus vasorum adheret.

Succus acidus lymphaticus concretionem sanguinis producit.

M 2

Mazzino

(1) In Tractatu de Febris. Propos. 1. & sequentibus pag. 240.

Obstructiones à sanguinis lentore productæ.

Laxitas vasorum mesenterii potissima obstructionum causa.

Chylus pigro passu procedit

Ichor sulphureus in bilem abis.

In viis mesentericis obstructions facillime fiunt

quomodo fiunt obstructions citra successivam inflammationem.

Mazino (1) Mechanicę, sed morbosę necessitatis leges pertinacia emphragmata progignit. Causa verò, propter quam in mesentericis præsertim viis pronior sit in liquidis ad lentescendum inclinatio, non aliunde sanè expectanda venit ex parte mesenterii, quàm a vasorum laxitate, varioque succorum genio, qui ad naturę etiam institutum mutuò & miscentur, & circumfluunt, præsertim si Pancreas, & lymphæ ob nactam aciditatem conspirent, & potissimum chylus non satis fluxilis, qui, utpote infirmo reptans motu, facilè adheret, & lentescit. Ex parte verò aliorum viscerum, & præsertim Lienis, & Hepatis; Quoniam in ipsis cruor ulteriorem sui elaborationem adipiscitur, mediisque glandulosis folliculis, partim sulphureo ichore orbatur, qui in bilem facessit, partim ætherogenea quæque attenuantur in lympham abitura, non potest quin ob innatantia lentoris rudimenta aliqua contingat interceptio, & præsertim in tubis subtilioribus, & minoris motus, hoc est in vasis lymphaticis. Sedulò tamen animadvertendum est, quòd quàmvis aucta tensio in regione vel Hepatis, vel Lienis sentiatur, ibi tamen pluries morbus non heret, sed potius in viis mesentericis, ubi facilius tenax massa coacervatur, atque congeritur, donec, & usquequò continua materie superaffluente tumor attollatur. Nec mirandum, quòd tam obviè in praxi obstructions citra successivam inflammationem contingant, quandoquidem hæ fiunt in glandulosis ambagibus lymphatico præsertim ichori perviis; Et quàmvis trajectioni quoque ipsius sanguinis morbosum obstet repagulum, vel quia & sanguifer tubus in eandem glandulam hiat, vel quia a latere comprimitur, non ideo retrograda rubri oceani undulatio subsequitur, sed per

patulas ante impedimentum ramificationes aliò derivatur, unde multoties hujusmodi ægritudines feruntur cum parva æconomix animalis labefactione, & interdum sine feбри, ideòque, vel Patientes se egrotantes nesciunt, vel medicum regimen effugiunt. Tandem verò pertinaciùs obdurescunt, morbusque, qui prope initia fausto apolline fuisset suffocatus, methodicis etiam artis auxiliis, cum Medicorum dedecore, & ægrorum lacrymis, reluctatur.

Principiis obstandum.

Serio itaque instructo examine ubi renitens ad tactum obstructio niduletur, diversimodè applicari debent remedia; Etenim, si morbus hæreat in Pancreatis regione, & diaphragma, ubi sterno inseritur, aliquantulum sursum comprimatur, aut inferiùs etiam propè naturalia viscera obnitens quædam ad prementem tactum durities emergat, quæ indicet hærentem in mesentericis, & chylolympheicis viis materiem delitescere, tunc, & eo casu ante aquarum usum vomitoria, atque purgantia ammoniacalibus præsertim roborata possunt congruere, quandoquidem, oppilatis meandris stimulantè vi cathartici participata, morbosus succus in vicina intestina faciliùs exprimitur. Mitioribus tamen in hac nostra regione utendum est, potentiora ultramontanis relinquenda, siquidem emetica præsertim a mineralibus elicitæ, aut magisteria chymico labore præparata difficillimè cum fluidis naturalibus cicurantur, immò intacta, hoc est immutata (1) in solidis partibus diù vigent, ad truces producendos morbos heu nimis aptissima. Præterquàm quod, cum a latenti sylvestri spiritu in magnam distractionem intestina venire cogantur, aut a vi irritantis stimuli convulsiva

Quando emetica, & cathartica ante aquarum usum debeant adhiberi

cautè administranda sunt.

Diu immutata vigent in corpore.

(1) Videatur Prælectio de Pestis natura Eruditissimi Caroli Francisci Cogrossi Pub. Medicinæ Professoris in Athenæo Patavino addita operibus Joannis Baptistæ Sironi, Patavii recussis, pag. 8.

*Fibræ à vi
stimuli con-
vellantur.*

*Syrupatis po-
tiones magis
laudantur.*

vulsiva quædam corrugatio in fibris emergat, certum est, quòd alterutrum ex his si contigerit, emissaria in intestinallem fistulam hiantia potius claudentur, & retrograda fiet excrementorum expressio in partes interiores ad obstacula augenda. Contra verò a Syrupatis potionibus hæc non sunt pertimescenda, quandoquidem in humido vehiculo irretita purgandi vis, laxando potiùs facalem saburram secum vehit, & blanda, ac suavi inducta in propinquis expansilibus fibris oscillatione, hærentis massæ contactus paulatim removentur, atque in apertam jam excrementorum cloacam elutriatur.

*In Obstru-
ctionibus He-
patis, & Lie-
nis cauta esse
debet purgan-
tium admini-
stratio.*

*Balnea, mo-
tus, & san-
guinis missio
sunt valida
deobstruentia*

*Chalybeata
& alide aperi-
unt.*

*Obstructio-
nes referant
dysenteriam
supprimunt.*

Si verò hærens illud in liene, vel hepate radicetur, purgantium iterato usu ager in pejus ruet. Tum quia propter notabilem distantiam inter materiam hærentem, & partem stimulatam nulla sequetur dimotio, tum quia aucto in liquidis motu, si quid recrementitium emerferit præcedenti jam obstaculo adjungitur, morbumque potest augere. Remedium itaque, quod aperiendo obstructions referare potest, præter Balnea, motum, vel sanguinis missionem, quibus mediis procliviùs oscillante fibra incuneatus ichor paulatim, & interdum remove-
tur, sanguinis solùm vehiculo ad partem affectam potest deportari. Quomodo autem hoc fiat, scire satis arduum; Quæ verò remedia opus absolvant, sedula praxis jam detexit esse chalybeata, unde probabili conjectura licet asserere, quòd pyramidalia martis effluvia cunei vices gerentia, dum purpureo flumini immixta circumfluunt, repetito in materiam hærentem impulsu obstacula valeant superare. Nec eò quia contrarios effectus, scilicet obstructions referandi, & dysenterias supprimendi ferri particule producant, de pyramidali eorundem existentia dubitan-

bitandum. Quandoquidem jam elucet (1) hujusce phænomeni rationes: Quibus etiam addi posset, quòd eedem pyramidales particulæ, propter conceptum a sanguine motum in hærens duriusculum obstaculum impetunt, undè ab iteratis impulsibus abradi, & dimoveri patitur cæteris omnibus remediis alioquin reluctans materia: Secus verò in molli, humido, jamque dissoluto liquidorum apparatu, quid aliud præstare poterunt pyramidalia spicula nullo impetu instructa, quàm paulatim immergi, fluidumque crassius efficere, ita, ut præcipitem postea lapsum ægriùs suscipiat, & dysentericus fluxus sedetur, & mitescat.

Rationes contrarii hujusce effectus.

Tandem quicumque sit modus, quo hæc celebrentur: Sicuti certum est, quòd ferrum inter aperitiva primum locum tenet, ita experientia jam comprobatum Hirmensem aquam in referendis viscerum naturalium obstructionibus esse aptissimam, etiam ubi ad scirrhosam naturam accesserint, ut a peculiari sua experientia edoctus mihi ingenuè testatus est clarissimus Antonius Pluda, Vir, cujus oculatissimum in medicina facienda judicium nostra admiratur ætas. Laudabilem etiam eventum mihi observare contigit in feminis chlorosi, hoc est febris alba vexatis ob intercepra, aut saltem thlipsi laborantia uterina vasa, per quæ menstruale vectigal eliminatur, & præsertim ubi a putri cacochymia ob impurum gastricum cruoris massa sedabatur. Quandoquidem Hirmensis aqua ob jam memoratas qualitates deterfis jam ventriculi rugis, non solum sollicito in sanguinem passu viam sibi molitur, aptatissimam medelam inductura, verum etiam peculiaribus ductibus ad uteri claustra potest appellere,

Ferrum inter aperitiva primum est remedium.

Hirmensis aqua ad tollendas viscerum obstructiones, est aptissima.

Febris alba ab Aquis Hirmensibus curata.

(1) Vide Mazinum pag. 147.

*Dantur va-
sa vebentia a-
quas minera-
les ad Uterum*

pellere, ut videre est apud Thomam Bartholinum (1), & Isbrandum de diemerbroeck (2).

*Aqua Hir-
mensis non est
remedium spe-
cificum.*

*Remedia spe-
cifica errorum
larvæ.*

Fuerit mucilaginosum tartarum, quo machinæ canaliculi pederentim obcæcentur: Fuerit ichor acidus, & pituitosus, vel denique fortuitus etiam excrementorum apparatus in implicatis glandularum ambagibus lentescens, certum est, quòd ubique circa inferiora viscera contigerit obstructio, Hirmensis aquæ potus summè opitularur. Non tamen Hirmensi aquæ specificorum titulus aptari potest, quandoquidem non uni tantum morbo convenit, nec ideò ad partem affectam deportatur, quatenus peculiari insito genio ad morbum in aliquo viscere domandum se conferat: Hæc etenim praxis ridicula est, penitusque exhibilanda videtur, & methodum pluries criminandam constituit, quæ Aëgris ad mortem, Medicis ad dedecus viam sternit. Quot etenim absurda passim videmus contingere a specificorum abusu, ac si V. G. dolore capitis laboranti satis consultum Medicus autumet, si cæphalicum specificum exhibuerit. At Deus bone! non ne prius examinandum, utrum dolor sit idiopathicus, vel sympathicus, & ubi ejusdem causa pedem figat! non ne perpendendæ sunt circumstantiæ morbum concomitantes? O quantum Reipublicæ medicæ consuleretur vastum adeò specificorum catalogum a medicis pandectis expungendo, aut saltem strictius scrutinium circa eorundem usum instituendo; Quoniam illa saltem prodiret utilitas, quòd in posterum, aut cautius procederetur, aut saltem tolleretur personatis erroribus larva.

*aliquādo lau-
danda.*

Attamen me non latet specifica remedia summis pol-
lere

(1) In *Historia Anatomicæ de Lacteis Thoracis Cap. X.*

(2) In *Libro Primo de Ventre inferiore pag. 104.*

lere viribus, atque interdum sola posse congruere, quandoquidem eorundem actio, vel in primis viis subsistat, vel intra sanguinis claustra evehatur, potest circularem, ceterosque motus augere, vel imminuere, concretum novum, aut determinationem quandam in fluidis omnibus imprimere, quæ morbum extirpare valeant, præsertim si remedio specifico nupta sit quædam vis se extra corporis peripheriam deducendi per excretoria loca ab ipsa natura ut plurimum selecta in eliminando fæculentiarum onere; Quod contingere judicarem ob determinatam in sanguine a specificis remediis susceptam figuram, huncque, vel illum obtentum velocitatis gradum, quibus eandem actionem, idemque iter, cæteris paribus, semper tenere coguntur, huicque, vel illi morbo assolent opulari. Paucis: methodicum rationalem usum commendando, abusum damno.

Determinatam in sanguine recipiunt figuram.

Hic duo insuper sunt animadvertenda, & quidem, primò. Quòd si obstructiones totum abdomen occupent, hoc est, non solum in hypochondriis, sed etiam superius versus ventriculum disseminentur, summa circumspeditione procedendum est in aquarum exhibitione, quandoquidem canales, vel in sanguinem patuli, vel breviori itinere ad urinæ vias directi a propinquis lateralibus prominentiis facillimè comprimuntur, undè aquarum transitus præpeditur. Secundò: Dato etiam quòd rebus sic stantibus hauriendæ sint; In id prius, & præsertim est incumbendum, ut latentia in mesentericis viis, chylique officinis repagula removeantur, & referentur; Plus etenim est impedimenti minor obstructio circa lacteas, vel prope ventriculum sita, quàm major, in inferioribus visceribus delitescens, dum prima ventriculum arctare, atque

In magnis obstructionibus tanta esse debet aquarum administratio.

Parva obstructio aquarum potum impedit, major minimè.

Aqua mineralis quando in ventriculo subsistere cogitur.

ab intestinali fistula ortum ducentia meseraicarum ora occludere potis est, Ita, ut nuper assumpta aqua, vel ad anum derivetur, aut in ventriculo subsistere cogatur, si humorum præsertim copia intestinorum volumen impleat. Ob id benè, ac sapienter institutum est, ut etiam citra vel Pancreatis, vel propinquæ regionis duritiem ventrisfluum medicamen aquis præeat; Etenim, si interna intestinorum superficies a glutinoso succo asperatur, aquosi fluenti derivatio ex intestinis in vasa sanguinis prohibetur. Quin imò invaluit etiam mos ab experientia comprobatus, ut, non una solùm vice, sed tribus successivis diebus purgans adhibeatur. Mihi autem in usu est manna a paululo cinamomo correctæ, atque in potandis diureticis aquis dissoluta, a qua suavi inducto stimulo excrementorum exitus excitatur. Durante propterea intestinorum pressione vi stimuli ad anum trudente, quæ secundùm majorem, vel minorem exigentiam innovatur, & producitur, non exigua aquæ portio superbibenda est, a qua patens, & aperta jam cloaca apprimè mundatur, donec sensim imminuta cathartici actione, quiescit contentorum per longitudinem intestinalis tubi inclinatio, undè succedens aquæ potus in deterfis jam intestinis aliquantulùm subsistens, accedente, si lubet, diuretico aliquo vehiculo lactearum oseula traicit, vel, si mavis, per membranarum poros percolatur.

Tribus successivis diebus, ante aquarum potum, purgans adhiberi potest.

Dà cathartici actio quiescit, aquæ in peculiares aut sanguinis vias iter sibi sternunt.

De Morbis Renum , & Vesicæ.

Hirmensi Aqua curandis.

PArtes urinæ viis destinatę sæpissimè mille morbis tor-
quentur. Nunc etenim calculus lotii iter impedit, Calculus im-
pedit transitum
urinæ.
sibi que cohærentes partes vel fauciat, vel exulcerat; Nunc
Diabetes, & urinæ incontinentia emergit, nunc pertinax
stranguria infaustas suppressiones minitatur, hæcque de-
mum labes putridum ulcus, noxięque inflammationes Ulcera, &
inflammationes
in viis
urinariis.
subsequuntur: Idcirco, cum non omnibus hisce morbis
Hirmensis latex conveniat, sed aliquibus tantummodo,
sic lubuit non promiscuè de ipsis agere, sed in varias clas-
ses eosdem distinguere, ut clariùs innotesceret, quando
Hirmensibus aquis utendum, quando abstinendum. Ubi-
vis igitur calculus pedem figat, hoc est in Renibus, vel
Vesica (non etenim hic est sermo de cæteris locis, ubi la-
pides in corpore possunt efformari) Hirmensium aquarum Hirmenses a-
quæ in calcu-
losa affectione
laudantur.
potum summoperè opitulatum fuisse perspectum est, quod
rationi consonum quisque facillè judicabit, si benè perpen-
det unum, idemque remedium, & causæ, & effectui ap-
primè congruere. Quamobrem quidquid sentiant Scholę Tollunt cau-
sam, & effe-
ctum.
de calculorum origine, quod scilicet crassus, lentus, &
pituitosus humor a calore exsicceatur, atque ad lapideam
usque duritiem torrefiat (1). Quòd ex sola mixtione spi-
ritus salis cum spiritu terræ volatili calculosum duelech
suboriatur (2). Vel demum, quòd acidi cum alchali
urinoso congressus, in offam albam permutabilis, pertina-

L 2

cem

Varie opi-
niones de cal-
culorum pro-
ductione.

(1) *Opinio Galenicorum.*

(2) *Helmontiana.*

*Calculus chy-
mica analysi
convertitur in
salem, & oleū*

*Calculi pri-
mordia edu-
liis, & poti-
bus debentur*

*Vinum aqua
mixtum tar-
tarum non de-
ponit.*

cem saburram producere sit potis (1): Certum est, tartara praesertim intercedente salium potentia, hoc praesertim contingere, ut nitidissime demonstrat Christianus Joannes Langius (2), fusiùsque exponit celebris Dolæus (3) sedulo praecipuè edoctus experimento calculi, tam a vivo homine extracti, quàm in mortuo reperti, atque in retorta ad ignem usti, qui in oleum fatidum, & salem convertitur. Proinde analysi chymica fretus ingenuus Auctor indubiè asserit a multo sale, eoque tam copioso, ut succi id dissolvere, & deferre secum nequeant, tartarum generari. Cumque lapidea salina rudimenta a potulentis, & eduliis potissimum elicit, in purpureo flumine praexistere autumandum sit, quæ dein seroso vehiculo nupta in urinam debeant liquari, coniectare licet in id medicamentamina esse dirigenda, ut tartareum hoc germen, quo ad fieri potest eradicetur, sibi que invicem adhæsurae duriusculæ salium coagmentationes solvantur, & separentur, ne, aliqua nacta in Renum folliculis mora, fatalia stamina contexantur, extraneusque emergat hospes noxia, & vix tolerabilia symptomata moliturus. Hæc autem ut contingant, quid aquis aptius? Nonne videmus vinum in doliolis asservatum tartareum petrosum sedimentum ægriùs deponere, si aquoso fluento uberius dissolvatur? Nonne salium crystallizatio mutuaque inter ipsos adhesio prohibetur ab aqueis hinc inde interiectis particulis? Denique, si etiam secundum Veteres ab efficcante calore ægritudo pullularet, nonne aquarum usu auctus calor mitescet, & moderabitur, magisque aduste san-

(1) Ettmulleri pag. 555.

(2) In Praxi medica de morbis circa urinam pag. 62.

(3) In Epistola Tertia ad Waldsmichium, ut videre est in Operibus ipsius Waldsmichii pag. 223.

sanguinis particulæ humectabuntur? Quæ tamen omnia, fateor, in usum felicius cedent, si diæteticum quoque regimen adhibeatur, hoc est fuga ostrearum, cancrorum, ^{Quæ vitanda sint in affectione calculosa.} omnium testaceorum animalium, & potissimum vini in cretaceis, palustribus, & arenosis agris geniti.

Si pariter spectes effectus, hoc est calculi jam producti, vel propinquare, & continentium partium diathesim, admirari sanè continget Hirmensis laticis vim; Et quidem primò, cum totis viribus calculi extrusio sit molienda, id tantùm duplici via obtineri posse non dubito: Hoc est, vel mediis diureticis aucto scilicet fluentibus undis ad Emulgentes impulsu, ita ut incuneatus ^{Calculi transitus duplici modo obtinetur.} quasi in Renalibus thecis calculus dimoveri cogatur, quo usque aucta, forsan a ferociente dolore, fibrarum oscillatione in substantem peluim exprimatur. Secundo: Vel majori inducto in propinquis omnibus deportantibus fistulis laxamento (quod fomentis, semicupiis, & omni balneationum genere obtinetur) latior diameter pateat subingressuro calculo magis accommodatus; Hęcque, ubi ^{Ulceræ in renibus viis consolidanda.} fuerint absoluta, remanentia ulcuscula in laceratis renum capsulis, vel diloricato ureterum integumento insculpta, blandè ad consolidationem disponantur. Quanto igitur citiori gressu acidulę vias urinæ impetent, tantò probabiliore conjectura autumandum facilius calculum esse extrusuras. (Etsi etenim majus aquarum fluentum directè ^{Major aquarum mineralium pars relictà ad Vesiçam deportatur.} ad vesicam deportari aliqui opinentur, de quo fusiùs in Dissertatione de Aquis Coldonensibus: Quo casu nullus impetus renali calculo injungeretur; Nihilominus, cum aquarum etiam considerabilis pars in cruoris massam devolvatur, ubi Emulgentium tractus transfretaverit, impetus momenta potest addere, & augere.) Hic autem

*Aqua Hir-
mensis in cor-
pore animali
facillimè tran-
seunt.*

tem duo fateor, & Collegis Brixienfibus Medicis, cæterisque omnibus candidè affirmo. Primò Hirmensem laticem femp, & feliciter transire. Secundò: Nullam unquam noxam inducere; In reliquis verò, multoties morbos penitùs extirpare, vel saltem pertinax augmentum fupprimere. Multæ fiquidem proftant Aquæ minerales, in quarum ufu, dum falutem quærimus, morbum cap-
tamus.

*Transitus
aquarum mor-
bos non curat.*

Scio equidem aquarum tranfitum morbos non curare; Quia tamen aquarum ufu, & principiis, in id præfertim Medici adftantis fedulitas debet incumbere, ut potata lympha, quæ ftagnando læderet, optatum iter fufcipiat, atque extra corporis peripheriam deducatur; Sic nemo non videt ex hoc capite Hirmenfis aquæ præftantiam, potiffimùm in morbis, ubi in aliqua parte ab ipsis aquis vellicanda ad fuperandum, vel eiciendum aliquod obftaculum ftimulus augendus eft, atque fuaviter, & blandè humectandæ, atque laxandæ adiacentes nervofarum

*In calculofa
affectione A-
qua Hirmen-
fis eft opportu-
na.*

partium coordinationes. In calculofò igitur apparatu, ubi hæc omnia optanda funt, Hirmenfi latice opportu-
nior non dabitur, potiffimum fi perpendatur, quòd extrufo calculo, in Renibus, Ureteribus, aut meatu urinario aliqua reftitare poffunt ulcufcula, relictæ a fuperficiè inæqualis, & afperi tranfeuntis hoftis, quorum prefentia a dolore, & fanguinis mictione dignofcitur, & quæ facillimè in pertinax ulcus abirent. His autem fenfim a medicata tranfeunte lympha ablutis, non ne egregiè fuccurret vitriolicum Hirmenfis aquæ gas, a cujus vi fuaviter fttyptica hifcentes jam fibræ, atque adaperata fanguiferorum ofcula claudentur, roburque partibus ipsis conciliabitur?

*Sanguinis mi-
ctio ulceris fi-
gnum.*

In calculo verò vesicæ res plena est difficultatibus: Et si ^{In calculo vesicæ Aquæ cautè exhibenda sunt.} etenim tartarea, gypsea, & glutinosa rudimenta, quæ in universali cruore præexistunt aquarum potu ad dissolutionem cogerentur, putridumque vesicæ ulcus a lapideo contactu productum, sanientque mucosam fundens, aliquatenus detergeretur, quia tamen, vel lege gravitatis secundum corporis inclinationem, vel lege contractionis, aperto scilicet ope sphincteris in continuam Urethram emissario, gravius urina lapideum corpus in vesicæ collum actu mejendi, vel exprimitur, vel prolabitur; ^{Lapis in Vesicæ collum facillimè inoscitur.} unde stillatim, & prout accidentalis calculi ad foramen positio permittit, urina permeare cogitur; Cumque sint in Medicis commentariis plurima exempla vesicæ calculum interno Urethræ osculo se adeò interdum adaptasse, inæqualitatem superficiei ipsius lapidis contractili pensante fibrarum genio, a quibus extraneum corpus citra ulla lateralìa spiracula circumcingitur, ut omnimodæ suppressiones emerferint, undè catheteris intrusione opus fuerit ad lapideum removendum obstaculum. Adde de- ^{Suppressio urinae a lapide vesicæ.} mum, quod, cum jam nimis eo casu balsamicus etiam ros in urinam colliquescat, & sæpè jam vigeat stimulus mejendi, qui non citra crudeles spasmos interdum absolvitur; sic nimio forsan flumine dilabentibus aquis versus lotii promptuarium, si lapidea moles in vesicæ collo ad os urethræ præextiterit, vel exprimatur, fatale obturaculum urinæ exitum præpediet, uberiùsque distentis a nuper adveniente unda fibrosis Vesicæ membranis morborum Ilias emergeret, velque urinosus, semperque auctus latex retrograda undulatione in undique occurrentia ^{Latex urinosus in sanguinem potest reverti.} sanguinea vasa magno vitæ discrimine reverteretur, vel stagnando noxias fermentationes susciperet, vel denique

ad

*In Urinae
profluvio a-
que minerales
non potandæ
sunt.*

*Urina plu-
ribus folliculis
percolatur.*

*Solus Litho-
tomo lapide
laborantes cu-
rare potest.*

*Non semper
Auctoribus fi-
dendum.*

*Aqua mer-
curialis vesti-
cæ lapides de-
struit.*

ad proximam rupturam usque distentis continentibus viscerum ordinibus, sensimque arctius strangulatis canalibus sanguiferis inflammationes desævirent. Denique, quòd urina stillando, & guttatim exit, magnam aque partem derivare, non tutum; Etenim a perpetuo mictu partes inservientes in continuo labore, & tensione detinerentur, majorq: fieret ad stimulatam regionem liquidorum concursus. Quæ omnia in renum calculis non sunt pertimescenda, vel quia pluribus folliculis urina percolatur, vel quia, si a renalibus thecis calculus se potuit extricare, latiore quoque ureteris semitam traiciet, vel etsi denique totalis via intercluderetur, ab altero necessaria excretio supplebitur.

Præter igitur sectionem in Perinæo ab experto Lithotomo celebratam paucos vidi vesicæ lapidibus laborantes curatos, quàmvis a specificorum farragine obruta mens Medici potiùs hæsitet in seligendo, quàm in quæritando. Multæ siquidem ab Auctoribus promittuntur ampullosæ curationes mediis lithontripticis absolutæ, quæ utrum experientiæ respondeant, Lector judicet. Hoc præsertim obtineri posse non dubitat celeberrimus Christianus Langius (1) usu cujusdam aquæ mercurialis, quam adeò opportunam in annihilando vesicæ calculo oculatissimus Auctor promisit, ut sua verba hic transcribere non sit pertæsum. „ Atteritur, inquit, ac dissolvitur calculus aqua mercuriali, quæ sola potens est, & efficax ad „ dissolvendos omnis generis lapides absque partium car- „ nosarum incommodo; Hinc miraculum est in hoc cu- „ rando morbo: Datur autem hæc aqua mercurialis ad „ quantitatem ʒ. ʒ. in iusculis, aut aquis appropriatis bis in

(1) In Pathologia animata Cap. LVI. pag. 487.

„ in die summo mane, & serotinis horis tempore somni:
 „ Sic enim brevissimo tempore curatur calculus, & at-
 „ teritur, dissolviturque omni ex parte. Imò & materia
 „ antecedens calculi, ac fomes, seu dispositio, quæ la-
 „ tet in intimis ipsius vitalis alimenti, ac membrorum,
 „ solo mercurialis aquæ usu perit, & evanescit, ita ut
 „ Medicus aliis medicamentis ad curationem calculi,
 „ quàm hac aqua sola, non egeat. „ Sic Robertus Boyle
 (1) mentionem facit celeberrimi Monardes, qui agens
 de semine plantæ peruvianæ, chalchoos dictæ, magno
 esse in pretio apud accolæ testatur, non solum ob vim <sup>Chalchoos
planta est sum-
me diuretica.</sup>
 diureticam sabula eliminandi, sed etiam vesicæ calculum
 confringendi. Et paulò inferiùs subdit (2) expertissimum
 Medicum Gerardum Boot calculos vesicæ curasse aqua
 destillata persicariæ. Millepedes pariter magni ab ipso <sup>Boot calculos
vesicæ curat
aqua persica-
riæ.</sup>
 Auctore habentur in calculosa affectione, & Batavi, re-
 ferente altero Christiano Joanne Langio (3), commen-
 dant infusum vegetabilis ex insula Zeylon allati, nomine <sup>Acmilla cal-
culum frangit</sup>
 acmillæ, quæ brevi dicitur calculum frangere, & sub
 mucis forma educere. Quæcumque vera sint; Certum
 est, quòd ad pervadendos latentis calculi porulos pene-
 trabilis, summèque, quasi dixerim corrosiva requiritur
 agentis indoles, quæ si per lacteorum, sanguinis, & <sup>Difficultates,
quas obveni-
remedia li-
thontriptica.</sup>
 urinæ semitas in vesicam debet influere, vel deferentibus
 partibus noxam inferre, vel sui ipsius mutationem pati
 necesse est, unde irritò tantùm eventu, jamque effætis
 viribus vesicæ claustra ingreditur. Non tamen hisce so-
 lis calculi annihilatio obnoxia est difficultatibus, quæ fa-
 cile

M

(1) Parte II. Sect. I. Exercitatione III. de utilitate Philosophiæ experimentalis
pag. 669.

(2) Ibidem.

(3) In Praxi medica de morbis circa urinam pag. 63.

cilè tollerentur iniectis per syringam in vesicę cavitatem opportunis liquoribus, quos tamen ad pervadendum lapidem capaces esse, citra vesicę fibrarum diloricationem, difficillimum puto; Quàmvis non impossibile.

*Aquę Hir-
mensis in dia-
bete damnan-
tur, etiamsi
vitriolicę.*

Aquarum pariter etiam Hirmensium usus maximè suspectus esse debet in Hydrope ad matulam, scilicet diabete, qui ab aliquibus dipsacus appellatur; Etsi etenim vis suaviter adstringens, ob vitriolicam aquarum indolem, laxatis jam renum, & propin quarum partium fibris robur aliquod, & tonum posset addere, nihilominus, cum, fatali jam profluvio potata omnia, & fluida naturalia quęque in urinarias vias corrivent, sic ob vim aquarum summè diureticam augeretur versus partem affectam stimulus, alięque forsan semitę aperirentur lacrymabilem fusionem confirmantes. Pręterquamquod apud magni nominis Auctores multa prostant exempla diabeticę affectionis ab usu acidularum productę, ut videre est apud clarissimum Ettmullerum (1), & Ricciardum Morton (2), qui exempla refert cujusdam pueri annorum septem, qui ab usu acidularum Greisbacensium, in magnum urinę profluvium incidit; Alteriusque viri Londinensis quadragenarii robusti, & plenioris habitus, qui ab usu aquarum Epłomensium summè dissolutivum contraxit sudorem; & quàmvis exiguam habeat casus hic cum diabete similitudinem, attamen eundem commemorare lubuit, ut cauta sit aquarum administratio, quando fatale portendere potest fluidorum, & nutritivi etiam roris colliquamentum.

*Diabetica af-
fectio ab Aci-
dulis producta*

Ulteriùs propterea non immorabor in enucleanda sym-
pto-

(1) In Collegio Practico de diabete. Tomo 2. pag. 570.

(2) In Exercitatione Medicinali de Hydrope pag. 31.

ptomatum syndrome, quibus diabetes, vel stipatur, vel dignoscitur, tum quia, ne extra chorum cantare videar, tum quia, quàmvis sit morbus de raro contingens, apertissimis tamen procedit signis, præterito præsertim sæculo ipsa cordatissima Virorum ingenia jam nimis torquentibus. Etenim, quòd potulenta breviores urinæ vias repariant, atque nullo alio liquido nupta extra corporis regionem secernantur, ut in aquis diureticis contingit, & de oleo amygd. dulcium taliter excreto, quale fuerat ingestum, observavit Horstius referente Christiano Joanne Langio (1); & de vino rubro non immutato refert Hocferus (2) (3); Curnam ab acri alchalinorum prosapia destructo acido pingui insitum, & quasi dixerim, seminale mixtionis vinculum conservante, liquecant pinguedinosæ massulæ, chylosusque latex ulterius dissolutus, & cum salibus urinariis copulatus sensibili dulcedine urinam afficiat, difficilia sunt explicatu; Sed quæ tamen philosophicam, & medicam trutinam penitus non aufugiunt, præsertim si anatomico, & chymico lumine sedulus rimator incedat. Etenim quò ad primum; Si tota nostra machina, nil aliud est, quàm liquida, & canales; Sic, si tale sit miçtum quale fuerat ingestum, coniectare de certo cogimur medio aliquo, vel vasculo, vel opportuna porositate hoc fuisse celebratum, solumque circa vasis, aut vasorum insertionem nomen, & tendentiam nos cecutire confitendo. Quò ad secundum; Sumpto præsertim lumine ab oculatissimo, & supracitato Ricciardo Morton (4), quòd nempe etiam in

Diabetes de raro contingit

Succus amygd. dul. taliter excretus, quale ingestus.

Urina diabeticorum dulcescit.

Animale corpus nil aliud, quàm liquida, & canales.

(1) *In Praxi Medica de morbis circa urinam pag. 55.*

(2) *In Hercul. Med. pag. 171.*

(3) *Vid. Disertatio de Aquis Coldonensibus, ubi multa prostrant hujusmodi exempla.*

(4) *In Exercitatione Medicinali de Diabete pag. 37.*

*Etiam in ph-
thificis urina
dulcescit*

phthificis ultimis mensibus, ubi scilicet chylosa portio in expuendum liquamen faceffit, sensibilis in ipso dulcedo gustetur: Sic pariter, & in diabetico habitu, totius jam macie impeditam non solum chylosi laticis juxtapositionem, sed potius ejusdem colliquamentum præferente, promiscuè nuptis seroso fluento balsamicis, & nutritivis particulis, accedente forsan diversorum salium occurso, urina dulcescit, colorisque expers perpetuo, aut saltem iterato mictu effunditur. Verum enim uerò, quò usque urina, quàmvis immutata, potatis respondebit, vel, data proportionem colliquativæ diathesis, cum dissolutis succis mensurabitur, nil ultra humanum captum portendet. At quotiescumque pleniori flumine, hocque perpetuato, diffluet, ita ut tricies superet vel assumptorum, vel in-

*Immensa u-
rine quantitas
excreta.*

*Diabetes ra-
rissimi sunt.*

*Varii, & mi-
randi casus
diabeticorum*

sitorum naturalium laticum pondus, tunc sanè ratio in tam intricato labyrintho cecutiens hesitabit, tamque miri phænomeni mysterium enucleare nequibit. Quàmvis tamen similium casuum exemplar omnis Medicus in propria praxi non animadverterit, eo quia rarissimi sunt hi affectus, ita, ut nec Hippocrates de his mentionem fecerit, ipseque Galenus bis tantum se vidisse testetur, nihilominus abundè prostant historiæ apud cordatissimos viros candidæ fidei, & apud rem Medicam spectatissimos. Sic Schenkius (1) refert diabeticum plus urinae intra paucos dies emittentem, quàm universum corpus ad lancem examinatum. Bartholinus (2) pariter virum præ manibus habuit per aliquot septimanas quotidie mingentem lb. 24. Sennertus (3) historiam memorat a Scholiographo Hollerii descriptam de quodam, qui sex pintas Liutetia-

nas

(1) *In Observati. lib. III.*

(2) *In Actis Hofnientibus Volum I. observ. 5. pag. 14.*

(3) *Libro III. Parte VII. Sec. II. de Diabete pag. 583.*

nas emingebat, & de quodam Dodonæo uno die plus
quàm quadraginta lb reddentis. Subiungit deinde ad-
mirandum urinæ pondus excretum a puella annorum
18, quæ per 60. dies minxit quotidie lb circiter 36.,
quando cibus, & potus cum lb 7. erant æquilibres, undè
factis calculis minxit lb 1740. pendente puella solùm
lb 255. Sanè in tam admirabili arcano, si deesset ra-
riuncula a circumambiente atmosphæra petita, aerem sci-
licet opportuno magisterio introlabentem aque fieri, atq: <sup>Aer per cu-
tis poros pene-
trans in aquâ
abit.</sup> exeunti jam latici supplere, nescire confiteri liceret, quo-
modo tam mira celebrentur, meliusque profectò esset
connivere, quàm per innanes logomachias, & tricas pro-
cedere, quæ quantum a vero scopo medicum divertant, <sup>Medicæ con-
troverfiæ sci-
endæ, sed vi-
tandæ.</sup> vix dici potest. Has, qualescumque fuerint; necesse
est, dum Medicina in primo limine salutatur, vidisse,
& eventilasse; Mirum siquidem in modum conferunt ad
ingenii acumen, atque ad medicum, & perfectum insti-
tuendum ratiocinium; Verùm ubi jam sedulus Medicus
ad praxim convertitur, cuius opinioni, & sectæ mor-
dicus adherere non debet, immò potius quæstiones om-
nes vitare studeat, a quibus multoties jam jam emergens
veritas obuelatur, & a quibus primùm corruptam fuisse
medicinam Plinius (1) animadvertit.

In proposito igitur affectu, non quomodo tam abdite,
& ægrotantis naturæ phases contingant scrutandum
est, sed ab aliàs applicatis remediorum formulis, physice
rationes, hæcque certissimè eliciendæ sunt, quibus impe-
ditum, atque asperum medendi iter ulterius explicatur.
Observandum præterea an facta respondeant promissis ce-
leberri-

(1) In Hist. Nat. lib. 26. Cap. 2.

Hiera admirabile remedium contra diabetem.

leberrimi Ricciardi Morton (1) egregium remedium contra diabetem deprædicantis, hieram scilicet, admirabili, & specifica proprietate insignitam inextinguibilem alioquin sitim mitigandi: Legenda est epistola clarissimi in Medicina viri Gualteri Harris immortalis Baglivo inscripta, calcique ejusdem operis adnexa, (2) in qua rara diabetis curatio exhibetur usu cujusdam vini medicati, in quod ad lentum ignem infusum fuerit rhab. ell. ʒʒ. santal. alb. citri. aā ʒ i. cardamomi mi. ʒʒ. sex cochlearia omni mane capiendo. Sic etenim & proximo, & toti Reipublicæ Medicæ plus accedet emolumentum, atque a diuturnis nostris observationibus Posterius aliqua a nobis imitanda accepisse fateri debebunt. Sed propius ad rem.

Vinum medicatum ad curationem diabetis.

*Quomodo le-
datur excre-
tio urinae.*

Fuerit labes in ipso sanguine, aut vitium in partibus urinam deferentibus insculptum vigeat, vel ambo ad animalis æconomiae noxam conspirent, læditur interdum urinae excretio, necessariusque transitus plùs, minùsve imminuitur; Si verò omnimodè aboleatur fatalis suppressio jam instat: Qua igitur promptitudine quisque videt hos morbos priori esse oppositos, sic pari quoque ratione patescit sub Ischuriæ, et dysuriæ nomine indigitari. Quando itaque a relaxato, aut, quasi dixerim paralytico fibrarum renalium tono, aut ab informi aliqua cicatrice in dilaceratis, ob calculi transitum, ureteribus suborta, aut rugosa urethræ conformatione a salebrosis hinc inde caruncularum prominentiis asperata lotii exitus deturbatur; Tunc utique si accesserit quasi mejendi impotentia, nullum levamen ab aquis, quàmvis Hirmentibus

*In mejendi
impotentia nul-
lum ab Aquis
levamen spe-
randum est.*

(1) In Exercitatione Medicinali de Diabete pag. 36.
(2) Pag. 496.

bus poterit impetrari ; Quandoquidem ubi est in culpa mala organi dispositio, nec aqua, nec quodvis aliud remedium opratam medelam inferet, nisi morbus post vesicam in sola Urethra se viat, tunc etenim crudeli satis carnificina corrodentibus præsertim remediis armata experti Chirurghi manus obstacula removeere potest ; potissimum si flexili, hoc est vermiculari Syringa instructus procedat, ut fusiùs egimus in libello de extirpandis e meatu urinario carunculis (1). Hisce igitur in casibus vitandus omnis tam Thermarum, quàm Acidularum potus, eò quia deferentia vasa ab obstaculo non superabili obstruuntur, unde accedente aquarum unda, & per consequens dilatatis vehementibus fistulis, ex præcedenti fibrarum distensione claudetur potiùs exiguum spiraculum, unde vel suppressio continget, vel solum aquarum stillicidium, quod nimia mora potatas aquas restitueret, quæ autem stagnando ulteriorem non solum sulphureorum, & urinosorum salium in cruore depurationem præpedirent, verùm etiam a quiete putredinis, & summè fermentativis nactis rudimentis in emulgentes præsertim venas remeando, totam sanguinis massam e vestigiò inficerent. Quam ægritudinem multoties acquisitam memorant scriptores, vel a pertinaci negligentia mejendi, quando stimulus viget, vel a verecundia, si confessus cum mulieribus, aut suis majoribus contigerit, eò quia ob nimiam, & cumulatam urinæ copiam extensis jam fibrosis vesicæ ordinibus cervix coarctatur, atque comprimitur. Pariter, si morbus per consensum producat, hoc est a flatibus, fecibus durioribus, uteri mole in gravidis &c. vesicæ sphincter comprimatur, primaria tunc origini

*Sola Chirurghi
manus carun-
culas ab uret-
hræ removet.*

*Quies in li-
quidis putre-
dini viam ster-
nit.*

*Negligentia
mejendi mor-
bos urinæ ac-
cercit.*

(1) In Exercitatione Medico-Chirurgica, Brixie edita p. 118.

*Quando aqua-
rum minera-
lium potus co-
veniat.*

gini incumbendum, & demum, si paralyfis, gangræna, aut spasmus imminet, angue magis fugiendus est aquarum potus, qui alioquin convenire apprimè poterit, ubi a crassis laticibus grumatus sanguis seroso in renibus liquamento spoliari non potest, aut ubi ab acido-salina fluidorum acrimonia muriatica, partibusque uncinatis volatilibus gliscens urina efformatur in traiciendis partibus rodentes, summèque irritativas noxas insculptura. Etenim, si primum; Partes mutuo occurso sibi invicem ad-

*Utilitates in
sanguine ab a-
quis minera-
libus produ-
ctæ.*

hæsuræ, & a quibus sanguinis moles nimium densatur, ab aquoso flumine uberius, & facilius humectabuntur, & dissolventur, undè subtiliores factæ in urinam poterunt faceßere. Si secundum; Acrimoniosa sanguinis indoles temperabitur, partesque muriatico-salinæ, partim ab adveniente unda a suis contactibus deturbatæ, atque irretitæ, partim ab aquosis hincinde interiectis particulis dissolutæ vias urinæ facilius tranabunt, quin, vel in transitu, vel in mora corrosionem, vel irritamentum aliquod in inferioribus partibus possint imprimere.

*In mictu cru-
ento laudan-
tur aquæ Hir-
menfes.*

Vix autem dici potest, quantum feliciter usurpentur Hirmentales aquæ in Renum, & Vesicæ ulcere, etiam quando mictus cruentus præcesserit. Affectus hic est satis frequens, & qui plurimum meretur sedulitatis antequàm noscatur, ubi de certo radicetur: Quando tamen excretio veri puris, quod ab odore fætido ad viriditatem inclinante, & consistentia non coherente dignoscitur, per Urethram contingit, quod in deferentibus partibus ulcus latitare ostendit, duo præsertim examinanda sunt. Quandoquidem, si situs doloris sit prope lumbos, arguenda est ipsa labes in renibus, sin verò circa pubem, & continuam urethram sæviant tormina, ulcus esse in vesica censendum

*Lumborum
dolor Renum
ulcus.*

dum. Sola pariter lotii inspectio sufficiet ad perfectè diagnoscendum, ubi morbus resideat; Etenim, si pus urinæ perfectissimè junctum, nonnisi post aliquod temporis spatium ad fundum matulae subsideat, signum est, quòd altiùs intima miscella facta fuit, hoc est in Renibus; Si verò brevissimo tempore fundum petat, de certo coniectare cogimur in sola vesica pus urinæ nupsisse. Si ergo, ubi pus ibi ulcus, & ubi ulcus in id præsertim est incumbendum, ut marcescentes latebrae mundificentur, atque detergantur, ut proinde, vel dimanante a sanguineis furculis balsamico glutine caro restituatur, vel si fieri potest, juxta appositis epuloticis, & symphyticis remediis opportuna cicatrix contingat, in restituto præsertim fibrarum tono consistens.

Urina purulenta portendit ulcus in Renibus, aut Vesica.

Igitur hic pluribus non immorabor in detegendis Hirmensis aquæ proprietatibus circa renalium, & vesicæ ulcerum medelam; Pluries jam siquidem diximus, & innuit diuretica ipsius promptitudo, qua serpens internum ulcus perfectissimè potest ablui, & detergi, restituantibus subinde vitriolicis, & stypticis effluviis, a quibus aptatissimum fibrarum crispamentum, atque solidorum metasyncrasis superveniet.

Aqua Hirmensis aptatissima in ulceribus viarum urinae.

Ubi tamen lentè depascentia ulcuscula ab exotico contagio in partibus genitalibus gliscunt, aut alicubi etiam virulenta syphilis revirescit, summa circumspectione Hirmensia libamina labiis admovenda sunt: Obstant siquidem non obscuri nominis Auctores, pluriesque visum est aquarum administrationem lethali effectui fuisse funestam, adeò ut cognitio in ipsos Hydrophylaces transferretur, nec ullus ægrotus ad aquas potandas adeat, quin,

In Lue venerea cauta esse debet aquarum administratio.

ante ipsarum exhibitionem , prius interpelletur utrum gallico morbo laboraverit . Quàmvis tamen sinister aliquis eventus contigerit , non idèò statuendum theorema

Aliquando tamen possunt prodesse.

hujusmodi lue infectis nunquam posse adaptari , vel prodesse , tam ratione aquarum , quæ potandæ sunt , quàm ratione graduum luis , viscerumque ubi manet insculpta .

Quæ observanda ante aquarum administrationem in lue gallica affectis.

Et quidem ex parte aquarum , cum plurimæ adsint arsenicalibus , occultisque proprietatibus efferæ , nimisque

calido , sulphureoque germine pollentes , aut etiam , si mavis , ab exuberanti vitriolica vena ad summam acidi-

tatem evectæ , certum est , quòd , respectu gallicæ luis ,

noxiiis hisce dotibus instructæ , poterunt languescencia , jamque sopita in ultimis glandularum folliculis , & penitissimis viscerum meandris venerea rudimenta protinus vi-

vificare , quæ in sanguinem reflua , cum vitæ etiam discrimine , sèva symptomata constituent . Ex parte vero gallicæ

Nulla corporis pars immunis a morbo gallico.

labis dictatoria potestate thronum sibi in qualibet corporis parte affectantis , certum est , quòd si principalia vi-

scera , ob impactum venereum germen a suo munere feriantur , si ventriculus ab exusto , & exsiccato jam san-

guine gastricum ichorem non haurit ad perernandum oscillantem motum , ut aquarum expressio in meseraico-

rum ora contingat , apprimè necessarium ; Si atonæ partes , atque effætæ , animalibusque spiritibus depauperata

fermenta omnia blanda , & perpetua arietatione interfluentibus liquidis motum non adaugent ; Si denique sibi

invicem undique coherentes ob gallicum , acidumque contagium interni ichores traicienda a medicatis aquis

Symptomata gallicam Luem concomitantia aquæ potum impediunt.

vasa obstruent , certum inquam est , quòd , vel nuptis latenti acido , & coagulanti venereo fermento summum

acidis

acidis medicati cruoris particulis verenda cohesio ,
& unio continget , vel in jam antea compressis , atque
oppilatis deferentibus fistulis impedito , aut penitus
intercepto aquarum transitu , fatalis mora , & infausta
accidentia subsequuntur . Pariter aquarum mineralium
usu nulla expectanda perfecta curatio in lue venerea , que
solis specificis , & alexipharmacis cedit , dummodo aqua
quædam mercurialis arte non elaboraretur , aut morbus
in Hispania non contingat , ubi sub Archiepiscopatu To-
letano ad Caltravam ex argento vivo aquæ scaturiunt ,
quibus tamen uti non adèò tutum crediderim . Quando
verò æger a lue omnimode restitutus , vel , quàmvis non-
dum penitus extirpata , ab aliquo alio morbo conflicta-
tur , in quo omnis medela ab aquarum usu speranda est ,
ecquid piaculum erit aquas potare ? Cum ipse etiam Er-
tmullerus (1) asserat : „ Si tamen Lue venerea affecti cor-
„ ripiantur morbo , qui requirat acidulas pro sui medela ,
„ sine scrupulo jisdem possunt uti „ . Sanè ubi putris
quisquilia ab intestinis fuit jam eliminata , ubi vires suf-
ficient , ubi ætas non sit prope ultimum senium consti-
tuta , ubi jam desuper nominata gallicorum symptoma-
tum syndromes non sæviat , ubi probè nota , & inno-
cens aquarum medicatarum indoles seligenda est , ubi se-
dulus Medicus adstat , utique non video , quomodo absq-
ullo periculo non possit usurpari , cum ipsi etiam ocula-
tiores Viri , quibus aquarum usus in Lue gallica suspe-
ctus admodum fuit , non tamen indiscriminatim eundem
damnaverint , ut videre est apud Benedictum Victorium

*Aqua Luem
veneream non
curat, nisi fiat
mercurialis.*

*Quando Lue
venerea affe-
cti, aquis mi-
neralibus uti
possint.*

*Victorius Fa-
ventinus lan-*

N 2

Fa-

(1) *In Mineralogia Cap. III. de Aquis pag. 231.*

*dat usum a-
quarum mine-
ralium in Lue
Gallica.*

*In Lue vene-
rea actuosio-
res Thermae
vitandae sunt.*

*Aqua Retur-
bii apte ad
Luem Galli-
cam.*

*Ufus, & au-
toritas pro-
bant aquarum
mineralium in
Lue venerea
utilitatem.*

Faventinum (1), qui de thermis sermonem faciens, ait
„ absque noxa gallico morbo convenire, aliquando verò
minimè convenire; „ Et ob hoc considerare debes tam
„ temperamentum corporis gallico morbo vexati, tum
„ & Thermarum temperiem „. Et paulò inferiùs seduli
ratiocinii vi fretus Vir ingenuus fatetur se ad plurimas
Italiae Thermas „ gallica misisse corpora „, ut sunt S. Ma-
riae in Romandiola provincia, & de Corienna in Lucano
Comitatu, & de Abano in agro Patavino, „ a quibus
„ salubrem, & felicem reditum duxerunt tum bibendo,
„ tum balneando, tum etiam aquas capiti infundendo: „
Damnans tamen & ipse actuosiora, ut de Pitriolo, & S.
Philippi in senensi Comitatu, & de Poretta in agro Bo-
noniensi, & de Aquario ex sui natura arthriticos dolores
excitante. Gabriel pariter Frascatu (2) agens de Aquis
Returbii opportunas easdem censet ad Luem Gallicam;
Et Andreas Baccius (3) qui in aquarum disquisitione,
& viribus investigandis tam clarè emicuit, adamussim
perpensis difficultatibus omnibus, quæ suspectum in lue
gallica aquarum potum facere possunt, liberè dixit posse
convenire, dummodo „ Balneum ipsum, seu jure po-
tuum, seu jure lavacri usu constet esse mite, &
„ non adeo intemperatum „. Si, igitur usu, & aucto-
ritate patescit aquarum potum ipsi gallico morbo con-
venire, multò magis, quàmvis adhuc latitantibus non-
dum extirpatæ luis aliquibus reliquiis, principaliori
nuper exortæ ægritudini aptari poterunt, dummodo cæ-

tera

(1) Capite IX, ubi questionem agit, an Gallicus morbus curam admittere debeat ex potu aquæ Balnearum.

(2) Lib. 2. pag. 66.

(3) De Thermis lib. III pag. 92.

tera consentiant, lymphaque seligatur, cujus vis in immenso latice domita noxiam cum fermentativis ichoribus naturam non possit induere. Præter igitur favorem hunc effectum, quem ab elaborato in Esari visceribus latice sperare possumus, singularis quoque accedet utilitas in meatus urinarii ulceribus, quibus summum prodesse observat Celeberrimus Gratianus, (1) *Aque Hirmenses aptissime in ulceribus meatus urinarii.* aquas Recobarii, ab Hirmensibus parum dissimiles. Nec absre; Quoniam etenim plurimæ Gonorrhæe originem trahunt a solius Urethræ ulceribus purulentam saniem fundentibus, faciliter fieri posse patet, quod pleno gurgite diffluentibus aquis, laterales, atque in internis Urethræ parietibus insculptæ ulcerosæ scatebræ ab acri, & glutinoso stagnante ichore liberæ, & ablutæ optatam induant cicatricem. In altera verò Gonorrhæa, ubi sanies ab altiori radice progerminat, relaxatisque seminalibus capsulis semen ipsum cum squalida syntexi effunditur, non tam sollicita erit ab aquis Hirmensibus utilitas, quandoquidem ibi potatæ lymphæ uberi flumine, ut in urethra non corrivantur, sed sanguinis solum commeatu ad relaxatarum fibrarum contactus possunt deportari, undè tardior, & magis inepta ablutio, exigua a ferreis pyramidalibus spiculis deterfio, & lenta a vitriolico spiritu capsularum seminalium corrugatio, hiscentiumque canalium adstrictio: Non levis tamen utilitas ab earundem usu accedet, vel quia humectabitur siccitas, & mitescet calor, in quo venereum miasma aptatissimum pabulum invenit, vel quia acres, & angulosæ *Venereum miasma ubi nam vigeat.*

par-

Aque Hirmenses aptissime in ulceribus meatus urinarii.

Ulceres ablutenda sunt.

In quibus gonorrhæis parva ab Aquis sit speranda utilitas.

Venereum miasma ubi nam vigeat.

(1) In Dissertatione de Fonte Acido Recobarii pag. 222.

particulæ partim solutæ, partim a purpureo, & magis
adaucto flumine raptæ, & vectæ excretoria loca re-
perient, partim denique, quia laxatis genitalium meän-
driis opportunior dabitur cæteris remediis iter, solaque
proinde terebynthina veneta cum albumine ovi dis-
soluta gallicam, ut pluriès vidi, frenare poterit Go-
norrhæam.

*Usus terebyn-
thina in Go-
norrhæa lau-
datur.*

De Cæteris Morbis Hirmensi Aqua curandis.

Ignorandum ulteriùs non est multis aliis morbis Hir-
mensem laticem succurrere, quòd licet ab exaratis
qualitatibus quisque possit coniicere, raptim tamen eos-
dem hic lubuit commemorare. Sic, Ubi salsa sanguinis
diathesis cutim impetit, faciesque a serpenti aliquo Her-
pete fædatur, ubi lymphaticus lentor, vel in viscerum
folliculis interceptus moram nanciscitur, vel cruoris ca-
nalibus noxiam ingerit strangulationem, minaturque
fatalem obstructionem ipsæ nervorum origini, aut extremis
appendicibus, cum metu paralyxis, vel convulsionum;
Sic, ubi auctum intestinalis cloacæ oscillamentum hu-
mores exprimit, & fundit, cum ipso etiam sanguifero-
rum hiatu dysentericum fluxum constituyente. Sic, ubi
denique præeuntibus celeberrimis Viris, & sedula praxi
patrocinate repertum est, & confirmatum ferratas aquas
vitriolica vena roboratas summum fuisse levaminis; Sic,
inquam, pari passu de Hirmensibus quoque aquis di-
cendum. Et sicuti, si vitriolicum gas uberiùs Hirmen-
sem aquam fæcundaret, multis morbis domandis aptior
forfan existeret, ita majori circumspectione ipsa uti opor-
teret, cum vitriolum noxia, summèque austerà potentia
insigniatur, non probæ indolis particulas in naturali-
bus fluidis productura. Secus verò in Esari fonte; Que-
madmodum, ut alibi diximus, vitriolica tinctura in im-
menso latice disseminatur, ipsumque non essentialiter
intrat, sed salino tantum rudimento, & vaporosis ha-
litibus

*Raptim de-
scribuntur mor-
bi ab Hirmen-
si Aquacura-
biles.*

*Aqua Hir-
mensis, si esset
magis medica-
ta, esset magis
suspecta.*

A potu A-
quarum Hir-
mensium nul-
lum damnum
verendum est.

litibus præterfluenti aquæ se immiscet, ideò nullus perti-
mescendus sinister eventus, præsertim si potata lymphæ
brevissimo spatio urinæ vias reperiet: Etenim ab exigua
parte in sanguinem tranante, quavis interna cribratione,
aut magisterio nunquam autumandum est posse separari,
atque sibi invicem uniri vitriolicum illud, quod solita-
rium, & ab aqua, aliisque obviis fluidis separatum, no-
xiam naturam indueret.

Hirmenses
Aquæ vomitû
sedant.

Vomitû a
quibus causis
proveniat.

Eodem argumento optimè constat ratio, cur Hirmen-
ses aquæ vomitum sedent, quando vitrioli natura eun-
dem potius soleat producere. Etenim, cum ut plurimùm,
contingat ab acri aliquo ichore ventriculi tunicas velli-
cante, aut ejusdem fibræ ad nimiam debilitatem perdu-
ctis, haudque, ut deberent, occultæ acris materiæ pres-
sioni, citra convulsivam crispaturam renitentibus; Sic
horum utrique aptatissimè est medelæ, tum ad acres
scilicet particularum cuspides cicurandum, & fermente-
scibilem indolem hebetandum, quàm laxas fibrarum co-
ordinationes ferreis principiis roborandum, quin spasmo-
dica subsequatur ventriculi convulsio vomitum consti-
tuens, ob exiguam vitrioli tincturam ad irritandas fi-
bras, spasmosque ciendos ineptam.

Aqua Hir-
mensis in fe-
bribus lauda-
tur.

Causa fe-
brum ubi la-
teat.

Aliquando etiam in Febribus medicatricem hanc lym-
pham posse congruere non ambigo, præcipuè in iis, quæ
aut erratico, aut tertianario ritu sibi correspondent, &
intermittunt. Quandoquidem, cum earundem origo sæ-
pè sæpiùs in viis mesentericis, & chylolymphicis lateat,
datoque tempore, ut altissimæ spei Juvenis Gaspar Cuc-
chi (1) Professor Bergomensis eruditissimè ostendit, coactis
sibi invicem in aliqua glandula lentoris rudimentis cum
chyli

(1) In *Phelebotomia absoluta*. Capite VII. pag. 175.

chyli commeatu in vasa sanguinis elutrietur, ut frigus, & alior probant, & succedentes effervescentiæ portentunt. Sic, tam in casu, quo diuretici, summèque liquidi latices per membranarum poros percolarentur, aut peculiaribus ductibus versùs urinæ promptuarium reptarent, quàm si sanguinis vehiculo, lustrataque prius ventriculorum cordis regione, mediis inde emulgentibus ad renum cribra pervenirent, summo futuras adiumento Hirmenses aquas coniectare liceret. Etenim, si primum; Certum est, quòd actu aquarum transitus, aut a deferentibus fistulis, aut ab amplioribus porulorum diametris hincinde repetitam ad externos parietes obstructæ mesentericæ glandulæ, & chylolymphica obcæcata canalialia compressionem patientur, undè internè lentescantium ichorum contactus removebuntur, augebiturque in egrè prius interfluenti chylo velocitas, & aptitudo ad cætera abripienda. Sin verò totum aquarum fluentium mediis chyliferis osculis in massam sanguinis tranare suspicetur, opportunior medela expectanda foret, ob obvii scilicet lentoris apprimam dissolutionem, & successivè uberius humectatum sanguinem, a cuius alioquin calore, & siccitate febrile incendium intendebatur. Adde, quòd secundum cordatiora postremi huiusce sæculi theoremata bipartiri supponuntur potatæ diureticiæ lymphæ, atque per utramque viam interfluere, unde partim ab interchyliferorum carceres abripiantibus aquis, partim ab externo undulante flumine hærentis materiæ pertinacia faciliùs removebitur. Cumque, ob id præsertim chylus in mesentericis canalibus lentescat, eò quia ob lymphæ defectum non diluitur, sic ab auctis in sanguine aquosis particulis propè præsertim lumbares glandulas lymphaticas

Quavis via aquæ minerales in corpore animalifecuntur, semper in febribus laudanda veniunt.

Aquæ augent chyli motum.

Postremi sæculi opinio circa aquarum mineralium transitum.

cus succus suppeditabitur, chylusque dissolvetur, & ubi sanguinis claustra fuerit inosculatus, ad sanguificandum citra insignem mutationem, ad circulandum citra ulteriorem attenuationem erit aptissimus. Si pariter spectes habitus pichrocholos, calidamque, ut aliqui aiunt, Hepatis intemperiem; Hoc est, si bilis; aut densis compedibus irretita, aut sulphureis principiis nimis actuator, & irrequieta, si pancreaticus succus nimis acidus, si depravatium ventriculi fermentum, & proindè emergens diaphthora; Si denique, aut unum, aut omnia conspirent, ortusque in intestinali cloaca excrementorum apparatus futuram in sanguine effervescentiam minitentur; Pari semper ratione aquarum potus laudandus venit, cò quia poterit lentas quiscuilias dissolvere, inflammabilia bilis principia sedare, atque compescere, futurasque undique fermentationes aliquatenus coercere.

Aquarum effectus in Corpore animali.

In Febris quando Aquæ potandæ sint.

Notandum tamen, non indiscriminatim, & omnibus febribus elaboratum ab ipsa natura hunc laticem posse convenire, imò & in ipsis Tertianis, & Synochis hora statuenda est, qua aquarum potus exhibendus) hic etenim non loquimur de aquarum potu omni mane instituendo, atque ad curativam indicationem instructo;) Et sicuti postremo hoc sæculo invaluit mos in Thermeriis, in juvenili habitu, ubi febrile incendium mitescit magnas potationes aquæ etiam communis exhibere, sic non absre erit easdem ex Hirmentibus instituere, tam ratione insitæ levitatis, & internè cubantium aeris, ætherisque particularum, quàm cæterarum qualitatum, quibus exitum facillimè sibi moliri possunt, cum insigni æstuantis ægri levamine. His felicissimi exitus favorabilis accedit conjectura, si benè perpendantur indicationes

Indicationes in febris.

in his-

in hisce Febris adimplendę, quę sanę eò tendunt, ut putredini obstetur, ut corrugatę fibrę emolliantur, ut lentescences in glandulis morboſi ichores attenuentur, ut insignes sanguinis fermentationes mitescant, ut salino-acris fluidorum indoles hebetetur, & frangatur, denique, ut æquabilis miscella, & facilis cyclophoria in ipso cruore reformetur, & vigeat. Hoc e voto posse fieri ab Hirmensibus aquis quisque sibi facili negotio suadebit, ducto præsertim a criticis evacuationibus lumine. Cumque post jam eductam mediis cathartics crassiorẽ faburram, ulterius tentanda sit sanguinis puritas, & despumatio in scerniculis facilioribus, propiusque Cor locatis, ubi purpureum flumem cum imminutis, moxque jam separandis morboſis, & subactis ichoribus uberius tendit; Sic diuretico aquarum vehiculo, atque ab elasticis inclusis halitibus, partim media dissolutione fluida omnia ad promptiorem disponuntur circuitum, partim obvia viscerum fermenta vivificantur, roburque aquirunt, undẽ procliviũs oscillantibus fibris incuneata hincinde lentoris stamina exprimuntur, obvioque cruoris fluento se immiscent. Vigente interea sanguiferorum trusione, & fluidorum omnium versus urinę vias tendentia, dum febrilis ebullitio paulatim solvitur, attenuata excrementa urinario lotio nupta simul præcipitantur, morbusque diuretica crisi repetitis, si oportet, vicibus judicatur.

*Post cathartico-
rum usum
quid faciendũ
sit.*

*Dissolutio dis-
ponit fluida
ad faciliorem
circuitum.*

*Crisis per
diuresim.*

Illud quinimõ non est mihi silentio prætereundum, quod, ubi Febris origo in chyli officinis, glandulisque mesentericis latitare supponatur, quæ dato tempore in sanguinem elutrietur, aquarum potus non est instituen-
dus, nisi quando febrilis effervescencia mitescit, paro-
xysmusque a statu ad declinationem properat. Non ete-

*In Febris
quando aqua-
rum potus in-
stituendus.*

nim ante paroxysmum, aut in ipsa epifemasia, quia
 tunc temporis a stagnante morbofo lentore oppi-
 lati mesenterici canaliculi potatę aquę transitum impe-
 diunt, unde non solùm derivatio in vasa sanguinis præ-
 peditur, verùm etiam ab exuberanti aquarum unda re-
 petitis impulsibus incuneari ulteriùs potest pertinax len-
 tor, talemque tensionem in recipientibus glandulis pro-
 ducere, ut amissa contractionis vi, & coarctatis lym-
 phaticorum osculis lentoris dissolutionem molientibus,
 pertinax mora superveniat, quę neque ab incumbente
 chylo perterebrata, neque a circumprimentium viscerum
 facultatibus dimota fermentationis, & successive putre-
 dinis stamina induat. Et quàmvis tali casu febrilis paro-
 xysmus superfederet, ob interceptam scilicet ejusdem ori-
 ginem, nihilominus seviior symptomatum syndromes
 esset expectanda, dum ulterius ad oppilatarum glandu-
 larum thalamum copulatis in triste consortium multige-
 nis particulis lugenda paulatim tabes emergeret, tum
 quia nutrientes chyli partes in mare purpureum amplius
 haud possent devolui, tum quia folliculosi glandularum
 carceres ab acido-salina coactorum, sensimque ferment-
 tantium ichorum virulentia corrosi, & paulatim vivi-
 dius abradi diffluere, & tabescere cogerentur, donec, & us-
 quequò in lamentabile ulcus fatiscerent.

*Tabes ob im-
 peditum chyli
 transitum.*

Non in summo æstu paroxysmi aquarum potus insti-
 tuendus est, quandoquidem, cum, actu fermentantis
 sanguinis particulę omnes totam massam integrantes ma-
 jori gaudeant elatere, vasaque cuncta nimio diametro,
 & aucta plenitudine laborent, aquosi torrentis addita-
 mentum, aut in limine, ad sanguinis scilicet ostia, super-
 sedere cogeretur, vel tenui reptatu admissum, optatum
 esse-

*Actu Febris,
 massa sangui-
 nis majori gau-
 det elatere.*

effectum non pareret, vel denique, etsi abundanti rivo
 cruoris claustra intraverit, non levia pariter exindè in-
 commoda essent pertimescenda. Dato etenim casu, quo
 fermentantes particulæ, atque ab alchalinis compedibus
 extricati acerrimi, & fixi sales caput exerant infarcientem
 hinc inde lentorem subacturi; Certum est, quòd ab aquo-
 so fluento aliquatenus irretientur, & cicuratis, aut solutis *Ab usu a-*
 ipsorum cuspidibus febrilis ebullitio poterit mitescere, sed *quarum Fe-*
 pejori forsan eventu, quàm quem produxisset ipsa febris, *bris solvitur.*
 quæ optabilis interdum est, & dummodo vires sufficiant,
 nec symptomatum apparatus vitæ discrimen portendat,
 sola sufficit ad morbosæ lentoris apprimam dissolutionem,
 undè ab uberi unda impedito, aut aliquatenus modifi-
 cato ebullientis sanguinis impetu, coactisque sibi invi-
 cem sanguineæ massæ fibrillis, vel errante fluidorum me-
 chanismo lentoris nondum subacti stammina in aliquo vi- *Lentor in vi-*
 scere cudentur, vel assiduè, si glandula lentori particu- *sceribus incu-*
 lis respondens non occurrat, in ipsomet sanguine hospi- *neatur.*
 tantibus, continuam febrem constituent. Contra verò, si
 non præpediri ab aquæ potu febrilem ebullitionem autu-
 metur, sed potiùs irritari, atque intendi, non secus ac
 ignis, qui exiguo aquæ additamento ulteriùs excande-
 cit, pari passu res observatur undique obnoxia periculis.
 Quare patet propositio in febrili paroxysmo tantummo- *Aque potan-*
 dò ad declinationem vergente aquea pocula esse admo- *de sunt in de-*
 venda diureticis præsertim, & insito-æthereis viribus ro- *clinatione pa-*
 borata, ut mox imminentibus sanguineæ massæ criticis *roxysmi.*
 motibus prona obsecudent, ulteriùsque dissolutis do-
 miti jam lentoris particulis, lotii præsertim emissarium
 unà reperiant.

Illud adhuc intimiùs est examinandum obversoque
 numif-

numismate rem attentè oportet inspicere, quandoquidem rationibus non semper facta respondent, nec quod uni contingit, in altero semper sperandum est, dum insciente sedulo licet Medico, multa variant in corpore accidentia, apparenstque vigere potest usurpandi Hirmentis laticis indicatio, aliquo quàmvis latente impedimento: Quin imò ex parte etiam aquarum multæ occurrere possunt difficultates: Ait enim celeberrimus Doleus in epistola ad Waldsmichium transmissa (1), „Nec
 „quit certè acidularum mixtura in venis ita temperari,
 „ut singulæ respondeant corporibus, & quàm sèpè mi-
 „neræ ex inconvenienti mixtura resolutione, sublima-
 „tione, aut præcipitatione venenosum quid induere po-
 „sunt, quòd quavis fortè hora possibile non semper a
 „Medico satis aliàs sollicito, & prudente debitè exami-
 „nari, & cognosci potest, „. Nec absre, Quoniam, ut
 alibi fusiùs diximus, ab accidentali fossilium, & metal-
 lorum occurso aquæ omnes suis activitatibus inprægnan-
 tur; Sic, vel novis occurrentibus virulentæ venæ matrici-
 bus, aut subterraneo mutato magisterio aquarum indol-
 es potest perverti, aliisque vicissim novis cuniculis con-
 temerari. Ob id ante aquarum administrationem sedulò
 animadvertendum est quænam tempestas præcesserit, an
 ulla circa fontem notanda veniant, per quæ aquarum na-
 tura suspecta nobis possit videri. Ex parte vero ægrorum
 perpendenda adamussim sunt temperamenta, respicien-
 dusque est morbi fomes cum intercurrentibus concausis,
 aut effectibus, prohiberi siquidem ab alterutro potest
 aquarum potus. Quæ tamen omnia sedulus Medicus jam
 callet, jamque ab Auctoribus perfectè absoluta sunt.

Quo

*Notanda in
potu aquarum*

*Difficulta-
tes, quæ suspen-
dium faciunt
aquarum po-
tum,*

*Metallorum
occurso aquæ
secundantur.*

*Quæ anima-
dvertenda an-
te aquarum ad-
ministrationem.*

(1) In Operibus Waldsmichii Tom. 2. pag. 25.

Hirmensibus.

III

Quo ad tempus sumendi aquas Hirmenses Junius, & Augustus laudantur. Hora, & quantitas pro ratione morbi, & Patientis viribus a Medici prudentia statuen-^{Tempus, & locus sumendi aquas Hirmenses.} dae sunt. Circa locum, melior est ipsa Hirma, aut substituendus Lao bina circiter milliaria a fonte distans, quò singulo mane ab opportuno hydrophoro organis vitreis deportari potest admirabilis latex, qui quantum sit ap-
tioris pollentiae propè scaturiginem, pluribus probando non immorabor, solùm sollicitus admonuisse memora-
biliore curationes ab Hirmensibus aquis prope fontem fuisse absolutas, quàmvis & alibi, dummodo regimine oculato vehantur, suas vires exerant, ut jam repetita per præsens præsertim sæculum experimenta probant, & citra criminandam conjecturam vocem extollunt.

D E AQUA COLLIS.

Superior vallis Triumplina, licet tota variis mineris
 scateat, possentque in imis montium visceribus sub-
 termeantes aquæ medicatas tincturas combibere,
Situs scaturiginis. nihilominus, præter jam exaratum Esari fontem, nulla
 alia salubrior emergit scaturigo, quàm non longè a Col-
 le, ad leuam scilicet regiæ viæ latus, qua ad Vallem
 Divi Columbani pergitur. Ab antiquo, & conciden-
 ti foramine ad radices Divini montis profilit perspi-
 cua, & perennis lympa (vulgò dicitur Aqua della Bu-
Aqua Collis ad Melam decurrit. fana) nullisque adversi celi vicissitudinibus obnoxia, gra-
 vitatis ingenio ad humiliora properans, transvehentes
 Meleas undas auget, & corrigit.

Incertus jam pridem de ipsius bonitate rumor tractu
 temporis confirmatus est, adeò, ut, quando sagacior i-
 bus Collis accolis fides habenda sit, nulla unquam a
Aqua collis feliciter per vasa, & viscera discurrit. largo potu noxa contigerit, quinimò absque ne ullo qui-
 dem ventriculi, & imorum viscerum incommodo laba-
 tur, famemque producat. Per successivam eventuum se-
 riem de hujus aquæ salubritate conjectura invaluit, ita ut
 Medici per tempora Collis degentes periculum facere
 de ipsa opportunum duxerint, iis potissimum freti fun-
 damentis, quòd sicuti perspicuus hic latex, aut fortè,
 aut in continuum potum usurpatus, tum vivificandis sto-
*Esusdem uti-
litate.* machi fermentis, tum solvendis minus subacti chyli len-
 toribus favorabile præstat famulitium; sic quoque in nu-
 tanti, & labefactata humani corporis fabrica, methodi-
 ca,

ca, & larga dosi sumptus, & per interiora viscerum penetralia discurrens, ad morboſi lentoris absconditas officinas appellat, ſecumque ad urinarios tramites optabili quodammodo diſſolutione oppilantes undique maſſulas convoluat. Inter hos emicuit Joannes Morarius iatricæ facultati non otioſè addictus, nunc autem inter primarios Urbis Profeſſores medicinam faciens, qui cum ab accolis ſuboluiſſet has aquas a ſuis Præceſſoribus in medicum potum aliquando, nec pænitenda opera, fuiſſe uſurpatas, ſui muneris eſſe autumavit, ut opportuna, præcipuè circa ejuſdem praxim, examina inſtituerentur. Præter igitur promptitudinem ad urinarias vias labendi, quæ ſemper in hiſce aquis ſolemnis eſt, favorable Sedulus Scrutator obſervavit emolumenta in obſtructionibus viſcerum naturalium, nec non in oppilatis meſenterii glandulis, unde ſtetit, adhuc que viget opinio chalybeatas eſſe, ſed cooperantibus aliis foſſilium matricibus, atque meridionali plaga, admodum ſubactas, atque ad ſalubrem indolem prædiſpoſitas. De cæteris verò medicatis tincturis, quas Divini montis viſcera occultè interfluentibus aquis poſſunt impertiri, imò de facto impertiant, egrè admodum ſermo poteſt inſtitui; Superincumbentia etenim huic ſcaturigini juga variis mineris ſcatent, quibus intercedente pyriteo, & lucido quodam menſtruo ſuperficietenus etiam variegantur: Præter propterea æs, & plumbum, quæ aliquando fuerunt elicitæ, quòd aurea etiam lateat vena paſſim creditur, licet, quia tenuis, nimiisquæ expenſis expurganda, non excolatur. Quo præſertim fundamento aliqui coniectant has aquas ab aureis effluviis affabrè medicari: Quæ quidem opinio, licet non impoſſibilis, admodum tamen ſuſpecta mihi eſt;

*Joannes Mo-
rarius metho-
dicam praxim
de his aquis
inſtituit.*

*Laudantur
in obſtructio-
nibus vi-
ſcerum natu-
ralium.*

*Varie mine-
ræ in hiſce
montibus de-
liteſcunt.*

Per hoc etenim, quòd auri minera, licet imperfecta in Divini montis penetralibus possit forsan latere, & aliquando reperta fuerit, non ideo eruenda est doctrina discurrentes subterraneo itinere latices auream naturam debere nancisci. Præter etenim peculiarem cuniculorum tendentiam ab hisce forsan mineris discontinuatam, quis promittet aquas imperfecte auree mineræ matricem lambentes auream tincturam delibare? Sanè si deerit peculiare

In Divini montis visceribus latet auri vena.
Tinctura ab auro difficillimè elicitur.
 magisterium a multifario particularum, & præsertim salinarum, aut ad chrysulce naturam accedentium menstruo insuflatum, quo aurea minera pedetentim abrafa corrodat (1), nunquam in aquas colliquescet, nec præterfluentibus immiscebitur laticibus. Addamus insuper, quòd sicuti chymicis conatibus ægrè parabilis est mixtura quædam, quæ aurum dissolvat, contra verò quivis spiri-

Ferreis effluviis aquæ facillimè succundantur.
 tibus turgidus liquor ab arenosis ferree mineræ frustulis pyramidalia effluvia combibat; Sic quando uni veritati rationibus litandum sit, conicere de certo cogimur, quòd stantibus licet in penitissimis Divini montis scatebris diversi genii mineris, ferrea potius, quàm aurea corrodenda sit, ideòque martialis exsurgat lymphæ multis oppilatae machinæ labibus facillimè opem latura. Favorabiles demum effectus, quos in benè multis, qui has aquas potarunt, conspiciamus, & admiramur, nonne chaly-

Utilitates aquæ Collis in Corpore animali.
 beatæ tantum indoli possunt respondere? Deterfio illa ventriculi, quæ potui succedit, celerrima illa miectio citra inferiorum viscerum aut pondus, aut tensionem, facilis illa demùm galaxiæ reproducta perennitas, & reserata lymphaticorum canalium obstructions, quæ hujusce

(1) Vide Andream Casalpium de Metallis Cap. V. Aurum nihil in aquis deponere strenuè asserentem.

jusse laticis usu contingunt, non ne pyramidalium spiculorum productum sunt, quibus Collis lymphâ opportunè superbit? Quæ tamen martialis tinctura, licet aliis etiam vallis Triumplinæ aquis addita facili negotio debeat supponi, nihilominus benigna favente natura, hic præsertim gliscant oportet mollioris, magisque subactæ mineræ stamina, quæ impuri minùs sulphuris, & vitrioli (quæ semper ferreis mineris unita sunt) connubio minùs crudos, quàm alibi, efficiant discurrentes latices, & per consequens cum fluidis nostri corporis magis cicurabiles. Veritas hæc ipsa Uulcanos, Brontesque ejusdem Vallis non latuit, cum Divini montis mineram, utpote molliorem, & dulciorem, data opera, cum aliis crudioribus misceant, ut dulcius ferrum emergat. Quod quidem præter ingenitam Divini indolem effici præsertim existimo a meridionali plaga, ad quam mons totus exporrigitur. Cum non tralatitia scriptorum fide, sed per sedulam experientiam constet omnibus penè locis fodinas Soli expostas dulcius, magisque perfectum ferrum suppeditare, secus verò ad Boream confitas crudiora tantùm mineræ ramenta suggerere. Idem pariter dicendum est de aquis medicatis, in quibus prima, & salubritatem confirmans dos pendet ab exposta ad solem facie. Quod quidem de facto phænomenon apprimè in aqua Collis verificatur, cum in adverso, & ad Boream posito Pissedæ monte, licet circumquaque latices scaturiant, nihilominus tam crudi sunt, visceribusque adeo infesti, ut vel exiguus eorundem potus egritudines accersat.

Alia etiam Vallis Triumpline Aquæ ferrea sunt.

Mineramontis Divini reliquis mollior, & dulcior.

Fodinae Soli expostae meliores sunt.

Aquæ ex Monte Pissedæ scaturientes noxiae sunt.

Harum verò aquarum miracula longe a Colle expectanda non sunt, cum vectus Brixiae latex exiguum nimis argumentandi specimen nobis, licet sedulo investigantibus,

*Pondus Aquæ
Collis.*

gantibus, exhibuerit. Pondus etenim cum putealibus fuit æquilibre, nec relictum in cucurbita sedimentum aut salina, aut alterius indolis activa ramenta prætulit, a quibus insitæ vires possent dignosci, & statui. Perspicuitas tamen in vase vitreo ad multos dies perduravit, licet post mensem sensim coeuntes nubeculæ fætido submissè odore avidas nares affecerint: Quod utrum alchalicis, & terreis, iterque ad putredinem sternentibus particulis, an sulphureo embammati debeatur, sapientium judicium esto. Nobis etenim sufficit candidè ostendisse Collis aquam, ad lydium spargyricæ analysis experimentum Brixie revocata, exiguos activitatis characteres portendere, ideòque, cum medicatæ particulæ, quæ inter aquæ corporaturam disseminantur, ad evaporationem admodum sint pronæ, statuendum est has aquas propè suam originem, hoc est in ipso Colle esse potandas, ubi ingeniti spiritus irrequietum, & medicata effluvia medicatum laticem constituunt.

*Potandæ sunt
in ipso Colle*

D E

AQUIS DARFII BOGIARIANIS

In Valle Camonica.

Perennis Darfensium aquarum scaturigo, licet per integras sæculorum periodos saluberrimis eventibus fuerit comprobata, suos tamen habuit manes, & nunc patrocinate Clinicorum auctoritate summis laudibus decoratam gratulari, ac si divinitus emanasset, nunc prope dies mutato a successoribus consilio, probris tantum, & calumniis affectam tota Vallis debuit condolere. Non obstante tamen hac vicissitudine, quam aliis etiam fontibus contigisse memorant Scriptores, stetit, adhucque viget usus hisce poculis indulgendi, ita ut præter medica Brixensium Professorum documenta, meamque, praxim, quibus activissimi hujusce laticis salubritas confirmatur, multiplicia in dies mihi occurrant Ægrorum testimonia, qui harum aquarum potu pristinam incolumitatem nacti sunt. Totus propterea in chymicis fui laboribus, ut in posterum tutior, quo ad fieri potest, doctrina vigeret, & sibi oppositum operandi ingenium elucesceret. Nec impar profecto fuit optatis eventus, a repetitis enim analyticis periculis clarè edoctus sum magna ab his aquis posse moliri emolumenta, & secus aliquando magna damna formidari. Medicata siquidem vis

Aque Darfenses varias passæ sunt vicissitudines.

Ab aquis Darfensibus magna utilitas speranda, sed magna quoque damna timenda sunt.

a mu-

*Quomododam
nam inferant.*

a muriaticis, & vitriolicis salibus resultans, quæ in his aquis ubertim disseminatas est summè activum, & irrequietum constituit laticem, qui, sicuti in confirmatis animalis æconomix labibus miranda, egrisque utilia poterit efficere, tam ubi scilicet validarum obstructionum repagula referanda sunt, quàm ubi lentescencia fluida ad motum promovenda, sic pari, sed opposita ratione quotiescumque salino-muriatica aquarum indoles, vel scorbuticis massæ sanguineæ salibus copulata, vel peculiari, sed morbofo in visceribus producto mechanismo secreta statum veluti solitarium aquiret, acerrimè liquorum diathesi facillimè conspirabit, & rabidè vellicatis solidorum mœandris violentam molietur oscillantium corporum arietationem, iterque sternet cruoris diacrisi: Quæ omnia, sicuti multoties damnanda veniunt, aliquando quodammodo promovenda sunt, sic quisque videt majori circumspeditione uti oportere, quàm in aliis aquis, & præsertim Hirmensibus, ubi quando constet de ipsarum transitu, & reliqua consentiant, nullum periculum metuendum est. Sicuti tamen postremæ impares sunt curandis morbis illis, quibus potest Darfensis lymphæ succurrere, sic quantum infirmæ vires ferant in præsentiarum nostri muneris institutum postularer, ut adamussim detegerentur casus, quibus his laticibus utendum est. Circa quod, meo quidem judicio tria consideranda veniunt. Primò: Peculiaris Aegrorum idiosyncrasia. Secundò: Indoles morbi. Tertiò: ejusdem nimis, heu, neglectæ metaptoses. In temperaturis etenim pichrocholis, aut quando salino-acris gliscit fluidorum apparatus, quando elumbis, & strigosus squaler solidorum tonus; Quando denique virulenta, aut gallica tabes oleosa pinguedine muscul-

*Darfenses
Aque curant
morbos, qui nō
possunt curari
ab Hirmensibus.*

*Quæ conside-
randa sunt an-
te Acidulariæ
Darsii admi-
nistrationem.*

sculorum coordinationes denudaverit , atque hēma-
 tosis vitium ab irrequieta pendeat spirituum animalium
 ataxia , vitandi penitūs sunt Bogiariani latices , quia in-
 genitum , muriaticisque spiculis effrāne aquarum gas in-
 cēptas potius diatheses confirmaret , ulteriusque titillatis
 deferentium vasorum parietibus naturalia etiam liquida
 in urinam fusiūs liqueſcerent . Contra verò in illis , qui ^{Quando lau-}
 obæsi sunt habitus , postque ſedentariam vitam , aut ga- ^{danda veniāt}
 ſtrimargiam aucta plenitudine laborant , cum rota indi- ^{Darſienſes Aci-}
 catio in eo præſertim ſit ſita , ut ſympepsis promoveatur , ^{dula.}
 nemo non videt , quòd harum aquarum potu quaquā-
 verſum urgente admiſſarum particularum elatere , agitan-
 tur , quæ lentæ , reſideſque erant ; Hocque feliciter per
 inteſtinorum volumen abſoluto pedetentim meſenterici ca-
 naliculi reſerantur , alborumque , & gelatinoforum laticum
 opportuna dialyſis producitur .

Ad morbi indolem , quinimò , ejuſdemque transmu-
 tationes in aliam ſpeciem , qualeſcumque fuerint , ve-
 nandas quòd attinet , ut proindè ſtatuamus bibendę ne ,
 an vitandæ ſint Darſienſes Acidulę , attentè examinanda
 eſt ſignorum ſyndromes , viriliter obſervanda ſymptoma-
 rum caterva , aut veſtigiis Franciſci de le Boe Sylvii inhe- ^{Sylvii de le}
 rendo , procedendum per læſiones ſingularum actionum , ^{Boe Veſtigiiſ}
 quibus ſanitas conſtabat . Ulteriùs diſtinguendæ ſunt cau- ^{iſiſtendum.}
 ſæ ab effectibus , præſertim , quia poſtremi reſpectu effe-
 ctuum inferiorum pro cauſis habendi aliquando ſunt .
 In arduo autem hoc diſcrimine , ſicuti cauſa , ut ajunt ,
 continens , & quæ prima in efficiendo eſt , de medio eſt
 tollenda , ſic utrum aquæ tantis polleant viribus , quin
 unius ; aut aliorum ſymptomatum promoveatur augmen-
 tum , vel innovetur productio , ſcire artis votum eſt .

Cum-

Morbus clanculūm Patientem adoritur

Cumque iisdem vigentibus concausis unus agrotet altero incolume remanente, opusque tentandum sit, non cum symptomate superficietenus cognito, sed cum morbo oculorum, & mentis aciem subterfugiente, qui mox, aut brevi clanculūm est adoriturus; Sic quisque videt in presentiarum a nobis non posse distingui, & excogitari casus illos, quibus possunt acidulæ Darfienſes succurrere.

Indoles Aquarum darfienſium muriatica, & vitriolica.

Sat tamen meo perfunctum munere arbitror, ubi detecta jam aquarum indole a salibus primū instructa muriaticis, deinde vitriolicis, multa etiam protuli observationum, atque dubitationum momenta, quibus in propria praxi a culibet Medico pensatis, tutiori passu accedet ad harum aquarum administrationem.

Sedimentum quid portenderet.

Si quis autem morosè sciscitaretur, utrū etiam aliæ in his aquis includantur medicatrices particulæ, frustra profectò postularet, nisi a clandestinis ferri mineris, quibus Vallis Camonica undique ditescit, chalybeata etiam effluvia in easdem migrasse coniicere velimus. In sedimento etenim nil aliud videbatur, nisi subrubra, & vitriolica fex ejusdem ferè indolis, quam Bogiariani latices in propinquos rivos defluentes secum vehunt. Solū idcirco admonendi sunt illi, qui pristinam quærunt incolumitatem, ut quò ad externa etiam accidentia admodū circumſpecti sint. Tam etenim Fons ille negligitur, ut extraneas non minùs aquas in suum admittat sinum, verū etiam ligneis, & putrefactis parietibus malè custodiatur, undè labenti per apertas circumquaque rimulas terra, & profundè obstructis medicatarum venarum emissariis, acidiusculi latices non quidem ebullire,

Fons aquarū Darfienſium male custoditur.

aut emergere, sed potius cæco itinere, circularem veluti hydrostasim efficientes, subtermere cogantur. Et

Palus circa fontem observatur.

quàm-

quàmvis lugendo fidere factum sit , ut Fons iste in soli declivitate, nullo quasi dixerim consilio vincenda, subsideat, nihilominus, cum medicata libamina, non paulò infra terram cum aquis communibus reptent, & circumceant, sed a penitissimis, & profundis scrobibus perenni impetu prosiliant, quotiescumque arte facienda fontis structura, per decem pedum altitudinem infra terram apprimè inter se ferruminatis integrabitur parietibus, ita ut lapsuri circumquaque communes latices in medicatum receptaculum non corriventur, satis jam emergentibus damnis consultum crediderim; potissimum si supereminenti etiam labro fons totus circumdabitur ad evitandum pluvialium aquarum defluxum.

*Fons Aquarum Darfien-
sium quomodo
reparari debe-
ret.*

Ex quibus apertè constat ratio, cur sicca temperamēta salino-acribus donata fluidis nullum damnum ab hisce aquis interdum receperint, & nonnulli citra aquisitam incolumitatem in suam patriam reversi sint; Acerime etenim medicatarum venarum particulæ promiscuè circa fontem communibus nuptæ laticibus, sicuti in primo casu ad nocendum, ita in secundo ad juvandum ineptæ fuerunt. Denique, quando non Darfii, sed Brixia, aut alibi hæ Acidulæ potandæ sint, seduli quæso seligantur Hydrophori, aut negotium benè notis in Darfio personis committatur. Tota etenim difficultas in eo præsertim est sita, ut ebullientes hauriantur latices, quique ne minimam cum aliis influentibus miscellam receperint.

Ratio diversorum effectuum ab aquis Darfensibus productorum.

DE AQUA VALLIS DE MORI

*Propè vicum Breni
In Valle Camonica.*

*Aquarum de
Mori scaturi-
go admodum
suspecta, quia
ad Boream po-
sita.*

*Erronea est
opinio de harū
aquarum levi-
tate.*

DUm pericula super Acidulis Darfii facturis inibi de-
gebam, multa audiui de Aquis de Mori, non quia
mineralibus, aut alio modo medicatis, sed quia levif-
simis, atque expertæ, ut nonnulli ajebant, salubritatis.
Quæ tamen illicò mihi suspecta fuit, ac vidi scaturigi-
nem boreali potiùs cælo expositam, quòd ferè semper,
ut alibi dixi, portendit damnabilem, & visceribus one-
rosam in aquis cruditatem. Mox instructis, quæ sub
communes sensus cadunt, experimentis, tam a facto
fuit absolum, ut particula in ipsis aliqua salubritatem
confirmans dignosceretur, ideòque superfluum duxerim
ad majora procedere. Quid? quòd ipsam præexcellentiam
in summa levitate consistentem, qua has aquas decorari
a benè multis subolueram, exactissimo hydropondii ex-
perimento erroneam vidi, adeò ut Joannes Quarterius
loci Chirurgus, & in Chymia versatissimus, qui præ
sua comitate hanc mecum provinciam sumpserat, licet
patriæ amans, fateri debuerit phantasticum esse de his
aquis nomen, magnaue damna ab earundem potu esse
formidanda.

DE AQUA COLONII.

Non in Colonio solum, sed in propinquioribus etiam vicis multis ab hinc annis invaluit mos potandi aquas a faxeis quibusdam scatebris supra ipsum Colonium distillantes; Quæ licet, nec ullum Brixiae habeant nomen, nec per consequens usuveniant, lubuit nihilominus saltem, ut proximis Fonti vicis benemerere, nonnulla super ipsis instruere pericula. Parum tamen abfuit, quin provinciam in ipso limine defererem: Quandoquidem, ubi versus meridionalem montis Orfani plagam, post quingentos a Colonio circiter passus leviter ascendendo ad scaturiginem perventum est, tam exiguas, ægrèque distillantes inspexi aquarum guttulas, ut conceptam in laborioso aliquatenus itinere sitim, vix expleri posse dubitasset. Intellexi tamen ab edoctis consociis uberiores antiquitus viguisse aquarum proventus, quod citra dubitationis aleam non multis ab hinc annis testati sunt subterranei aquaductus in viridario Nobilis Viri Corradi de Palatiis reperti, quorum versus hunc Fontem directio apprimè suadet has aquas, aut ad riganda prata, aut ad domesticos usus eò vectas fuisse. Inceptus propterea a Colonii incolis effossionis circa Fontem labor, ut fertilior aquarum vena inquiratur, laudandus esset, nisi, præter ancipitem exitum, probabilis etiam coniectura vigeret, quòd scilicet amplioribus excavatis scrobibus, latisque instructis emissariis uberiores aquæ propè aliquos dies omnino deficerent. Eadem etenim ratio, quæ laudabile hu-

*Aquæ Colonii
nullum Bri-
xiæ habent no-
men.*

*Describitur
situs scaturi-
ginis.*

*Utrum ube-
riores Aquæ
propè fontem
quærendæ sint.*

*Aquæ Colo-
nii ab internis
veniunt Or-
fani visceribus*

*Irritus pro-
babiliter erit
labor quæren-
di uberiores a-
quarum venas*

*Judicium de
Aquis Colonii.*

jusce Fontis constituit distinctivum, nempe quòd non obstantibus præteriti biennii siccitatibus, perennes defluerint aquarum stillæ, cum in eo præsertim sit sita, ut non solum in intimis Orfani visceribus harum aquarum promptuarium supponatur, verum etiam, per hoc sit perenne, quia respectu contentarum aquarum exiguus patet exitus, sic quisque videt, quòd, cum totus perennitatis mechanismus pendeat ab interno aquosorum laticum apparatu, atque ad externa emissaria vehentibus canaliculis, quotiescumque deferentes meatuli majori gaudebunt diametro, majori quidem exitu emergent lymphæ, sed brevi forsan cessuræ, quia interna promptuaria celerius exinanientur. Cum non nimis alta Fonti superincumbentia juga pluviarum tempore exiguam aquam possint combibere, & remotam nimis insulatus hic mons cum aliis majoribus habere possit communicationem, a quibus per occultas venas lymphæ necessario impetu instructæ ad hunc fontem possint appellere. Quod profectò phænomenon apprimè confirmatur ex eo, quòd aliàs etiam hæ aquæ defecerint, atque otiosi canales reperti sint. Utrum verò amplificata versùs Fontem porta debeant etiam illi latices illuc appellere, qui in præsentiarum aliò fortasse corrivantur, & influunt, adeoque citra formidatam in suppositis receptaculis aquarum penuriam hoc possit contingere, seduliores judicent Hydrophantæ.

Ne autem facta experimenta prolixè hic repetam, sed tantummodo iisdem innixus breviter judicium meum, qualecunq; est, de his aquis feram. Gratulari quidem debeo propinquis Orfano vicis de purissimi hujusce laticis scaturigine, qui utpote levis, & purgatissimæ indolis, citra ullam pneumatosis corporis animati penitiora poterit

terit tranare vasa, citoque pede cum cruore in motum
 rapi. Verùm, quòd medicatæ aquæ nomine, aut viri- *Aque Colo-*
 bus insigniatur, exhibilanda res est. Nulla etenim, ne qui- *nii nullo modo*
 dem minima fossilium, aut metallorum tinctura imbui- *sunt medicatæ*
 tur, nullumque, accurata torquente licet Chymica, salinæ
 etiam imperfectæ crySTALLIZATIONIS rudimentum visum est.
 Stat propterea opinio exhibenda esse hæc pocula in usua- *Quando Co-*
 lem potum, aut quando æstivo tempore Ægri a Tertia- *lonienses Aquæ*
 nis, & synochis conflictantur, quando interna exestuant *potande sint.*
 viscera, quando denique aut salia, aut sulphura dissol-
 venda sunt. Quibus quidem animale machinam vexan-
 tibus, cum inexplibilis etiam instet fitis, laudabilior erit
 hujus aquæ, quam aliarum communium potus, præ-
 fertim in ipso Colonio, ubi ob puteorum penuriam, &
 frequentem Cisternarum siccitatem, a non nimis propin-
 quo Fusæ ramo (vulgò la Seriola) aquas petere cogan-
 tur Colonii Coloni.

DE AQUIS MILZANELLI

*Hoc est della Beata, vulgo
della Bagata.*

Marcus Antonius Æmilius Brixianus scripsit de Aquis Milzanelli.

Rationes propter quas hic noviter de his Aquis scriptum.

CEdro digna Marci Antonii Æmilii (1) elucubratio jam satis ostendit quantum elapsis etiam temporibus Milzanelli aqua in usum fuerit, quantumque emolumentum egri turmatim confluentes acceperint, unde brevissimis super ipsa meditationibus me expediam, ne iterata tædiola fiant, neque Brixiani, & eruditi adeo scriptoris famæ videar invidere. Accedit tamen hoc, quòd, cum deinceps per sedulas præsertim hominum cogitationes nova etiam accesserint torquendarum aquarum molimina, quæ ingenitam indolem tutius præseferunt, non absre esse arbitratus sum iisdem uti, ut, si experimenta cum tanto Viro consenserint, medicæ hæitationes tollerentur, Ægrisque consuleretur. Non ultimum demùm addidit huic labori incitamentum malus quidam odor, qui per Brixianum agrum, nec non ad finitimos diulgatus est; scilicet partim hominum incuria ebullientis aque foveam esse dirutam, partim medicamentosas subterraneas mineras esse aliquatenus immutatas, unde Fons
alio-

(1) *Tractatu de Thermis Milzanelli, & illarum natura situ, & minera, nec non & facultate.*

alioquin tam celebris avita gloria orbatus sit. Quod quidem ex utraque parte falsum reperi; Cum Illustrissimus Vir nobilis Paulus Ugerius Pagi, & agri dominus propriis non minùs expensis trientalium tabularum fulcimentum lapsurę circumquaque telluri oppositum instruxerit, Fons Milzanelli ab agri Domino diligentissime custoditur. verùm etiam cretoso supereminenti margine foveam circumvallari jussit, ut superficietenùs discurrentes, imbrium tempore latices medicatas lymphas non possent contemerare.

Chymica quinimo experimenta fossilium in hisce aquis latentium naturam nitidissimè manifestarunt, adeò, ut obstupescere mihi adhuc contingat, quomodo post tot annorum periodos ne hilum quidem differant, eademque immutata indoles adhuc vigeat. Sulphuris, & Bituminis portio principale sunt harum aquarum medicamentum, quod omni in examine adeò emicuit, ut nulla dubitandi occasio de ipsorum existentia supersit. Quid? Quod non aspero, non acido sulphure fecundantur, a quo, adnotantibus clarissimis viris, Ettmullero (1) scilicet, & Ramazzino (2), lacrymabiles noxę pullularent, sed miti, balsamico, atque in bituminosis compedibus adeò irretito, ut actu evaporantis aque non irrequietum, & fetens in principio veluti expiret, & evolet, sed successivè, ubi a calore fuerit attenuatum, fumoso connubio nuptum, paulatim ascendat. Si verò lentissimo igne opus molimur, coeuntes in liquidi superficie observantur oleosę, & orbiculares massulę, quę quàmvis indubia sint ingeni bituminis vestigia, tamen utrum asphalti, an naphthę, an petroleo debeantur, mihi non satis constat.

(1) In Mineralogia Cap. XXIX. de Sulphure pag. 327.

(2) De Morbis Artificum pag. 59.

Experimenta demonstrantia sulphur, & Bitumen in Aquis Milzanelli.

constat. Sileo albescentes particulas in hisce aquis præcipitatas tantillo aceti distillati additamento, Sileo oleosam membranulam spiritus vini superficiei innatantem, si terrestris sedimenti pars infundatur; Sileo denique facilem inflammabilitatem, pyrio pulveri aliquatenus analogam, ipsius sedimenti, tam a cucurbita, quam a lutolo, & nigro (quæ sunt signa bituminis,) fonte extracti, cum jam nemo amplius dubitare possit, si externi vel ipsi sensus de sulphurea, & bituminosa hujusce laticis dote judicium ferunt.

Utrum ferrum, & alumen in aquis Milzanelli lateat.

Quod verò ad activius medicamen ferrum, alumen, modicaque auri, & argenti tinctura conspirent, ut Æmilius opinatur, nec abnuo, nec confirmo. Quinimò sicuti candidè fateor in recenter celebratis periculis hæc principia fuisse nec reperta, nec elicita, sic fieri etiam posse puto, quòd alumen, & ferrum lateat, licet analysi nequaquam separabilia: Cum ferreæ etiam aquæ facillimè de sulphure participant, & combustum sulphur adnotante Andræa Cæsalpino (1) alumen reddat; Experimentumque D. Charas ab Historia Scientiarum. Acad. lib. 4. Cap. 3. transcriptum, celeberrimus ipse Gulielminus (2) referat: Quòd nempe „ si spiritus sulphuris cretæ instil- „ letur, ut hæc illo, quantum capere potest imbuatur, „ & postmodum aqua communi dissolvatur, & reliqua „ ad crystallizationem observentur, emergentes crystal- „ li aluminis configurationem, & naturam referunt; „

Sulphur, & Bitumen, quasi semper unita.

Quæ omnia probant facillimum intercedere cum sulphure aluminis conjugium, ideòque cum medicamentosa sulphurea indoles in Milzanelli aquis lateat, conjecturam

(1) *De Metallicis lib. 1. pag. 17.*

(2) *In Dissertatione Physico-medico-mechanica de salibus pag. 70.*

rum ducere possumus aluminosis etiam effluviis esse stipatam, licet quia modica ad aquam proportionem, examinis incudem facillimè effugiunt.

De cætero utrum Milzanelli aquæ Balneine, an Ther-
 marum nomine insigniri mereantur, & cui nam causæ
 nativæ hyemis tempore tepiditas debeatur, in quibus tam
 fortiter insudavit præcitatus Æmilius, non lubet inquire-
 re; Quæstiones etenim de nomine, ut dici solet, vitare
 studeo, nefasque duco Scepticum agere, præsertim ubi
 post quæstionum tricas nullum reipublicæ Medicæ emo-
 lumentum sperandum est. Diversa etenim aquarum no-
 menclatura ægris nil prodest, paucique interest scire,
 quodnam agens discurrenti in subterraneis venis latici ca-
 lorem indat, dummodo non lateat quænam fossilium,
 vel minerarum particulæ præterfluentibus aquis dissolutæ
 immisceantur. Admiror tamen quotiescumque in medi-
 cis pandectis digestam observo doctrinam illam, quæ a
 subterraneis ignibus calorem Thermarum derivat. Nam
 præterquamquod hæc flammæ in absconditis terræ latibu-
 lis, non remotis a Thermis, a Fossoribus nunquam re-
 pertæ sint, nec eedem indefinenter, semperque
 æqualem calorem possent suppeditare (accidentalis ete-
 nim comburendæ materiæ occursum accidentales pariter
 redderet caloris impressiones) Quis nescit a solo, sed mul-
 tifariorum salium, metallorumque conflictu, atque a vapo-
 rosis succedentibus effluviis minerales in occultis latebris
 officinas posse tepescere, ipsasque præterlabentes, sensim-
 que medicatas aquas ab hinc, illincque combibitis exarati
 genii, & præsertim sulphureis salibus ad thermalem,
 hoc est calidam naturam disponi! Calx viva, oleum vi-
 trioli aqua permixtum evestigiò incalescit, invincibile
 R fanè

*Aquæ Mil-
zanelli utrum
Thermæ, an
Balnea.*

*Quæstiones in
medicina fa-
cienda vitân-
de sunt.*

*Calor Ther-
marum an pro-
veniat ab igne
subterraneo.*

*Calor Ther-
marum unde.*

*Oleum vitri-
oli aqua per-
mixtum inca-
lescit.*

fanè argumentum, quo Caroli Fracassati (1) doctrinam sequi cogor, scilicet calorem a rebus frigidis sola commixtione, ac transpositione corporum oriri, licet non irem inficias, quòd alicubi, sed rarò, ubi scilicet exuberans, & irrequietus latitat sulphuris proventus, ipse ignis, ut in Vesuvio oboriat, sævaque incendia volvat. Verùm in aquis thermalibus, quæ ubi bullitionem egerint, diutiùs quàm communes calorem conservant, non ab adventitio, & superaddito igne æstus arguendus est (2), sed ab ingenitis, & vicissim inter se, accedente incluso æthere, reluctantibus variæ indolis principiis, & præsertim sulphureis; Licet aliquibus in locis Thermæ scaturiant absque ne quidem minimo sulphuris rudimento, ut præcitatus Andræas Cæsalpinus (3) animadvertit.

*Ratio quæ
excludit Calo-
rem, in Ther-
mis ab ignibus
subterraneis.*

*Doctrina Hip-
pocratis sal-
tax.*

Milzanelli pariter everiam admiratus sum Hippocratis doctrinam (4) ubi ait. „Aquæ, aut ubi ferrum nascitur, aut æs, aut argentum, aut aurum, aut sulphur, aut Bitumen, aut alumen, aut nitrum: Omnes duræ, & æstuosæ, quæ difficulter minguntur, & ad alvi egestionem sunt contrariæ, &c. Cumque commentante erudito Baccio (5) hæc intelligi debeant, quotiescumque medicati latices, non jure Balnei, sed in cibis, & potibus sumuntur, liquidò constat, quantum invitis Magni Senis, & Gabrielis Fallopii (6) monitis experientia in contrarium probet, dum Milzanelli incolis nil solemnius est, quàm hisce poculis ad prodigiosam usque satietatem perpetuò, & quovis anni tempore indulgere. Quòd sicuti,

(1) In Epistola de Lingua pag. 239.

(2) Vide Christianum Langium Tractatu de Thermis Carolinis pag. 213.

(3) De Metallicis lib. 1. pag. 19.

(4) In Libro de Aere, Aquis, & Locis.

(5) In Libro de Thermis pag. 68.

(6) In T. 1. Tractatu 7. de Aquis Thermalibus Cap. 2. pag. 253.

sicuti, si sine noxa contingat, primarium est salubritatis aquarum distinctivum, sic rationibus hujusce veritatis assertum detegere non erit arduum, quotiescumque

Primum salubritatis Aquarum distinctivum quodnam sit?

seriò pensabimus id habere peculiare has aquas, quòd suavi stimulo intestinalem cloacam titillent, facumque excretionem moliantur. Quod quidem & si distinctè eveniat in iis præsertim, qui huic potioni inassueti summo mane coronatis satiantur crateribus, attamen quovis modo aquarum saluberrima indoles emergit, cum ex deteris intestinis difficiliùs conjurare possit excrementorum apparatus, qui chyli vehiculo cruoris claustra tentet, atque internorum laticum dyscrasiam minitetur. Accedit & hoc, quòd cum sulphur putredini obsistat, atque in bituminosis carceribus (1) irrequieti latitent spiritus, gemina ratione factum puto, quod in elixandis cibis ventriculus vegetius agat, & meseraicæ semitæ procliviùs oscillent.

Quando Aquæ Milzanelli cathartice agant.

Sulphur putredini obsistit

Sicco pariter pede præteribo morbos, quos curare potis est Milzanelli Aqua, cum id abundè a supracitato Brixiano Auctore factum sit. Dicam solùm, quòd sicuti Hirnæ, & Darfii aquæ, utpote in sublimi loco scaturientes, ferreaque vena turgidè incidenti, & deterfiva pollent facultate, ideòque in obesis, in cruoris, lymphæque lentoribus, atque in oppilatis imi ventris visceribus summo sunt adiumento, ita e contra hæ Milzanelli aquæ, utpote oleoso bitumine divites balsamico, & pinguedinoso quodam rore exaltatos sales, atque acres materias vestiunt, atque hebetant, unde interni solidorum nisus non adeò sollicitantur, placidiorque consurgit liquidorum circulus. Quæ

Diversitas inter Aquas Darfii, & Milzanelli.

R 2

qui-

(1) Vide Andream Casalpium ibidem pag. 16.

Morbi, in quibus curandis adhibenda sunt Aquæ Milzanelli.

quidem cum in pulmonum præsertim morbis optanda sint, nemo non videt mirabilis hujusce aquæ congruentiam in affectionibus pituitosis, apostematibus, pectorisque ulceribus, in phtisi, tussi, & empiemate, atque in incipiente, vel confirmata liquidorum dialysi, ubi facem præbente immortalis Ettmullero (1) tam magni sunt emolumenti remedia illa, quæ non acido corrosivo, sed miti, & pinguedinoso sulphure fæcundantur. In passione verò nephritica, in urinæ ardoribus, & capsularum seminalium, ipsiusque urethræ, etiam a gallica labe, ulceribus, opportunius alexicacon excogitari non potest, aut inveniri. Unde adhuc admirari non desino huic regioni concessa a superis beneficia; Ita ut multiplices Fontes, multiplicibus pariter, & quasi diversi genii morbis aptentur; & juvent.

Quando, & quo tempore Milzanelli aquæ suspectæ sint.

Duo solum possunt contingere accidentia, quæ admodum suspectum Milzanelli laticem constituent. Primum minuitur non longè confitus Melæ alveus, quæ alluvionum tempore ad tantam potest evehi altitudinem, ut retroactis medicati riuuli undis fontem ipsum contemeret. Secundum ab instantibus pluviis, adeò, ut circumquaque humectata tellus reptantibus scateat laticibus, qui vel lege gravitatis, vel accidentali etiam medicatarum venarum occurfu ingenitam indolem hebetent, & corrumpant. Quæ quidem damna, cum ante aquarum mineralium potum animadverti possint, liquidò constat nullum accedere Fonti detrimentum, potissimum quia Mela respectu fontis in humili valdè loco præterlabitur, & in humida temporis

(1) In Mineralogia de Sulphure Cap. XXIX. pag. 327.

poris constitutione, quo Milzanelli aquæ suspectæ sunt; alii etiam fontes damnentur.

Notandum ulteriùs est nuperis annis alibi etiam non longe a Milzanello sulphureum laticem emersisse, cujus usualij potu examinatae a Ruriculis vires antiquum Fontem videntur antecellere : Verùm , cum propinqua hyems pericula in praesentiarum facere prohibeat, sic, antequàm sermo instituatur, ulterioribus eventibus medicatam indolem comprobari æquibonique consulimus.

*Nonus prope
Milzanellum
Fons aquas
sulphureas e-
mittens.*

FLUMINE MELA.

*Flumen Mela
ubi originem
ducat.*

*Mela valli
Triumplinæ
magnas affert
utilitates.*

*Lex aquarum
circulantium.*

IN extremo Vallis Triumplinæ confinio, ubi Collem mons Maniva, olim Brennus, supereminet, Mela celebre regionis flumen prima incunabula ducit. Etymologiam nominis si quæras, consulenda sunt Acta Literarum Italiæ (1), ubi Brixienfis Canonicus Paulus Galeardus, Vir multigena eruditione singularis, Catulli, Leandri, Alberti, nec non aliorum Scriptorum hallucinationes nitidissimè detexit. Quo usque autem intra jugia Vallis claustra montium radices lambendo, adversantibus licet, aut faxis, aut arboribus coercetur, summam accolis affert utilitatem, acuendis scilicet ignibus, versandisque ædificiorum axibus. Verùm ubi præterlapsus Cobiati, & Uragi Vicos, non longè à Brixia in horizontale paulatim solum corrivatur, propter neglecta præsertim repagula in magnam planitiem, non sine lacrymabili damno expatiatur. Quamvis tamen ea sit immutabilis lex aquarum omnium ratione declivis soli, hoc est inclinati alvei circulantium, ut quotiescumque a solido, strictoque margine detinentur, auctis semper ob majorem aquarum altitudinem ponderis, & impetus momentis, accelerato itinere prætervolent; quæ verò amplior patet alveus cedentibus conflatus ripis, concepta jam pridem velocitas pau-

(1) *Tomo XXX. Anni 1708. pag. 46.*

paulatim remittat, ac cedat. Nihilominus in casu nostro *Rationes, ob*
 majora preſto ſunt argumenta, ob quæ antiquum cubile *quas Mela*
 influentes aquæ deſerunt, atque in proximam agrorum *innumerabilia*
 planitiem pervagantur. Etenim, cum antiquitùs in valle *affert damna.*
 Triumphina non elaboraretur tam vaſta bellicorum tor-
 mentorum ſupellex, nec Gardoni præſertim degerent
 tot incolæ, & artifices, minor per conſequens require-
 batur nemorum incifio, curtuſque ſat erat annonæ pro-
 ventus, undè licet ſecundùm varias temporum viciffitu-
 dines accedentibus aut pluviis, aut nivium eliquationi-
 bus Brixianum flumen intumeſceret, attamen ob ſolidum *Rationes, ob*
 herboſumque ſolum, nec radicituſ everſa nemora, exigua *quas Antiqui*
 aggeſtionum materia turbabatur, nec multas arenas, fri- *tus Mela tot*
 bilemque terram convolvebat. Verùm aucto in dies mar- *damna non*
 tialium machinarum commercio, & amplificatis cum *inferebat.*
 majori Artificum adventu Vicis, res cepit anguſtiùs agi,
 ideòque partim ob lignorum penuriam ſylvæ funditùs *Nemorum in-*
 averruncantur, partim ob ſegetum neceſſitatem ſterilis *cifio, & agro-*
 alioquin terra aratro, vel ligone proſcinditur, unde in- *rum cultus po-*
 fluentes perenni lapſu latices motam undique terram fa- *tiſſima ſunt-*
 ciliùs combibunt, nimis que turbidi ad humiliorem Val- *cauſa alluvio-*
 lis alveum decurrunt. Vigentibus interea ſaxeis hinc in-
 de ripis, magnis que occurrentibus alvei declivitatibus,
 maximæ nunc fiunt aquarum altitudines, nunc præcipi-
 tantur deſiliunt, undè a coactis hiſce, & violentis mo-
 tibus, quidquid meleis undis admixtum remanet, ſi le- *Cur alluvi-*
 ve non poteſt ad ripas appellere, ſi ſecus nequit ad fun- *onum mate-*
 dum ſubſidere. Secundum autem variam operantium, & *ries in Vallæ*
 reſiſtentium cauſarum in certo quodam activitatis gradu *Triumphina non*
 combinationem, in tali circiter ſtatu per totam Vallem *ſubſideat.*
 diffluit furibundus amnis: Qua præterlapſa, & latiſſi-
 mo,

*Rationes
propter quas
Mela tot in-
fert damna*

*Quando irri-
ta sit aggerum
structura.*

*Damna ab
aggeribus do-
loſe inſtructis*

mo, minùſque profundo, & declivi occurrente alveo, dum aquarum velocitas, & altitudo imminuitur, eandem pari paſſu vis in majorem elaterem vindicatur, novaſque, & contortas, ſecundum leges ponderis, & impetus, ſibi aperit vias. Quæ omnia, dum mechanico magiſterio celebrantur, vel alluvionum aucta hiſce temporibus materies ſecundùm obſtantis acclivitatis impedimentum in arenolum cumulum ulteriùs augeſcit, & ferumminatur, vel cedens, & friabilis ripa funditus paulatim corroditur: Adde, quod cum ſepiſſimè trabes, arborumque rami turbulentum innatent flumen, faciliſimè non levium compedum principia jaciuntur, quæ magnis juncta lapidibus in magnum obſtaculum imbricantur. Cumque plus uno die moliatur, innovet, aut deſtruat extemporaneum huiusce fluminis augmentum, quàm quod pluribus attenta operum aſſiduitas; Hinc eſt, quòd incallum quandoque cedunt laterales oppoſiti hinc inde aggeres, quia fortuita accretio, vel corroſio, aut eoſdem eveſtigio deſtruit, aut otioſos reddit, verſis ſcilicet aquis in aliam directionem; Mitto erroneos lapſus, qui in conſtruendis aggerum fulcimentis in dies perpetrantur, aut ſecus vaſfram, damnabilemque ſolertiam, quæ peculiari aggeris poſitione proximam proximis, aut oppoſitis ripis ruinam minitatur: Cum jam abundè conſtet, componendi aggeris proportionem, quæ aquæ decurſum non ſecundet, ſi protenſo in alveum angulo a ripa diſtabit, atque adveniienti fluento obſtet, poſſe faciliſimè in adverſas oras influentem aquam dirigere, aut vix præterlapſo aggere, in proximè ſuccedenti ex eodem latere ripa ſinuolum vorticem moliri. Quomodo autem tot ruinis, ac latrociniis, quibus effuſiſſima non minùs, quàm fertilis

fertilis Brixiani agri planities divexatur, possit obviam
 iri, difficillimè, arduæque est indaginis. Non etenim
 agitur de progrediente constanti flumine, in quo ob au-
 ctam sediminis materiam, aut accidentalem aquarum
 influxum exundatio, vel corrosis ripis, & aggeribus in
 aliquo latere eruptio verenda sit. Eo etenim casu, luce
 præsertim ducta a magnis Viris, scilicet Joanne Maria ^{Quomodo Tor-}
 Lancisio (1), & Dominico Gulielmino (2) futura facil- ^{rentium dama-}
 limè possent præcaveri incommoda, vel scilicet coarcta- ^{na evitari pos-}
 tis faucibus, quibus alio humiliori flumini se jungit, ^{sint.}
 quia fundum altiùs excavaretur, & sedimina abriperen-
 tur, vel roboratis, & auctis aggeribus, & ripis, vel
 denique data opera, & opportuno fulcimento instructis
 hinc inde emissariis, quæ ad diverticuli formam aquas
 aliò derivarent, imminutumque e voto flumen placidè
 mitesceret. Verùm, cum Mela non constans amnis, sed ^{Mela, Tor-}
 potius temporaneus torrens respectu Brixiani agri dici ^{rens dici mere-}
 mereatur, arescit siquidem frequentissimè, vixque lotis Tri-
 umplinæ vallis radicibus, instructisque fluminibus Sal-
 so, Magno, & Bova, nisi imbres innoventur, & in-
 stent, intra saxum, salcbrosūque solum aqua deperditur,
 atque a patula, subtusque laxa tellure combibitur, &
 absorbetur, hinc est, quod primæ alvei directiones
 obliterantur, atque ab olim deportatis ab ipso fluento ^{Cur primæ}
 seminibus vegetabile obstaculum, actuante sole, consta- ^{alvei directio-}
 bilitur. Augetur quinimò operum difficultas a contorto ^{nes obliteren-}
 itinere, nullisque remediis superanda telluris, quasi di-
 xerim, acclivitate, ita ut decurrentes aquæ in aliquibus
 tortuosis anfractibus, non quidem diffluere, sed potius rep-
 tare

(1) In Dissertatione IX de Villa Pliniana T. 2. pag. 347.
 (2) de Natura Fluminum.

tare videantur. Quod quidem in agris lacrymabili fato Melæ proximis factum puto a jugi sediminum aggestione, ita ut mundo forsan coëva, & inclinata Brixiana tellus ad horizontale equilibrium paulatim fuerit disposita, ubi summopere irretitur gravitatis ingenium, a quo cum præsertim pendeat fluentium aquarum motus, sanè non video, quomodo in posterum possit promoveri faciliorque restitui; Tum quia, quò ad vallem Triumphinam spectat, fatalia non possunt removeri principia, tum quia damnum in tota Brixiana planitie jam confirmatum est, ita ut passim diruta, alvei que ruinis æquata, non sine lacrymis, videantur ab exlege, & furibundo flumine, cum propinquorum etiam Vicorum periculo, marmorea pontium curuamina, nec oculus in salebroso littore positus oppositam ex altero latere ripam queat intueri, quia per magnas, solisque faxis fecundas solitudines fertiles agri ab invicem disterminantur. Sed jam nimis extra chorum, utinam extra veritatem.

*Quomodo irre-
tiatur gravita-
tis ingenium.*

*Ab hoc Flu-
mine majora
adhuc damna
verenda sunt.*

*Ratio, cur
Melei latices
ferream tin-
cturam indu-
ant.*

Ad medicas verò hujusce Fluminis virtutes quòd attinet, videri potest eruditissimus Baccius (1) ubi non aquam, sed quoddam ceni genus aptatissimum censet in exsiccan- dis, & corroborandis partibus; Quod effici & ipse puto tum ratione subterranei magisterii, quo in penitissimis Vallis Triumphinæ meatibus discurrentes aquæ ferream tincturam nanciscuntur, cum & Hirmentis in hunc al- veum labatur, tum ratione externorum accidentium, quibus per artefacta emissaria discedentes successivè latices nil nisi ferream tangunt, quodque considerabilius in extinguendis perpetuò candentibus machinis suum præstant famulitium, quod utrum chalybeandis aquis sum- mopere

(1) de Thermis lib. VI. Cap. V. pag. 203.

mopere inferviat, multis probando non immorabor. Sic autem humiliori, regioque decurrenti alveo restitutis mineralibus lymphis earundem medicatrix indoles in toto fluente, jugi cooperante aquarum motu, disseminatur, & distribuitur: Quo licet tempore, præsertim si minor erit ad minùs medicatam aquam proportio, mineralis activitas hebetetur, & irretiatur, nihilominus opportunè occurrentibus novis ædificiis, nova aquæ portio effeta, & quasi vapidâ divertit, medicata transvehentibus humilioribus undis restituitur, unde a repetita hac vicissitudine non possunt influentes aquæ, quin ferreis effluviis sæcundentur. Cumque, ut fusiùs diximus, jugis motus impediatur, quòd possint innatantes particule parere gravitatis legibus, sæpissimè contingit, quòd absorpta principia per longissimos tractus asportantur, antequàm possint in aliquo sinu coacervari, atque ad fundum placidè quiescere, Quia tamen æstivo præsertim tempore accedentibus pluviis Mela satis turbida decurrit, ob absorptam undique terram, mechanica necessitate factum crediderim, quòd in occurrenti littore, vel in aliqua non superabili acclivitate, vel denique in paludoso diverticulo cænosa aggestio congeratur. In alchalyca verò hac terra nitrofa, præsertim principiis saturata, dum pyramidalia ferrea spicula, cooperantibus canicularibus radiis, implantantur, ex minùs congrua pororum aptitudine, ex etherogeneis delitescens particulis, ex irrequieto denique incluso aere fermentativus quidam excitatur motus, quo lutosa mixtura pedetentim subigitur, & medicatur.

Quotiescumque autem debilis, aut alia ratione medicanda pars Meleo hoc luto tegenda est, summopere cavendum, ne meridionales radii, qui luti exsiccamentum

Novorum ædificiorum occursu Meleæ aque jugiter medicantur.

Absorpta principia non statim deponuntur.

Melæ lutum quomodo fiat.

Quæ observanda ante luti administrationem.

debent moliri, cætera quoque membra, & præsertim caput impetant, sed opportuno tegmine ignea lux modulanda venit, ut solummodo in partem affectam dirigatur, & ubi cænosam humiditatem delibaverit, residues etiam in subcutaneis meatibus particulas possit exprimere. Decantatę etenim debilitatis, quę post longęvas egritudines, hereditarias idiosyncrasis, aut vulnera in aliquo membro restitat, aut quę a jugi tenacioris lymphę affluxu innovatur, & reproducitur, si vera causa esset assignanda; Id tantum dupliciter fieri posse crediderim: Scilicet, vel ab incuneatis, præsertim in lymphaticorum serie, lentoribus, ob quos, cum, majori diametro laborare debeant deferentia, vel collateralia vasa, pari propemodum ordine & nervosas appendices coarctari necessum est. Vel 2. ob atonum fibrarum statum a concidentibus vasorum parietibus, unde semitę quasi omnes, liberque commeatu intercluditur: Quibus quidem & geminis præsertim rationibus spirituum animalium ad vivificandas partes excursus intercipitur. Primam labem aucta affectę partis moles, nuncquę mollis, nunc ad prementem tactum renitens comitatur: Secundam verò sicca quædam macies, & appensi membri gracilitas. In primo casu, ubi universalia præcesserint medicamina, parti affectę illutamentum aptandum est, sinendumque quo usque siccatum, aut sponte cadat, aut facili negotio eradatur. Nec mirum videri debet, quod a similibus illutamentis optatę aliquando emerferint curationes, tantique ab ipsis Auctoribus habeantur, cum eorundem actio, nec rationi reluctetur, nec nisi mirifica in substratis partibus possit efficere. Actu etenim, quo laborans membrum conspurcatur ab adaucto pondere, validam satis compressionem patian-

*Solidorum
Atonia liqui-
dorum inter-
ceptio.*

*Observanda
circa luti ap-
plicationem.*

*Luti utilita-
tes mechani-
cè explicatæ.*

patiantur necesse est inter jacentes sub cute furculi, quo quidem tempore duplex magisterium de certo continget. Vasa etenim sanguifera, & præsertim majora, & arteriosa, in quibus obstructio non supponitur, luti pressio ad contactum urgebit, unde contentus interfluens cruor a sinistro cordis ventriculo vibratus ante pressam partem aliquatenus subsistet, infra, actu pressionis, velocius ruet. In canalibus verò lymphaticis, & membranarum porositatibus, licet egrè ob viscidius contentum liquidum, compressionem patientibus aliquatenus removeri tamen poterunt herentis materiæ contactus. Cumque, quò magis exsiccatut lutum, eò ulteriùs pars prematur, quia solidiores particule, ob humiditatis discessum, ad strictius consortium inclinant, ut a succedentibus in luto scissuris perbellè coniicitur; Ideò pari lege amplexa pars corrugari debebit, quo usque, aut exsiccatum perfectè lutum rimas agat, aut loco moveatur. Quo sanè sublato in ampliorem diametrum successivè vindicatis interiacentium canalium coordinationibus, proniorique elatere contractili oscillante fibra, augebuntur in cruore impetus, & velocitatis momenta, corrosaque paulatim cedent incuneati lentoris stamina, unde ab immutatis hiis naturalium liquidorum motibus, ab elastica solidorum vi aliquatenus restituta, a mutatione contactuum herentis materiæ, optatæ salutis iter sternetur, medicata præsertim si accedat activitas, quæ ultra mechanicam, superque exaratam operandi necessitatem peculiari operandi genio, peculiarem etiam ægritudinem queat extirpare.

Secus verò, quando non aucta affectæ partis moles, sed gracilis potius macies consideranda est, tunc sanè Bal-

Dum lutum exsiccatut pars affecta premitur.

Luti effectus in corpore animali.

Quando Balnea luto premitenda sint.

nea

*Præjudicia
a luti malè
applicitis.*

*Balnearum
utilitas.*

nea luto præmittenda suaderem. Eo etenim casu, cum fibrosa, & pellicea organa, aut nutritivo rore, aut interfluentibus aliis liquidis orbata, morbosè, arescant, contractisque nerveis vinculis in siccum contactum corrugentur, a roborante, & styptica luti vi possent exsuccæ partes in eodem violento, & morbofo statu solidari, sanguinisque, quinimò ipsorum spirituum excursui pertinaciùs obsistere. Quæ quidem incommoda præcaveri apprime poterunt usu Balnei (de quo fusiùs in Dissertatione de Aquis Coldoni Mediolanensibus) etenim ab intus per cutem reptantibus aquæ particulis opportuna mollities innovabitur, atque ad laxos solidorum meatus appellentes purpurei fluminis undæ emergens intra morbosà repagula fretum faciliùs traicient. In quo opere, post quàm Medici sedulitas per aliquos dies insudaverit, illicò, ac de libero spirituum, & liquidorum comœatu per partem affectam constat, a luti opes imploranda est, ut nimia membri laxitas emendetur, atque ad æquilibrii leges cum fluidis interfluentibus reducat.

*Occasio de
Mela Luti
scribendi.*

Quòd autem hæc omnia possint a Mela luti obtineri mordicè non promitto. Quandoquidem super iisdem disserendi specimen non emerfit a repetitis cum favorabili eventu experimentis, sed a peculiari coniectura supra suæ originis, & formationis basim instructa, atque a clarissimi Baccii (1) adnotationibus promissa. Licet, ut vera fatear, Brixia hoc luti genus non nimis in usu sit; sed quoties occasio instet, aut Patavina, aut Transchuriana in agro Bergomensis luta cum insigni emolumento usurpentur.

*Nec potu, nec
Balneo hæc A-
que usu ve-
niunt.*

De hujusce fluminis pariter saburra, & aquis in potum

(1) *Tractatu de Thermis lib. VI. Cap. V. pag. 203.*

rum usualem, aut Medicum usurpandis ultra non loquar. Saburationes etenim, & insolatus, qui in induratis juncturarum, & nervorum affectibus, in ischiadicis, & podagricis tumoribus usuveniunt cum arena maris faciendi sunt; Quia calefacta aut Sole, aut arte saburra ex partibus cutis meatibus, ob insitum salem, interjacentes in substratis partibus humiditates facilius combibit; Quod quidem a Melæ saburra, ob salis penuriam, exigendum non est. Quod verò ad harum aquarum potum attinet, tam a ratione distat alicujus esse posse emolumenti, ut chymica super ipsis facere pericula superfluum duxerim.

*Saburratio-
nes, & insola-
tus cum arena
maris faciendi
sunt.*

DE AQUA S: S: COSMI, ET DAMIANI.

CUm post varia bellorum discrimina, aliasque antiquorum temporum vicissitudines, quibus divexata fuit hæc civitas anno circiter 1032. Brixie episcopatum gubernans Berardus Magius monasterium divi Cosmi, & Damiani prope Cathedralem Ecclesiam consitum, non modo ruinæ jam proximum, verum etiam plateam usque ad angustias coarctare vigilantissimè animadvertisset, concilium duxit, Apostolica præsertim fretus auctoritate, piissimas Deo dicatas Virgines, Sacrosancta altaria, nec non insignes Sanctorum reliquias aliò transferre. Posita itaque fuerunt ubi & in præsentiarum sunt. Verum dum in amplificanda Ecclesia, quam jam pridem Divo Augustino addictus Presbiterorum chorus colebat, strenuè a devotis Monialibus cooperatur, ter in somniis divino afflata lumine Abbatisa sedulum Pastorem sollicitare non desinit, ut inter solo jam æquatos parietes, everlaque antiqui Monasterii fundamenta Corpus Divi Titiani, Brixie olim Episcopi, ibique sub SS: Cosmi, & Damiani auspiciis consepulti exquireretur; Nec diu fuit in religioso hoc opere insudandum, quandoquidem, uti distinctè excavandum docuit Antistita exoptatus diu thesaurus e voto repertus est. Igitur post solemniter celebrata-

*Berardus
Magius olim
Brixie Episcopus.*

*Virgines in
aliud Monasterium trans-
feruntur.*

*Abbatisa di-
vino lumine
afflatur.*

*Corpus Di-
vi Titiani in
antiqui Monasterii
ruinis
reperitur.*

lebratam ab Episcopo Mislam magno supplicantium agmine, totiusque Civitatis conventu Sanctissimum Corpus ad novam Ecclesiam transfertur, ut in opportuniore tumultu conderetur. Quàmvis tamen omnia in promptu essent, nihilominus partim ob innumerabilem Civium cætum, partim ut Summo Deo preces absolverentur, & vigilantissimus Episcopus, nec non adstantes Ministri Sanctissimo conficiendo operi se aptarent, per aliquod temporis spatium quiescendum fuit. Innixa interèa stetit portatilis urna cuidam bipalmari ligno, casu potius, quàm arte inibi existenti; At mirum dictu? Beatum onus ibi depositum vix resumitur, felix lignum perspicuis, & perennibus aquarum guttis e sinu circumquaque emanavit, ac si de tanta jactura flere cogeretur. Cumque per jugem ab undique hiscentibus strictissimis emissariis aquæ proventum, in dies tantum adeò perpetuari miraculum Episcopus, Moniales, totaque civitas observassent, nec alter in toto Monasterio aptus locus in alveum veluti concameratus occurreret, qui tanto continendo laticis suppleret, sancitum est, ut in quadam cavernula deponeretur, jam penitus a mortuorum ossibus expiata, quæ ibi pro tempore cumulabantur.

Levamen propterea, quod ab hujusce aquæ usu, quovis modo adhibite, ægroti turmatim confluentes experiebantur, piissimas coegit Virgines, ut fictitium quodammodo Puteum in dextero Ecclesiæ delubro, pone Altare construerent, & aperirent, per quem absque ipsarum incommodo aqua posset hauriri, & publicæ incolumitati consulere. Neque inter hosce cancellos obserata steterunt admirabilis aquæ beneficia, sed per repetitam in hoc usque eorum miraculorum seriem, ulterius semper innotuit Divi

Ad novam Ecclesiâ transferatur

Ab arido alioquin ligno guttæ extillant.

Ægroti turmatim confluentes ab hujus aquarum potentissimo levamen experiebantur.

Fictitius instruitur puteus, pro aquis commodè hauriendis.

146 De Aqua S.S. Cosmi.

Titiani præcibus, atque promeritis hanc esse Omnipotentis operam summi emolumenti huic Civitati futuram.

Hic puteus, tempore siccitatis perennes dedit aquas.

Favorabile huiusce veritatis exemplar experta fuit Brixia eodem anno, quo depopulata fuit: Etenim, ob siccissimam diù tempestatem Fontes, Puteique omnes aruerant, unde mestissimi Concives imminentem Patriæ perniciem jam jam animo volutabant. Verùm cessit iustissimus aliquin timor, quando scitum est aquam S. S. Cosmi, & Damiani, quo plus mediis anthliis a sitibundo Brixien- sium agmine exhaustam, tantò copiosius a Sancto, & admirabili ligno extillare, unde janua facta dein fuit in ampla via, qua ad Angelorum Moniales pergitur, quam, utpote Sanctissimis Aquis proximior, citra criminandos in Ecclesia tumultus, atque concursus quisque posset adire.

Aqua S. S. Cosmi, & Damiani miscel- lam aliarum aquarum ref- puit.

Silebo interim cætera hujus Aquæ prodigia, idque unum ad rem nostram adnotabo, quòd cum per continua por- tenta notum sit aquam S. S. Cosmi, & Damiani miscel- lam aliarum aquarum, & extraneorum quorumvis cor- porum immediatè respuere, atque evestigiò citra mani- festam causam impuro turbamento contemerari, sic nefas duxi chymica super ipsis facere pericula, quia, sicuti di- vinitùs datæ sunt, ita quoque in agendo humanum cap- tum excedunt; Qualiscumque verò illarum sit indoles, Divo præsertim Titiano annuente, omnibus mor- bis sperandum est opem esse laturas, non quia medica- trices includantur particulæ, sed quia cælestis tinctura inibi infusa delitescit. Unde Deum Optimum Maximum enixo corde deprecemur, oportet, ut diù conservare velit adeò propitium huic Civitati portentum.

Magna ab his aquis emolu- menta speran- da sunt.

DE AQUIS COMMUNIBUS

In usuaalem potum Brixiae
usurpatis, & Primo

DE PUTEALIBUS.

*Obiter describuntur Aquæ Urbem inter-
luentes, & examinantur rationes, quibus
Brixiani Putei anno 1723. aruerint.*

IN Urbe Brixia vix unam, aut alteram Domum repe-
ries, quæ peculiari suo puteo non insigniatur. Sicuti
tamen exiguum inter ipsos adnotatur discrimen circa
aquarum indolem (omnes enim optimæ sunt), sic me-
chanicis quasi legibus reluctans in iisdem admiratur diver-
sitas, ob variam in hoc, vel altero Puteo aquarum al-
titudinem, quæ naturali aquarum libramento videtur
non adamussim respondere. Huiusce asserti memorabile
argumentum exhibuit nuper elapsi, & currentis anni
1723. constitutio, in qua ob præcedentem cæli serenita-
tem Brixiana tellus consuetis carvit laticibus, unde Pu-
tei vicissim arefcere coacti sunt; Quo sanè eventu admi-
rari licuit, quomodo profundiores ad siccitatem aliquan-
do properaverint, altiores verò, quàmvis profundiori-
bus proximi, uberem aquæ proventum impertirent. Quòd
quidem phænomenon, etsi hydrostaticis legibus congruere
non videatur, nihilominus hoc posse facillimè contin-
gere,

*Aquarum li-
bramentum in
Puteis Bri-
xianis non ve-
rificatur.*

*Profundiores
citius, quàm
altiores ad sic-
citatem per-
ducti.*

*Putei Roma-
ni aquas reci-
piunt a propin-
quo Tiberi.*

*Aquarum in
puteis Brixia-
ensibus origo.*

*Describuntur
Aqua Urbem
interluentes.*

*Flumen sal-
sum ad Bri-
xiam decur-
rit.*

gere, citra criminandam coniecturam quisque facile judicabit, si benè perpendet Brixianos Puteos suas aquas mutuari non a profundo proximè interfluenti flumine, ut de Romanis scribit Immortalis Lancisius (1) cum propinquo Tiberi æquilibratis; Non a subterranea, amplissimæ scatebra, ubi coacti latices per aperta successivè emissaria pari impetu profiliant, atque in æquali superficie subsistant; Ut de origine Mutinesium Puteorum, præ aliis, eruditè loquitur celebris Paulus Casatus (2); sed a sensim sine sensu, quasi per totidem venas, purgatis, & repantibus lymphis ab humectata tellure perpetuò deciduis. Quas quidem præter imbres, niviumque liquamina (vel aliquod etiam aquarum incrementum, quod per subterraneos meatus potest addere, aut non longè confitus Melæ alveus, aut ejusdem ramus Fluminis Magni nomine insignitus, qui propè Urbem discurrens Nundinarum forum, vulgò la Fiera, & divi Jacobi suburbium interfluit) duplici de causa semper vigere, & jugiter Brixianis Puteis suppeditari potuisse crediderim. Primò scilicet ab Aqua Mompiani, quæ per latum satis, & subterraneum aqueductum ad Brixiam decurrit, proindèque per orbiculatos, & argillaceos canales ad fontanarum usus hinc inde dispescitur; Secundò: A tribus cuniculis Urbis fundamenta occultè luentibus, qui profectò magnum afferunt emolumentum, non solum in voluendis Molendinorum, & ad serica nenda machinarum axibus, quibus Brixia uberimè ditatur, sed etiam in latrinis, atque cloacis expurgandis. Ex his duo a superiori Melæ flumine, diverso tamen loco, prodeunt. Primus scilicet non longè a Pregnogno

(1) *De Nativis Romani Cali qualitibus Cap. IX. pag. 27.*

(2) *In Dissertatione Prima de Naturali Aquæ libramento pag. 37. & sequent.*

gno Meleas undas recipit, & non nisi post septem millia-
ria easdem Brixiam convehit, vulgoque dicitur Fiume
Salato, ob non mediocres expensas, quas meruit aque-
ductus structura: Secundus verò Urbi propiùs ab eodem
Mele alveo divaricatus dicitur Fiume Bova, ob potantium
Bovum accursum. Gartia verò a montibus supra Navim *Gartia de-*
modestè deciduus, aliisque non magni nominis rivulis *scriptio.*
coagmentatus, qui per arenosum alveum, nunc, si plu-
viæ deficiant, absorptus, nunc ab obstantibus saxorum
cumulis refractus, ad Urbem appellit. Quæ omnia sci-
licet quatuor fluenta propè Urbis Portam, vulgo Delle
Pile, quæ vergit ad Aquilonem, Brixiam ingrediuntur: *Situs, ubi*
Aliatamen excepta Aqua, Divi Salvatoris dicta, quæ *Aque Urbem*
cæco non minus ortu, quàm itinere ex orientali latere (ex *ingrediuntur.*
qua parte alter etiam Mompianensis aquæ ramulus Urbem
intrat) Brixiana luit fundamenta, parum tamen putea-
lium aquarum augmento contribuens, dum, vix ingres-
sa, instrutisque in Divæ Martæ Asceterio, & Mercatu
novo subterraneis Fontibus, voluendis inservit pro con- *Usus, aquæ*
ficiendo halonitro rotis, & proinde extra Urbis mænia *Divi Salvato-*
tempestivo aquæductu convehitur. Et licet hi latices aut *ris.*
propriis tubis, aut opportunis alveis vehantur, nihilo-
minus subtile, & irrequietum elementum, dum centrum
suæ gravitatis quæritat, novos facillimè cuniculos sibi po-
tis est struere, aut saltem per occurrentes rimas, spon- *Aqua subter-*
giosamque tellurem percolari. Hinc quotiescumque, aut *means novos*
emergens in publicis viis aqua scissuram in aquæducti- *facillimè cuni-*
bus hiare, atque delitescere portendit, unde fovea, ut *culos sibi struit*
denuò ferruminentur canalium parietes, agenda sit, aut
quacumque alia de causâ Brixianum solum effoditur, ad
octo, vel decem solummodo pedum altitudinem volupe
est

*In Brixiano
solo aquæ ubi-
que subterme-
ant.*

est observare intercurrentes cæco itinere latices in excava-
tam fossam jugiter defluentes, adeò ut Brixienſes Phrea-
torci ubique, nec penitenda opera, puteos moliantur.
Hæc, tamen intercedit diverſitas a gemino hoc aquarum
puteis additamento, quòd ſi admiſſa in puteo lymphæ a
purgatis, & hiſcentibus Fontanarum aquæductibus, lato
quàmvis cuniculo, hoc eſt non percolata, acceſſerit, nulla
ideò pertimeſcenda putealium aquarum commaculata de-
formitas. Secus verò, quando a cænofis, & turbidis Gar-

*Quomodo pu-
teales aquæ
ſordibus infi-
ciantur.*

tixæ, Bovæ, Salſique Fluminis fluentis, aut a vilioribus
eorundem diverticulis exiliens aqua puteis ſuppeditatur,
ſi per longum filtrantis terræ tractum non depurabitur,
putealem facillimè aquam coinquinabit; Quòd in dies
videmus frequenter contingere, ubi erronea puteorum
effoſſio, nec ſatis firmis parietibus integratur, nec ſatis
longè a turbidis hiſce divaricationibus inſtruitur.

*Ratio, cur ali-
quando in fon-
tibus obſerve-
tur aquarum
penuria.*

Mirum inſuper videri non debet, quòd ad Septentrio-
nalem Brixixæ plagam vaſtus adeò ſuperbiat, Urbemque
ingrediatur ſubterraneus Mompianenſium lectiſſimarum
lympharum aquæductus, & tamen ſalientibus hinc inde
Fontibus luendis vix ſufficiat: Quandoquidem ſecundùm
varia canalium ſucceſſivè anguſtiorum discrimina, angu-
lorum in ſubdiviſionibus obſtacula, tenaciſque materiæ
internis tuborum aſperitatibus impactæ prominentiam,
imminuitur per longitudinem canalium circulandi pro-
clivitas, quinimò perpetuis a tergo appellentibus, ob de-
clive aliquatenus ſolum, puriſſimarum undarum mo-
mentis, violenta, & lateralis truſio in argillaceos parie-
tes ſuboritur, quæ, accedente incluſi, & cum aqua coa-
cti ætheris vi, ſciſſuras aut molitur, aut confirmat: Cum-
que irrequieta limpidi huiusce laticis ſedulitas, ſi ſpon-
gioſa

*Aer incluſus
potiſſima cau-
ſa rimarum.*

giosa præsertim, & bibula occurrat terra, circumquaque
reprando subtermeet, in eam demum profunditatem de-
venit, ut in occurrenti Puteo, aut e fundo profiliat, aut
ex lateribus influat. Metallica idcirco epistomia, quo-
tiescumque in publicis plateis, aut in ædium atriis con-
fuetos latices non evomunt, nec respondens occultis ca-
nalibus solum superficietenus humectatur, infallibilis de
certo elucescit coniectura latebrosas latere rimulas, per
quas aqua profundè divertit. Quæ sanè detrimenta egrè
nimis possunt removeri ob varia accidentia, quibus fria-
bilis, ruditerque elaborata cretaceorum tuborum textura
potest subverti, aut saltem labefactari. Mitto, quasi di-
xerim, impossibilem terminorum in juncturis adaptatio-
nem, & congruentiam, mitto marcescentes, licet pice
obductos, cannabis funiculos, quibus arctè tripalmarium
canalium coitus solidatur, cum jam Fossoribus ipsis in-
notuerit, & quotidie, quoties fovea agenda est, rabidè
observent dimanantes undique latices, ita ut stipandi po-
tius tempus, quàm occasio deficeret, unoque obturato
spiraculo, alia evestigio, velut Hydra, progerminent.
His demum si accesserit damnanda, proximoque non ni-
mis accepta calliditas, qua ingressui aquarum in Urbem
propinquiores uberiores, quàm quòd deberetur, aque
proventum præripiant, ita ut propriis usibus, non modò
sufficiat, sed superfluat, tunc sanè postremi ex altero Ur-
bis latere Fontes coacti erunt arefcere.

*Quid arguen-
dum, quando
fontanarum a-
qua deficiunt.*

*Memorata
damna egrè
possunt tolli.*

*Calliditas Pro-
ximo damno-
sa.*

His delibatis apertum fit, quomodo tollatur prima,
& proposita difficultas, non obstante scilicet naturali
aquarum libramento, posse aliquando Brixianos Puteos
brevioris tubi, hoc est altiori fundi superficie æquilibra-
tos juges aquas suggerere, profundioribus ad siccitatem
perductis.

*Redditur ra-
tio, quomodo
profundiores
Putei ad siccit-
tatem prope-
rent.*

productis. Quandoquidem cum latices quasi omnes in putealem cavum abituri, vix infra solum serpendo labantur, facillimè potest contingere, quòd dum secundum impetus, & ponderis inclinationem subterranei ab ipsis aquis struuntur cuniculi, aditum in consueto altiori Puteo nanciscantur; Contra verò in longiori itinere, ad hoc ut profundiores adeant, vis incumbentis aquæ hebetetur, ac si minima accesserit siccitas, minor aquæ portio a longissimo, laxisque parietibus integrato cuniculo combibatur.

*Confirmatur
argumentum.*

*Brixia multas
passa est
depopulationes.*

*Necessitas
aquarum circuli
in subterraneis.*

*A præterita
siccitate nul-
lum damnum
Brixia illata
est.*

Præter accidentalem insuper terre positionem, stratorumque declivitatem, quæ in hunc potiùs, vel alterum Puteum acceptas aquas dirigat veluti, ac convehat, singulare accedit argumentandi specimen a subterranea Urbis structura tot olim passæ depopulationes, totiesque cum ipsis fundamentis everse. Quandoquidem, cum multis in locis Brixia proprias suas ruinas superemineat, facillimè subterlabentes aquæ secundum sepultam porticorum rectitudinem, secundum parietum tendentiam hinc inde diriguntur, egrèq: descendendi occasionem possunt nancisci, ad hoc ut in profundiores puteos transcolentur. Cumque tamen hoc de omnibus puteis non possit verificari, ita contrarius etiam eventus in aliquibus contingit, scilicet altioribus prius ad siccitatem perductis.

Nollem tamen, quòd quis Brixiani Cæli non nimis edoctus damnosam fuisse siccam hanc vicissitudinem falsò suspicaretur: Nam præterquamquod hoc rarissimè, & quasi unquam contingit, & apud magis longævos Cives adhuc viventes æqualis eventus memoria non vigeat, a Mompianensis aquæductus lymphis circa ædes, Plateas, & Vi-

& Vicos circumquaque salientibus aquarum alioquin penuria adeo compensata fuit, ut nihil proinde calamitatis emerferit. Et licet in nostro supposito putealibus aquis augendis multum tribuat hæc fontanarum aqua circumquaque subtermeans, ut jam abundè dictum, quæ cum incessanter advenerit, juge quoque putealibus additamentum potuisset impertire; Nihilominus, cum omnes aquæ, quæ humectam tellurem detinent, atque ad putealia promptuaria defluunt, attenta siccitate, defecerint, ipsæque flumina ad irrigandos ante Brixiam agros rabidè præriperentur, facillimè factum puto, quòd sola purgatorum aquæductuum lymphæ a strictissimis spiraculis hinc inde profiliens, in adusta, & concidenti tellure irretita veluti, ac absorpta consuetos cuniculos amplius sufficeret luere, ac irrigare; Adde, quòd, cum, deficientibus putealibus, in continuum usum verteretur, sic rarissimè ultra marmorea labra exundabat, nec abundans, & turbida in suppositas latrinas, aut receptacula ad jugiter humectandam tellurem defluebat.

ratio cur Putei ad siccitatē perducti sint.

Ad munus verò meum quòd attinet, nihil sanè obstat, quin Brixienſium puteorum bonitas confirmetur, exceptis tamen iis, quorum aquæ otiosè quiescunt, nec perpetuo peritrochii motu purgationibus locus aptatur. Mitto propterea notas omnes super tremula, nimisque dolosa basi instructas, quibus aquarum salubritas, aut insalubritas dignoscitur, solùmque facem præferente Immortali Lancisio (1) adnotabo gemina argumenta, usum scilicet innoxium, & chymicam analysim. De primo ultra non loquar, cum jam abundè constet absque nequidem minimo sanitatis detrimento jugiter a Brixiano

Aquæ in Puteis quiescentes damnantur.

Usus innoxius, & chymica analysis principalia sunt salubritatis aquarum argumenta.

V

populo

(1) *De Nativis Romani Cæli qualitatibus T. 1. pag. 23.*

populo potari. Secundum verò, ut e voto elucesceret, sedule enixus sum, ut octo supra decem putealis aquæ libræ in vitream cucurbitam elutriatæ, non quidem igne supposito ebullirent, sed potiùs commoverentur.

Actu evaporationis quid in aquis putealibus contigerit.

Nullus ingratus odor, nullumque in evaporante liquido turbamentum prodire visum est: Ubi verò bis tertia pars in auras abiit, tenuissimus quidam, & subalbidus pulvis restitantis aquæ superficiem contegere cepit, qui successivè densior factus, & in levissimam veluti cuticulam complanatus, omni resoluta liquido, humliori sedimento se iunxit, concretumque effecit pendens in lance grana XXXXII. Eiusdem verò sapor glotticis papillis avidè quæsitus, non falsus, non muriaticus, non exoticis feriens particulis, sed potius insipidus albam, alchalinamque terram præseferens deprehensus est; Cujus exigua pars, adhibito microscopio, irregularem minutissimarum particularum massam referebat, in qua asperi quidam globuli, levissimo accedente motu, ab invicem separabantur. Acidis autem hoc sedimine tentato liquoribus, & præsertim sulphuris spiritu, levis fermentatio cum emergentibus bullulis inducta est: Ab inspersione verò olei tartari nullam luctam excitatam vidimus.

Sapor insipidus sedimenti.

Cum acidis fermentatione nanciscitur.

Aquæ puteales facillimè cum sanguine circumveniunt.

Quo quidem spargyrico periculo apertè emicuit summa aquæ salubritas; Nihil etenim peregrini, aut noxii in ejusdem corporatura repertum est, sed potiùs alchalice quædam indoles, ne minima tenacitate sibi invicem cohærens, adeo ut facillimè exilia microcosmi humectare possit vasa, atque cum ipso sanguine in orbem procliviùs discurrere.

ANALYSIS AQUÆ MOMPIANI.

Ejusdem origo perquiritur;
Et salubritas cum Pu-
tealibus comparatur.

S At jam in capite præcedenti arbitror innotuisse pecu-
liarem modum, quo Mompianenses aquæ ad Bri-
xiam decurrunt, proindèque multifariam divisæ salien-
tibus fontibus inserviunt, unde nil aliud superest, nisi
analytica super ipsis instruere pericula, easdemque cum
Putealibus comparare, ut delicatè, & molliter viventes
queant feliciùs seligere.

Ne autem in superfluis nimium abundemus, notata *Quid conti-*
velim in aquæ Mompianensis evaporatione eadem, quæ *gerit in aquæ*
de putealibus contigisse phænomena, nisi quòd suboscure, *Mompianensis*
& tenaciores visæ sunt particulæ sedimentum integrantes, *evaporatione.*
licer eadem data aquæ proportionem minoris repertum sit
ponderis, hoc est granorum XXX. Quia tamen acidis
instillatis liquoribus aliqua fermentatio oborta est, sic de
alcalica pariter indole coniectandum, quinimò aliqua- *Sedimentum*
renus nitrosa, ut nonnulla longiora in sedimento pris- *alcalicum de*
mata docebant. *ponit.*

Meam propterea crisim super Fontanarum, aut Putea-
lium aquarum majori, vel minori salubritate, si quis curiosè
expeteret, fateor, erga Fontes Mompianensibus lymphis

*Fontane me-
liores, quàm
Putei.*

manantes propenderet animus; Nec gravissimis profectò conjecturis destitutus.

Primò Etenim, minus sedimentum a declarato desuper experimento residuum evaporatam aquam exiguis scatere, ætherogeneis particulis nitidissimè demonstrat,

Aqua Fontanarum, scilicet Mompianensis diu in vasis intemerata asservatur.

longiusque tempus, quàm quòd Putealis, quo limpida, & intemerata in vasis servatur, apprimè suadet tempestiva veluti distillatione esse purificatam. Quod quidem rationi adamussim congruit, si vehementem aqueductum

observamus, si aquarum originem supra Mompianum consitam contemplamur. Historiographi tamen munus lubens prætereo, nec ulterius perquiram perennis ne, & amplissima Mompianensium aquarum scaturigo Brixiano

Aquarum Mompianensium scaturigo quando emerferit.

solo, Urbique coëva dici mereatur, an post multum tempus Brixiae conditæ emerferit. Quanquam, ut probabiliora fatear, postremum suadeat longissimus, & non nisi publicis sumptibus instructus subterraneus canalis, qui a

Ratio, quæ suadet postremis tantum sæculis Mompianenses Aquas emerfisse.

propinquis Divo Apollonio Vicis (vulgo le Mezane) acceptas aquas Brixiam convehēbat (in cuius sanè molimine nemo insudasset, si tunc temporis Mompiani præstò fuisset exuberans adeò lectissimarum aquarum proventus) cui alludere videtur vetustus lapis in novæ Basilicæ Cathedralis septentrionali latere observabilis, ubi legitur.

DIUUS AUGUSTUS

TI. CÆSAR. DIVI

AUGUSTI F. DIVI N.

AUGUSTUS

AQUAS IN COLONIAM

PERDUXERUNT.

Ex hoc, sicuti, ut perbellè notat Julius Antonius Averoldus

Mompiani.

157

roldus (1) fulgentissimum accedit Brixiae decus , quòd ^{Brixia fuit Romanorum Colonia.} nempe Romanensium fuerit Colonia , pari quoque ratione patescit illis usque temporibus aquas in Brixiae mania fuisse perductas. Cumque, imperante Tiberio Cæsare Divi Augusti Filio id factum videamus, statuendum pariter est contigisse circa Christianae aetatis principia , quo ^{Quotempore aquae in Brixiae mania fuerint perductae.} tempore, annuentibus Matris Liviae Drusillae Augustae viribus, Tiberius imperio potitus est. Ulterius tamen utrum de certo huic ne pluribus in locis jam dirutae prodiagogi, an Pregni cuniculo, vel Mompianensium aquarum aqueductui illa verba accomodanda sint, mihi non satis constat, cum ab antiquis Scriptoribus egrè mutuari lux possit.

Dum super Mompianensibus aquis sedulò meditabatur animus, solemne nobis fuit ab omnibus percontari, ^{Historiola, super Aquis Mompianensibus.} quid vetusta referrent monumenta, quæque perpetua lege adnotarentur secundum varias temporum vicissitudines accidentium discrimina; Nilque aliud habuimus peculiare, nisi quòd multis ab hinc annis, dum milio onerata navis Sebinum lacum transfretabat, auctis repente procellarum fluctibus omnia a vorticosis quibusdam barathris, ubi vulgò dicitur (corno de trenta passi) fuerint absorpta, penitus irrita sedulitate onus, & cadavera perquirendi: Post nonnullos a naufragio dies cepit Mompianensis lympa notabilem milii quantitatem secum ^{Mompianensis lympa milium secum venit.} vehere, adèò ut re ab Adstantibus incolis observata protinus obstupescerent, tantumque mysterium detegere frustra niterentur. Evanuit tamen divinandi molimen, quando scitum est infortunium, quod in sinuosis Sebini lacus gurgitibus passa fuerat memorata navis. Unde in antea apud

(1) *Lescelte Pitture di Brescia additate al Forastiere pag. 3.*

apud hujusce facti memores, & credulos immutabilis opinio stetit, & adhuc viget Mompianensem scaturiginem a Sebino lacu, licet 22 miliaribus (scilicet ubi navis demersa est) discontinuato, per subterraneos siphones suas aquas mutuari.

Non obstante siccitate Mompianenses scatebræ perennes dederunt aquas.

Origo Fontium a pluviiis, & nivibus.

Quæ utrum vera sint, aut verò simillima, curiosiorum, & posteritatis judicium esto. Hoc unum scio, quòd cum, non obstante præterita siccitate, a faxeis, sibique invicem propinquis scatebris perpetuò exundaverint letissimarum lympharum furculi, conjectare de certo cogimur, ab amplissimo, nec unquam desituro promptuario fuisse suppeditatas, adeò, ut, quæ ob nivium liquamina, aut pluvias sperari possunt aquarum additamenta, per imos telluris meatus decidua, augmento solùm aquarum Mompianensium inserviant (& si etenim in nostro supposito originem Fontium a solis pluviiis, & nivibus derivemus, nihilominus ultrò fatemur a paludibus, stagnis, & lacubus aquas posse per subterraneos siphones aliò influere, quinimò etiam emergere, dummodo non tollatur naturale aquarum libramentum. Quæ profectò lex nec corrui, nec labefactatur, si sebinis undis Mompianum humectaretur, quandoquidem in humiliori loco, respectu lacus consitum est); Quibus quidem, & noviter deficientibus, ad minorem pari lege, sed jugem reducitur aquarum emissio, hoc est ad illam, quæ sepulti, longique itineris diametro respondet, quamque amplissimum aliquod receptaculum suppeditat, & viarum refracta declivitas finit interfluere.

Simili autem, aut quocumque alio modo eveniant Mompianenses lymphæ, certum est, quod earundem intemerata puritas, & perpetua emissio a penitissimis circum-

compo-

cumpositarum partium visceribus apprima veluti distillatione elaboratur; Quod in Putealibus (ut ad propositum revertamur, & aquarum comparatio contingat) sperandum non est, quia Brixia a turbidis, & cænosis *Brixiana fundamenta multis in locis a Brixianis aquis humectatur.* aquis occultè, ut diximus, humectatur, unde cum Putei ubique occurrant, sic facillimè factum aliquando putarem, quòd ob brevissimum iter non satis depuratæ ad putealem tubum accedant, atque suspectum remotè laticem constituent.

Ad Fontanarum aquarum quinimò salubritatem confirmandam non leve accedit argumentum a celebrato per *Aqua Fontanarum leviores putealibus* bilancem experimento, quo Putealibus leviores repertæ sunt; Quod partim ab incluso, ob perennem motum aere, partim a minori particularum ætherogenearum copia factum crediderim. Quibus profectò rationibus illa patuisse non dubito argumenta, per quæ Brixiani latices in potum usurpandi discriminantur, & Fontanæ supra Puteales caput extollunt.

DE AQUA SANCTI PETRI IN OLIVETO

*Nil sanitati
utilius, quàm
aquarum sa-
lubritas.*

Rectè admonebat Rhafis (1), nihil esse, præter aeris puritatem, magis pertinens ad sanitatem, quàm aquarum salubritatem,, Licet enim Divæ Theresiæ cenobium ad vitam contemplativam apprimè fabrefactum favorabili atmosphæra insigniatur, liberum habeat Solis meridiem, & Aquilonaris plaga supereminentis, &

*Cur Cœnobi-
tæ assidue
morbis detine-
rentur.*

munitissimæ Arcis obice hebetetur; Nihilominus, cum piissimi Patres solis aquis in cisternam deciduis uterentur, vitæ passim discrimen offendeabant: Quòd rationi non est absolum, si attentè considerabimus, quòd pluviales aque

*Aque pluvia-
les semper dā-
nantur.*

quomodocumque colligantur, suspectum semper laticem constituent. Quidquid spondeat Hippocrates (2) de Aquis cum tonitru estate cadentibus: Quidquid Eruditissimus Vitruvius (3) suadeat, pluviales aquas ceteris anteponens: Quidquid denique confirmet ipse Baccius (4) imbrium scilicet aquam esse tenuissimam, dulcissimam, limpi-

*Quando plu-
viales Aquæ
laudandæ ve-
niant.*

dissimam, Quæ profectò posse aliquando contingere non irem inficias; Quando scilicet ejusdem origo tenuissimis debe-

(1) Libro 1. de Regimine Principum C. 1.

(2) 4. in 6. Epid.

(3) Lib. 8. Archi Cap. 2.

(4) De Thermis Lib. 1. Cap. VIII. pag. II.

debetur vaporibus, & quando pluvia a prius leviores, simplicioreſque latices ſuſum pellente ſole progerminat. Verum quis promittet tantam operum, aut peculiaris opificii ſedulitatem, quæ queat puriſſimas tantum pluvias ſeligere, atque in humiliorem, cisternam derivare, reliquas verò ſub bruma cum caligine, horridaque nimborum procella depluentes (quæ, utpote diverſæ indolis facillimè, adnotante Hippocrate, corrumpuntur) reſpuere? Utriſque equaliter patet tectorum, ſolique elaborata declivitas, nec utilis poteſt accedere, quin damnanda poſſit excludi. His adde, quòd aer patens veluti eſt campus, in quo multarum particularum noxia perſepè contingit reactio, & multiplicia, ſibiſque invicem oppoſita innatant corpuscula, quæ aut ab æſtuate aſtro actiata, aut a rigido Borea in motum poſita, puriſſimum alioquin lapſurum laticem facillimè contemerant. Adde abſorpta, hinc inde impura ſulphura, adde volitantia inſectorum ovula, & vegetabilium ſemina: Adde demum androgynam peregrinorum ſalium aſperitatem, quibus elementaris, & pura aquarum indoles immutatur, & antea quam terraqueum Orbem tangat, ad deleteriam naturam prædiſponitur. Ingens quinimò in caſu noſtro accedebat malum a non exiguo pinorum numero, quæ non longè ab aquam corrivantibus tectis verſus meridiem exporrigebantur, quarum vel minimo ventiformis aeris flamine marceſcentes ramuſculi, & corroſa folia ſuper tecta deportabantur, unde, aut penitus conſumpta, in aquam colliqueſcebant, aut in imbricum ſcabredine lenteſcentia, novo ætherogenearum particularum adventu deſcendenti aquæ occuſabant, ſicque infauſtè contingebant aquarum morule, in noxias fermentationes viciffim raptæ, quæ deinceps

Rationes, propter quas Cisternarum latices damni à di veniant.

Aqua ſalibus aereis unde quaque imprægnantur.

iterantibus aquis copulabantur. Post hæc profectò occurrebat, quin imò, & in præsens conspicitur, & admiratur nitidissimum atrium, quadratis lateribus apprimè tessellatum, ubi lapsi a tectis latices colliguntur, atque per opportunas hydrorrhæas in supposita receptacula defluunt.

*Cisternarum
structura.*

Inibi verò cujuscumque magnitudinis, & consistentiæ spongiæ cogita, inter quarum intercapedines ætherogenea corpuscula irretiantur, & restitent; Magnum dein arenæ cumulum meditare, inter cujus intervalla subtermeans aqua ulteriorem, imò omnimodam sui depurationem adipiscatur, sicque clara, dulcis, & limpida in orbiculatum promptuarium defluat. Quæro, quamdiù duraturum est mechanicum hoc magisterium? Per men-

*Aqua in ci-
sternâ deflu-
tes per breve
tempus depu-
rantur.*

seni, per annum, an per ævum? Si per annum, an debet atrii solum jugiter everti, ut filtrans arena, aut immutetur, aut abstergatur? Postremum quis sibi suaderet? Quandoquidem aliquo elapso tempore successivè restitantes in depuratoriiis meatulis cænosæ particulæ conspurcandis potius aquis inserviunt: Ideoque idem opificium, quod paulò antea influentes latices depurabat, mutato operandi machinamento, eisdem evestigio contemnerat. Quid? quod præter fermentandi ingenium in fædatis cribrantis arenæ intervallis delitescens, magnum etiam verendum est periculum ab immutata pororum aptitudine, atque a nova, ob impactas sordes, canaliculorum figura, quos debet in cisternam lapsurus latex interfluere. Hocque etiam in supposito, quòd pluviales aquæ purissimæ accederent. Apertissimum hujusce veritatis argumentum exhibet exigua telluris area, in qua plurimæ, sed diversæ indolis plantæ revirescunt, quarum saporem, ingenium, & vires si perscrutemur, toto, ut ajunt, cælo

cælo una ab aliis discriminatur, (mitto quæ circumfe-
runtur de Anthora, & Napello sibi semper proximè, in ^{Anthora, & in}
Rhetia præsertim, & sabaudia connatis, oppositaque sibi ^{Napelli in}
mutuò indole pollentibus) dulcesque, amaræ, salæ, ^{Rhetia, & Sa-}
^{baudia produ-}
acres, quinimò & deleteriæ reperiuntur. Cumque, nec
in supposita innocenti tellure deleteria probabiliter late-
ant aut liquida, aut halitus (nullo etenim, opinor, ana-
lytico, & chymico molimine possent seligi); Nec vene-
nosus character in semine gliscat (etenim impunè forsan
posset devorari) Sic reliquum est, ut opinemur, a solis,
sed diversis plantarum porositatibus, atque a multifario
utriculorum, & fibrillarum in seminibus ordine appel- ^{Nutritivus}
lentem e terræ spiraculis purum laticem immutari, in hac ^{in vegetabili-}
dulcem, balsamicum, & oleosum fieri, in illa acidum, ^{bus latex, qua}
amarum, uno verbo venenosum. Quæ omnia & si vide- ^{ratione dispo-}
antur extra propositam metam inconcinnè digesta, attamen ^{natur, & im-}
non otiose commemorata fuerunt, ut protinus elu-
cesceret, quantum ad fluidorum puritatem conducat lu-
endorum meatuum conditio, quæ aliquando potest ea-
dem immutare, atque ad virulentam naturam prædi-
sponere.

Suspecti igitur jure merito veniunt Cisternarum latices, ^{Cisternarum}
de quibus hic placuit aliqua addere, ne quid circa aqua- ^{aque semper}
rum cognitionem deficere videretur, & ut patescerent ^{suspectæ.}
fationes, quibus Divæ Theresiæ Patres in Oliveto de op-
portunioribus aquis sibi parandis providè meditarentur,
Post quàm autem elapsi sæculi dimidium de construendo
Puteo inter ipsos Cænobitas mussitatum est, liberali an-
nuente Jacobi Oliverii beneficentia, anno dein 1671. ac- ^{Anno 1671}
cerditus est Franciscus Bondellus insignis tunc temporis ^{a Francisco}
Architectus, atque in investigandis aquarum occultis iti- ^{Bondello in-}
^{capta fuit Pn-}
^{te effusio}

*Virgulae di-
vinatoriae, u-
sus maximè
suspectus.*

neribus apprimè versatus. Laudo autem scrutamina omnia, quæ in actum posuit egregius Hydrophanta, ut stabili fulciretur, circa aquarum existentiam, conjectura, nec penitendum opus contingeret. Verùm, quòd priùs divinatoria, ut ajunt, virgula per totum Asceterium sit divagatus, atque in ipsa principale reperiendarum aquarum fundamentum consistere, sedulè, quinimò dogmatice assereret (ut Patres adhuc viventes mihi referunt) non satis intelligo. Nam præter quamquòd criminandus mos est a dolosa magia ortum ducens (antiquitùs, adnotante Agricola, diabolica carminum incantamenta Virgulæ contrectationem sequebantur) ejusdem etiam elucescit vanitas, si physis, & naturalibus concausis operandi modum disquiramus.

*Quibus lignis
virgula di-
vinatoria debe-
at fieri.*

Ex multiplici ligno præcitatus Auctor asserit in usum poni virgulas, secundum diversitatem metalli, quod queritur. Ad plumbum etenim, adhibetur Picea, ad æs Fraxina, ad aurum cum apice ferrato; denique ad argentum, & ad aquam Colurna, scilicet ex Corylo. Verùm nimis stricte, & quasi dixerim superstitiosæ conditiones, quæ requiruntur, ut eventus respondeat, parque sit votis, mihi admodum suspectæ sunt. Primò etenim, quòd bifur-

*Conditiones,
quæ requirun-
tur ad virgulæ
contrectationē*

cata sit; 2. Quòd prehendentium pugnorum digiti Cælum spectare debeant; 3. Quòd requiratur occulta quædam hominis proprietas. Quæ quidem, meo judicio, necessaria non essent, si licitus, & naturalis divinantis virgulæ motus a sympathico operandi genio penderet. Magnes etenim in quacumque manu, & cujusvis figure sit, ferrum allicit, nihilque magis requiritur, quàm limitata affinitas, polique aptitudo, ut contactus sollicitetur: Qua pariter proportionem, si coryleæ virgulæ motus ab invitantibus occultæ aquæ effluviis proficisceretur, quo magis aptanda

*Quæ requi-
rantur, ut
magnes ferrū
alliciat.*

aptanda per sympathiam corpora essent propinquiora, eò
 procliviùs vis contactum produciens deberet vivificari, &
 tamen corylus, licet tenuissima, nullisque adhuc impres- <sup>Corylus, se
sympathicè a-
geret, proxi-
mè vividiùs
ageret.</sup> sionibus polluta, ne dicam a propinquo argenti cumulo,
 aut aquarum cuniculo, sed flumine, aut Oceano, nec al-
 licitur, nec movetur. Quomodo igitur poterunt sepulta
 metalla, aut occulta aquæ sui effluvia ad externas auras
 emittere, quæ valeant sympathicum corpus allicere, aut
 immovere, si tanta super incumbit Terrarum moles, si
 tot desuper marmorea quandoque (ut ad rem nostram
 de Puteo S. Petri inferiùs dicemus) complanantur strata.
 Quod verò etiam in distans hoc possit fieri, & citra ef-
 fluviorum emissionem perfici, præterquamquòd hodiernæ <sup>Sympathica
actio in distans
reluctatur ho-
diernæ philo-
sophiæ.</sup> philosophiæ reluctatur (1) rationes quæ suadeant expecta-
 bo ; Contentus admonuisse ridiculam prorsusque exhibi-
 landam esse divinantis virgulæ contrectationem, cujus
 usus, si quis, me iudice, quæreretur, qua de causa penes
 aliquos adhuc duret, ac persistat; Non aliunde sanè,
 nisi ab eodem fonte, ubi tot etiam in Medicina damna
 progerminant. Hoc est, quia aliquando, ubi subdola
 Virgulam contrectantis calliditas aquas dixit latere,
 aquæ repertæ sunt. Proh cecitatem? Anne, quia post
 exhibitam a Circumforaneo spargyricam panaceam sa- <sup>Post obtentã
salubritatem
remedium ad-
huc suspectum
est.</sup> lus contingit, remedium illicò approbandum est? Non-
 ne invito Ægroto, non ne invitis etiam propinati veneni
 viribus, ex lege quinimò accedente in diata regimine, in-
 columitas aliquando obtinetur? Hoc profectò verum est,
 si vera sunt quæ recordor legisse apud Magnum Coum,
 ubi peculiares memorat morbos, qui omnibus non ob-
 stan-

(1) Vid. nunquam satis laudatus Michelottus in dissertatione de separatione flui-
 dorum pag. 293.

Aliquibus casibus non est fidendum.

stantibus circa curam erroribus, ad salutem nihilominus properant. Sicuti propterea, circa praxim in medicina facienda, aliquibus casibus, orō, fidendum non est, sed continuatus, semperque idem, cæteris paribus, requiritur experimentorum exercitus; Sic quoque & in divinantibus Virgulę usu, necesse primū esset, quōd rationes constanter affulgerent, dein semper, & equali lege respondentia per sympathiam corpora operarentur, atque, non aliquando, sed jugiter, & perenni eventuum serie idem phænomenon verificaretur.

Rationes propter quas Architectus dixit aquas inibi latere.

Tandem, ut ad propositum revertamur: Potissima, opinor, ratio, qua eximius Architectus sibi, & piissimis Patribus sponndit aquas de certo delitescere, sumpta fuit ab amplissima, & fastigiata superstantis ad Aquilonarem plagam Arcis basi, ubi, præter plateas, variaque receptacula, amplissimę quoque parent aggerum Castellum circumvallantium fossę, in quas coire, & profundè percolari possunt pluviales aquę, niviumque liquamina. Addamus insuper, quod, cum tota scandendi montis acclivitas a lapideo, & salebroso solo circumquaque asperetur, si imbres accedant, aquę non possunt defluere, nec ad humiliora, lege gravitatis, properare, sed a subtus spongiosa terra, post munientem faxeam superficiem occurrente, combibi, & absorberi. Cumquę Arx tota, quę Septentrionem, hoc est extra Urbis mœnia spectat, non in faciliora latera declinet, sed ab imis radicibus per abscissas, & præruptas rupes attollatur veluti, ac promineat, oculus facillimè eruditur, aquas, faxei montis viscera interluentes non posse ad illam partem appellere; Nulla etenim inibi visuntur faxea strata, inter quorum meditullia subterranei latices possint reptare, & aliquatenus discurs-

Aquę pluviales Brixianam Arcem luentes nō possunt defluere.

discurrere: Quandoquidem ex illa parte, ut diximus, ^{Arx Brixiana ex parte septentrionali vivo constat saxo.} mons totus ex viva quasi rupe constat, nullis meatibus pervia. Secus verò, quæ subtus Brixianam Arcem mons Urbem, & meridiem spectat, postque faciliorem declivitatem ad orientale latum inclinatur, & R. Excalceatorum Patrum Monasterium sustinet, si scatebris, aut foveis, ut muri superstruantur, tentetur, licet e viva petra constet, diversam tamen pluribus in locis saxorum coordinationem exhibet, hoc est efformatam in strata, quæ essentialiter divisa solummodo sibi ipsis superincumbunt, ^{Montes in strata dispositi interfluëntibus aquis aditum permittunt.} & quæ propter imperfectum, & aliquatenus asperum contactum subtermeantibus lymphis, ipsas depurando, aditum possunt permittere. Nil igitur mirum, si tot, aliisque quàm plurimis, quæ lubens prætereo, hydroscopicis fundamentis instructus clarissimus Bondellus (ad lævam Ecclesiæ partem, quæ ampla decurrit via, perpetuò etiam transudantes guttulas animadvertens, indicia internæ aquæ quæritantis exitum) aquas delitescere crediderit, atque e voto repertæ fuerint. Quibus quidem omnibus ^{In invenien- dis S. Petri aquis divinitus accessit auxilium.} naturaliter conspirantibus, singulare, & primarium divinitus non dubito accessisse auxilium. Etenim, cum Urbs tota piissimis Observantissimorum Patrum precibus multum debeat, eoque præclara Civium Pietas turmatim ad sacramenta suscipienda frequenter se conferat, res Divina fuit, ut Sanctorum Ministrorum incolumitas intacta vigeret, nec a turbidis solius Cisterne aquis oppilata, in vite discrimen adduceretur.

Ad instruendum igitur Puteum manus admota fuit Anno 1671, Anno verò 1674. absolutum fuit opus, ut sequens elogium Putei parietibus inscriptum testatur.

*Elogium de-
pictum supra
parietem pu-
tei F. F. Car-
mel. Discalcea-
torum in S.
Petro Oliveto*

SCATURIUNT HIC DE PETRA STAGNA AQUARUM;

HAS VIRGA, NON MOYSIS ELICIT,

SED QUÆ DE RADICE JESSE EST EGRESSA

VIRGO MARIA;

EJUS IMPLORATA OPE

FLUENTA DURISSIMUM SAXUM DEDIT

SUIS SUMPTIBUS OPUS INCHOAVIT JACOBUS OLIVERIUS

ANNO M:D:CLXXI.

ABSOLVIT VERO MARCUS ANTONIUS EJUSDEM FILIUS.

ANNO M:D:C:LXXIV.

*Putei tubus
in vivo saxo
factus.*

Sileo labores, quos quæsit Putei structura, super quibus sufficit adnotasse mediis tantum cuniculis, & scalpri acie in vivis semper saxis tubum factum fuisse; Ubi, antea quàm certiores aquarum venæ paterent, per duos supra octoginta pedes profunditatis excavatum est. Post paucos ab absoluta effossione dies haustæ, mediis situlis, lymphæ potantium turmatim affluentium labiis mirificè adblandiebantur, judicioque sumpto a crystallina ipsarum facie, nulloque post ebibitas in ventriculo pondere, de salubri indole ab omnibus favorabiliter censitum est.

*Eventus pri-
marium & in-
fallibile aqua-
rum judicium*

Arrisit eventus (quod primarium, & infallibile est aquarum judicium) hisce principiis; Dum non solum ab ipsis Cenobitis, sed ab aliis benè multis citra salubritatis incommodum, & absque ullo damno potantur, & potatæ sunt. Arriserunt jugiter profundæ scaturigines, quæ indeficientem semper aquæ, & quidem lectissimæ, proventum suppeditarunt; Unde operæ præmium duxi hæc pauca super ipsis adnotare, & quid analyticum molimen portenderet, in medium adducere.

Ge-

Gemino autem tempore hujus aquæ spargyricam ana-
lysim molitus sum, scilicet mense Junio præteriti anni
1722., atque mense Februario præsentis 1723; sed eadem
in utroque experimento contigerunt phenomena, & a
lentissima evaporatione in vitrea cucurbita duodecim pu-
tealis hujus aquæ librarum, præter translucidam semper
restitantis aquæ perspicuitatem, exiguum adeò sedimen-
tum ad fundum cucurbitæ congestum est, ut diligentif-
simè licet abrafum, attamen in exactissima bilance pen-
deret tantum grana duodecim, quod quidem, ut de cæ-
teris aquarum communium experimentis mihi quasi
semper repertum fuit, cum acidis solummodo, cum al-
chalicis nullam fermentationem nactum est.

*Super aquis
Divi Petri
bis facta est
analysis.*

*Quodnam se-
dimentum ad
ignis examen
deposuerit.*

Parcant propterea Mompianenses aquæ, si præexcellen-
tia, quam supra puteales tenent, ab hoc Puteo tota me-
retur; Eadem etenim ratio, minoris scilicet sedimenti,
& ætherogeneæ materiæ, per quam salubriores Putealibus
ductæ sunt, admodum probat admirabili hoc Puteo esse
inferiores. Fateri tamen debeo, quod, cum varia cona-
mina in actum revocaverim, ut clariùs innotesceret hæc,
licet exigua, diversitas, incassum nihilominus omnia
cessere.

*Aqua S. Pe-
tri quo ad sa-
lubritatē mom-
pianēs hoc est
Fontanarum
videtur ante-
cellere.*

Argumentum, quinimò, licet mihi summopere sus-
pectum, quod a majori, vel minori aquarum specifica
gravitate hauritur, frustra tentatum est, quia cum Mom-
pianensibus nulla unquam intercessit diversitas; Lancis
etenim radius, vel titubabat, vel ad æquilibrii horizontem
subsistebat; Cujus tamen facti ratio posset non ægrè di-
squiri: Supposito præsertim, quòd gravitatum inter aquas
peculiaris diversitas pendeat, aut ab ætherogeneis inna-
tantibus corpusculis, quæ vel infuso prismati resistunt;

*Gravitas a-
quarum San-
cti Petri.*

*Aquo pèdeat
aquarum spe-
cifica gravitas*

vel utpote aquæ particulis graviora, totam aquæ corporaturam ponderosiorum efficiant, aut a disseminatis inter aquæ particulas subtilissimi ætheris effluviis. Ex utraque etenim profectò ratione nitidissimè elucet parem gravitatem posse contingere inter Mompianenses, hoc est Fontanarum, & aquam Putealem S. Petri, licet postrema minoribus scateat impuris particulis. Quandoquidem Mompianensis, licet majorem sedimenti quantitatem ad ignis examen deposuerit, attamen a perenni motu, quo Brixiam decurrit, & coactè in hæc, vel illa marmorea promptuaria dispescitur, non potest, quin aerem combibat, majoremque penset, imo tollat gravitatem, quam majus sedimentum exquirat.

Mompianensis aqua dum decurrit, aerem combibit.

Licet a pluviis originem trahat tamen purissima est.

Nollem interea, quod quis naturalis philosophiæ nimis delicatulus Scrutator non congruere posse opinaretur nitidissimam aquæ S. Petri perspicuitatem in supposita, origine a pluviis, niviumque liquationibus; Nam præter ea, quæ dicta sunt de aquis Hirmensibus. Quæso ad Divi Petri in Oliveto Canobium ascendat, omniaque circa Puteum meditetur. Videbit etenim octo, vel decem pedum aquæ altitudinem ad amplissimi tubi fundum semper subsidentem, sed quæ alternis pluviarum, aut siccitatis motibus vel augetur, vel imminuitur. Cumque strictissima meditullia, & longissimi meatus, per quos salubris hæc lympa percolatur, atque ad putealem cavum accedit, partim profundè dehiscant, partim supra putealis aquæ superficiem (si novum accedat pluvialium aquarum additamentum) in Puteum labantur, frequenter mihi dispicere contigit, quod desideratis imbribus nullum audiebatur in Puteo aquarum stillatim, & circumquaque decidentium murmur; Ipsis verò solum humectantibus

Quid in Puteo observatum sit.

bus præstò erat distillatio, & altior putealium aquarum superficies: Hocque, non primo, non secundo, sed pluribus a pluvia diebus evenit, ex quo eruere fas est, quòd labentes in Puteum aquæ non illæ ipsæ sunt, quæ prope puteum terram humectarunt (suppositum etenim solum, in complanata faxea strata efformatum, ipsas profundè permeare non sineret) sed quæ a longinquis telluris superpositæ cryptis accedit, undè, etsi pluvialis, longo strictissimorum meatuum cribrantium tractu ad nitidissimam, & salubrem indolem prædisponitur, adeo ut citra ullam putredinem, aut sedimentum ad integros annos in vasis intemerata asservetur, & passim cum plausu ab aliquibus nucerino latici substituatur.

*Quando post
pluvias aquæ
crescant in pu-
teo.*

*Aquæ pluvia-
les in subterra-
neis itineri-
bus depuran-
tur.*

Obiectio demum, quæ in supposita hujusce Putei ab imbribus origine posset pullulare, aliquatenus discussa est pagina 124. Sumpto præsertim argumento ab elapsa præteriti anni siccitate, qua invita, admirabilis hic Puteus semper perennes dedit aquas, quod aliquibus videtur non posse congruere cum accidentali pluvialium aquarum ad- ditamento; Verùm, si quis rectè scrutabitur quantus aquarum proventus a superstanti tellure potest combibi, quantus per tenuissimas putealis tubi cryptas cribrari, facile cognoscet posse exigui exitus perennitatem vigere, quando accidentale incrementum exuberat, & occulta replet promptuaria. Et licet non omnem lympham, per occultas faxei montis venas intermeantem, in Puteum labi coniectare debeamus, attamen facto jam emissario, dataque porta, mechanica quadam festinatione ad Puteum circumstantia liquida coguntur accedere. Ad salubrem quoniam harum aquarum puritatem confirmandam naturale putealis tubi opificium admodum conspirare crediderim;

*Quomodo fò-
tes sint peren-
nes, etiam si
originem a
pluviis du-
cant.*

X Adeoque, præter perennem mediis situlis haustum, peculiare etiam circumhiare meatus, per quos adventæ lymphæ jugiter abscedant, undè reciproca hac motuum vicissitudine noxia tollatur in aquis quies.

Si Brixensem agrum ulteriùs, & undequaque circumspectare nobis animus esset, multa adhuc profectò emergerent disserendi argumenta, tam ratione Lacuum, & Fluminum ubi natatio potest institui, quàm medicatorum etiam Fontium, in quibus ad humanam incolumitatem vel venandam, vel conservandam aptatissima gliscere videntur effluvia. Verùm, cum de his, nec adhuc celebre vigeat nomen, nec eventu hæctenus comprobata utilitas, susceptam provinciam aliis perficiendam lubenter relinquimus.

I N D E X

Rerum Notabilium.

A

- A**bsurda ab usu specificorum. 80
 Corrigi deberet illorū usus. *ibidem*
 Aliquando laudanda. 81
 Ipsorum operandi ratio. *ibidem*
 Acmillæ calculum Vesicæ frangit. 89
 Acidulæ deponunt sedimentum alba-
 licum. 41
 Acidulis Darfensibus, quando absti-
 nendum. 118
 Aer a quibus causis moveatur. 4
 Calidus insiti miscella tempera-
 tur. 6
 Morbos curat. *ibidem*
 In Aquis Hirmensibus delitescit. 27
 Aeris particulæ in sanguine utiliores,
 quàm ipse chylus. 59
 Ejusdem necessitas in corpore ani-
 mali. 59
 Duplici via corporis penetralia su-
 bit. *ibidem*
 Utilitates in aquis Hirmensibus. 60
 Aeris puritas, Corporis sanitas. 160
 Ægroti magnum emolumentum expe-
 riebantur a potu Aquarum S. S.
 Cosmi, & Damiani. 145
 Æconomia animalis quomodo læda-
 tur. 49
 Æmilius Marcus Antonius scripsit de
 aquis Milzanelli. 126
- Agogæ prope Fontem Hirmæ. 24
 Aneurysma in Hypochondriacis a qui-
 bus causis producat. 70
 Animi pathemmata Hypochondria-
 cum affectum inducunt. 67
 Alkali est ignis soboles. 41
 Aqua Hirmensis dicitur aqua Fa-
 mis. 7
 Nulla damna producit in visceri-
 bus. *ibidem*
 Aquæ suaves, & noxiæ. 8
 Aquæ Bronchocelæ producētes. *ibidem*
 Eandem curantes. *ibidem*
 Aqua Turbida quomodo reddatur
 clara. 8
 Quibus motibus moveatur. 10
 Marina gravior, quàm dulcis. 12
 Levior cæteris potest esse minus sa-
 lubris. 20
 Aquarum nitor aliquando suspectus. 8
 Aqua Maris quomodo ascendere pos-
 sit montium cacumina. 12
 Aquæ elementares quomodo fiant me-
 dicatæ. 18
 Aquarum mutationes in Fontibus a
 quo pendeant. 21
 Aquæ medicatæ aut Thermæ, aut
 Acidulæ. *ibidem*
 Hirmenses Thermometro examina-
 tæ

<i>ta.</i>	21
<i>Hyeme exsurgunt tepide.</i>	22
<i>Aqua optima quæ, citò calet, & citò refrigeratur.</i>	26
<i>Ratio.</i>	27
<i>Potest esse ponderosa & salubris, levis & noxia.</i>	30
<i>Aqua ponderosa in Palestina.</i>	31
<i>Aquarum diverso tempore, diversa gravitas.</i>	ibidem
<i>Aqua, nivis, glacies, & grando, quomodo in gravitate differant.</i>	31
<i>Ratio.</i>	32
<i>Aquarum Hirmentsium analysis.</i>	35
<i>Cur non noceant.</i>	51
<i>Facultate frigide.</i>	53
<i>Aquarum mineralium itinera in corpore animali.</i>	54
<i>Utilitates in sanguine.</i>	55
<i>Utilitates in toto corpore.</i>	58
<i>Non sunt remedia specifica.</i>	52
<i>Aquarum utilitas in obstructionibus.</i>	71
<i>Earundem pars in cruorem devolvitur.</i>	85
<i>Ipsarum transitus morbos non curat.</i>	86
<i>Aqua destillata persicariæ lapides in Vesica frangit.</i>	86
<i>Aquæ mercuriales in Hispania.</i>	99
<i>Aquis Mineralibus utendum, quando Paroxysmus ad declinationem properat.</i>	107
<i>Ratio.</i>	108
<i>Aquæ ad meridiem nascentes cæteris meliores.</i>	115
<i>Aqua Vallis de Mori in Vallecarnica est parum salubris.</i>	122
<i>Aquæ S. S. Cosmi, & Damiani in magna siccitate fuerunt pereñes.</i>	146

<i>Aqua S. S. Cosmi, & Damiani in scellam, aliarum aquarum, & extraneorum corporum respuit.</i>	146
<i>Non examinanda, sed pro miraculo habenda.</i>	ibidem
<i>Aquæ Brixiam interluentes.</i>	148
<i>Multis expensis in Brixia mænia perductæ.</i>	148
<i>In aquæductibus facillimè per laterales scissuras declinant.</i>	148
<i>Aqua divi Salvatoris.</i>	149
<i>Aquarum putealium analysis.</i>	154
<i>Aquarum Mompianensium analysis.</i>	155
<i>Aquæ quando in Brixia mænia fuerint perductæ.</i>	156
<i>Aquearum iudicium a quo pèdeat.</i>	168
<i>Aqua S. Petri Melior Mompianensibus.</i>	169
<i>In subterraneis itineribus depuratur.</i>	170
<i>Aquarum particularum figura.</i>	47
<i>Aristotelis opinio circa potentialem aquarum martialium frigiditatē.</i>	52
<i>Auctoris iudicium circa putealium, & Mompianensium aquarum præstantiam.</i>	155
<i>Aurium morbi curantur ab aquis Tigrinis.</i>	62

B

B Accius scripsit de Melæ lutis.	138
Baccii opinio de variis aquarum motibus.	10
Balnea in præsens quia suspecta.	43
Beneficia in liquidis ab aere producta.	59
Bernoullius Joannes laudatus.	12
Ejusdem doctrina circa originē Fontium examinatur.	13
Bilanx in examinando liquidorum specifico	

cifico pondere Hydrometro opportu-
nior. 29
Bitumen in aquis Milzanelli latēs. 127
Bova Flumen Brixiam luens. 149
Boyliaana methodus ad detegendas
martiales in aquis particulas. 40
Brixia quanam poli altitudine gau-
deat. 24
Magnas passa est depopulationes 152
Antiquitus fuit Romanorum Colo-
nia. 156

C

CAlchoos remedium lithonripti-
cum. 89
Calculorum origo. 83
Variæ opiniones. ibidem, & seq.
Opinio. Auctoris. 84
Lapidea rudimenta in cruore præe-
xistunt. 84
Indicationes adimplendę. ibidem
Calor Thermarum undē. 129
Caliditatis, vel frigiditatis criterium,
quo ad remedia non semper necessa-
rium. 51
Capitis morbi curantur ab aquis Cal-
derianis Veronensibus. 62
Catharticum Aquis præire debet. 82
Manna laudabilior cæteris. ibidem
Cathartica ubi præcesserint, cui in-
cumbendum. 107
Causis iisdem vigentibus unus ægro-
tat altero incolume remanente. 120
Cisternæ cur suspectæ. 161
Cisternarum artificium. 160, 161
Cogrossius Carolus Franciscus lauda-
tus. 77
Collis aqua ubi, & quomodo scatu-
riat. 102

Nulla noxa ab ipsius usu. ibidem
Ejusdem utilitates in obstructionibus
Viscerum naturalium. 113
Utrum in ipsa lateant aurea efflu-
via. ibidem
Quid requiratur, ut aurū in aquis li-
quescat. 114
Opinio Auctoris circa indolem aquæ
Collis. ibidem
Potanda prope suam scaturigi-
nem. 115

Colonii aqua in monte Orfano ad me-
ridiem scaturiens. 123
Guttatim decidit. ibidem
Antiquitus uberiori exibat vena. ibidē
Frustra prope Fontem majores aquæ
queruntur. 123
Ratio. ibidem
Cur perennis. 124
Detegitur ejusdem natura. 124
Non potest dici ullo modo medi-
cata. 125
Color suavis hominum quid porten-
dat. 4
Commercia subterranea inter Flumi-
na, & Maria. 9
Cordis morbi curantur ab aquis Fa-
briensibus in Rhetia, & de Grot-
ta Viterbii. 62
Cordis palpitatio in affectione Hypo-
chondriaca a quo pendeat. 70
Corpora petunt centrum sue sphere. 33
Corpus Divi Titiani in fundamentis
nove Ecclesiæ requiritur. 144
Cucchi Gaspar laudatus. 104

D

Damna ex retardato cruoris mo-
tu. 70
Damna ab usu aquarum mineralium
pro-

producta. 110 & 90
Darfienses Aquæ quasnam vicissitu-
dines passæ sint. 117
Ab ipsarum potu magnæ utilitates
sperandæ sed magna quoque dam-
na timenda. 117
A salibus muriaticis, & vitriolicis
medicantur. 118
Quando cauta esse debeat aquarum
Darfienfium administratio. ibidem
Possunt curare morbos non curabiles
a darfiensibus. 118
Quæ observanda ante aquarum Dar-
fienfium exhibitionem. ibidem
Quando bis aquis abstinendū. 119
Quando exhibendæ. ibidem
Forsan chalybeatæ. 120
Debilitas in partibus quomodo produ-
catur. 140
Diabetes rarissimi sunt. 92
Immensa urinae quantitas a Diabeticis
missa. 92
Ratio. 93
In Diabete quando vitandus aquarū
mineralium potus. 94 95
Quando conveniat. 96
Difficultates, quæ impediunt originem
Fontium a mari. 11
Quæ usum Hydrometri suspectum
faciunt. 29
Quæ occurrunt in examinandis li-
quorum gravitatibus. 34
Ex parte artis. 3
Ex parte aquarum. 3
Difficultates in hauriendis Acidulis
Darfienfibus. 121
D. Teresie Cœnobium ad vitam con-
templativā apprime fabrefactū. 160
Divinatoriæ virgulæ suspectæ. 164

Dolores demulcent aquæ S. Martini
ad viam Flaminiam. 62

E

E Logium putei S. Petri Oliveti
 parietibus inscriptum. 168
Emeticis, quoad fieri potest, abstinend-
dum. 77
Error in construendis aggeribus. 136
Evaporatio aquæ Hirmensis. 35 37
Experimentum comprobans salubrita-
tem in illis aquis, quæ cito calent,
& cito refrigerantur. 26
Experimentum, quo disquiritur spe-
cifica gravitas aquarum Hirmen-
sium. 29

F

F Ainellus Joannes aquarum Hir-
 mensium promulgator. 2
Febres curantur ab aquis nitro-sul-
phureis. 62
Ferræ aquæ facillimè de sulphure
participant. 128
Ferri particulae in corpore animali di-
versa vi pollent, scilicet obstructio-
nes reserant, & dysenterias suppri-
mun. 78
Ferri particulae pyramidales. 46
Ratio. 79
Ferrum aperitiuū in operando est. 79
Fluminū damna quomodo vitari pos-
sunt. 137
Flumina post subterraneum iter denuo
erumpunt. 9
Flumen salsum ad Brixiae mœnia de-
currens. 149
Fons aquarum Darfienfium male cu-
stoditur.

<i>Proditur.</i>	120
<i>Fons Hirmensis, nec pluviis augetur, nec siccitate imminuitur.</i>	9
<i>Fontis Esari descriptio.</i>	1, 2
<i>Fontes ubi originem ducant.</i>	9
<i>Non a mari.</i>	10
<i>Utrum pendere possit a condensatione vaporum.</i>	16
<i>Fontium origo a pluviis, & nivibus.</i>	17
<i>Fontes plurimi nomen amiserunt.</i>	44
<i>In sua origine mutantur.</i>	20
<i>Anapavomeni.</i>	20, 21
<i>Fons in Gallia Tertianas solvens.</i>	62
<i>Fons novus Milzanelli aquis proxim.</i>	133
<i>Fontes Brixiani, quando arescunt, quid coniicere debeamus.</i>	151
<i>Fons Hirmensibus aquis proxim.</i>	7
<i>Fracassati Caroli opinio circa calorem.</i>	130

G

<i>Galeardus Paulus Brixianus Canonici laudatus.</i>	134
<i>Gallarum infusio quemnam colorem in aquis Hirmensibus induxerit.</i>	40
<i>Gangis aqua quinta parte nostris aquis levior.</i>	30
<i>Gartiae origo.</i>	149
<i>Giurius Petrus Medicus Amstelodamensis negat naturam vitriolicomartialem in aquis acidulis.</i>	44
<i>Gonorrhœe gallicae Hirmenses aquae profunt.</i>	101
<i>Gravitas aquae maris respectu ad aquam dulcem.</i>	14
<i>Gravitatis proportio inter aquam, & pyritem.</i>	45
<i>Gravitatis proportio inter aquam, & Sanguinem.</i>	55

H

<i>Harris Gualterus Diabetem curat.</i>	94
<i>Henrici ab Heers opinio circa aquarum pondus.</i>	31
<i>Hercules Thebanus vivebat anno mundi 2715. ante Christianam Aeram</i>	1247.
<i>Hiarna Urbanus suspectam habet gallarum in aquis martialibus infusionem.</i>	50
<i>Hippocratis opinio circa aquarum bonitatem.</i>	26
<i>Quomodo intelligenda.</i>	28
<i>Hippocratis opinio circa aquas minerales suspecta.</i>	130
<i>Hirmæ descriptio.</i>	1
<i>Hirmenses incolae antiquitus his aquis utebantur.</i>	2
<i>Hirmensis aqua a Joanne Fainello examinata.</i>	2, 3
<i>Hirmensis Caeli felicitas laudatur.</i>	5
<i>Hirmensis Aquae gravitas disquiratur.</i>	32
<i>Martialis-vitriolica.</i>	43
<i>Utilitates in corpore animali.</i>	50
<i>Actu frigida.</i>	51
<i>Et facultate.</i>	53
<i>Canicularibus diebus adhibenda.</i>	53
<i>Aptatur Temperamentis frigidis, & calidis.</i>	53
<i>Non potest esse noxia.</i>	56
<i>Ab aliis Acidulis differt.</i>	63
<i>Hirmenses aquae quia celebres.</i>	64
<i>Earundem utilitates in affectione Hypochondriaca.</i>	69
<i>In Febri alba laudabiles.</i>	79
<i>Non sunt remedia specifica.</i>	80

Z

lau.

<i>laudantur in affectione calculosa.</i>	83
<i>Ratio.</i>	85
<i>Quomodo calculum extrudant.</i>	85
<i>Quid optandum in affectione calculosa.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Ipsarum aptitudo in Renum, & Vesicæ ulcere.</i>	96
<i>Et meatus urinarii.</i>	101
<i>Nocere nesciunt.</i>	163
<i>Vomitum sedant.</i>	104
<i>Ratio.</i>	105
<i>Ejusdem utilitates in dissolvendis tenacioribus lymphis.</i>	105
<i>Non in omnibus febribus adbibendæ.</i>	106
<i>Quando potandæ.</i>	111
<i>Aptiores prope suam scaturiginē.</i>	111
<i>Hydrometrum liquores librans.</i>	29
<i>Hypochondriaca affectio quando scæviat.</i>	65
<i>Ratio.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Symptomata.</i>	<i>ibidem, & 66</i>
<i>Absque Lienis vitio.</i>	66
<i>Multas, & varias agnoscit causas.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Ab animi pathematibus.</i>	<i>ibidem</i>

I

I <i>Gnes subterranei.</i>	120
<i>Impedimenta, quæ difficilem reddunt aquarum administrationē.</i>	81
<i>Indicationes quomodo eliciendæ.</i>	62, 63
<i>Indicationes adimplendæ in affectione Hypochondriaca.</i>	69
<i>Indicationes & medendi methodus in Diabete affectis.</i>	93
<i>In Febribus.</i>	106, 107
<i>Indusia antiquitus potius lanea, quàm</i>	

<i>linea.</i>	43
<i>Instrumentum elaboratum ad scrutanda aquarū pondera.</i>	32
<i>Iulia Augusti Filia ad nendum edocebatur.</i>	43

L

L <i>Ac aquis Hirmensibus mixtum nullum coagulum nactū est.</i>	38
<i>Lancisi nunquam satis laudati monumentum.</i>	64
<i>Lentor in liquidis quomodo producat.</i>	68
<i>Ubi adhareat.</i>	75
<i>Lex aquarum circulantium.</i>	134
<i>Lien, & Mesenterium mediis vasis, & nervis consentiunt.</i>	66
<i>Lien non semper causa affectionis hypochondriacæ.</i>	67
<i>Lienis officia adhuc latent.</i>	66
<i>Liquida quomodo separentur in corpore animali.</i>	56
<i>Liquida millesima interdum parte in pondere diversa.</i>	20
<i>Lister Martinus suadet vitriolum ex pyrite fieri.</i>	45
<i>Literati facillimè Hypochondriaci.</i>	68
<i>Ratio.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Lithonriptica remedia admodum suspecta.</i>	88
<i>Ratio.</i>	89
<i>Locus sumendi aquas Hirmenses.</i>	111
<i>Lues venerea si adsit, cautè aquis mineralibus utendum.</i>	97
<i>Quando, & quibus prius pensitatis, adhiberi possint.</i>	98 99
<i>Lutum Melæ quomodo fiat medicamentum.</i>	139
<i>Luta quomodo administranda.</i>	<i>ibidem</i>
<i>In</i>	

In partium Tumoribus . ibidem
In earundem gracilitate . ibidem
Quo artificio agant . 141
In membrorum gracilitate Balnea
luta premittenda . 141

M

M Agius Bernardus Brixie Episcopus
 patū gubernans año 1032. 144
Magnes , ut ferrum alliciat , quæ re-
quirantur . 164
Maris profunditas . 15
Martiales aquæ potentia frigida . 52
Laudantur in affectione hypochond-
driaca . 72
Mazinus Joannes Baptista lauda-
tus . 46, 75
Mechanica operandi ratio aquarū mi-
neralium in obstructionibus . 71
Mechanica lutorum operandi vis . 141
Medicæ in aquis particulae chymicæ
tentamina effugiunt . 19
Medicata in aquis effluvia ubinam
cubent . 46
Medicamenta aliquando venenatu-
ram induunt . 56
Medicamentorum quando secuta admi-
nistratio . 57
Medicamenta a mineralibus elicta ,
& vi stimuli operantia , admodum
suspecta . 77, 78
Medicæ doctrinæ in dies perficiun-
tur . 54
Medicæ virtutes fluminis Melæ . 138
Medicinam facientes aliquibus casibus
non debent fidem præstare . 166
Medicorū diversa methodus in aquarū
analyfi . 20

Melæ descriptio . 1, 134
Mela Valli Triumplinæ utilis . 134
Damna infert Brixiano solo . 134
Cur antiquitus eadem non infere-
bat . 135
Cur in Valle Triumplina sedimina
non deponat . 135
Mechanica ratio damnorum a Tor-
rentibus productorum . 136
Potius Torrens , quàm flumen . 137
Cur antiquum cubile deserat . 137
Ægrè possunt tolli damna ab hoc flu-
mine illata . 138
Quomodo martialem naturam in-
duat . 138
Ejusdem aquæ non potandæ . 143
Mercurialis aqua apta ad frangendos
in Vesica lapides . 88
Metalla aliquando pura , aliquando
cum aliis mixta . 23
Michelottus Petrus Antonius lauda-
tus . 12
Millepedes laudantur in affectione
calculosa . 89
Milzanelli Fons diligentissimè custo-
ditur . 127
Milzanelli aquæ illæ sunt , ac erant
quando examinatae fuerunt a Marco
Antonio Emilio . 127
A sulphure , & bitumine medican-
tur . 127
Quæ contigerint in earundem exa-
mine . 128
Utrum alia in iisdem lateant fossilia,
aut mineralia . 128
Utrum Balnea , an Thermae . 129
In usualem potum usurpantur . 130
Cum aquis Hirmae , & Darfsi com-
parantur . 131
 Z 2 Earum-

<i>Earundem effectus in corpore animali.</i>	131
<i>Quomodo suspecte evadere possunt.</i>	132
<i>Minera martis quomodo in aquas colliquescat.</i>	49
<i>Minerales aquæ, quandoque leviores communibus.</i>	33
<i>Mineralium aquarum itinera, & cursus in corpore animali.</i>	57, 58
<i>Minerales Aquæ ad uterum tendunt.</i>	79, 80
<i>Mineralium aquarum vis suspecta in Diabete.</i>	90
<i>Minerae variae latent in montibus Colli proximis.</i>	113
<i>Miraculum a D. Titiano factum.</i>	145
<i>Mompianenses aquæ cur luendis Brianis Fontibus non sufficiant.</i>	150
<i>Meliores putealibus.</i>	155, 159
<i>Rationes.</i>	156
<i>Ab amplissimo veniunt promptuario.</i>	158
<i>Mompianensium aquarum cum putealibus comparatio.</i>	159
<i>Cum aqua S. Petri æquilibres.</i>	169
<i>Moniales D. Cosmi, & Damiani in aliud Monasterium transferuntur.</i>	144
<i>Morarius Joannes laudatus.</i>	113
<i>Morborum metaptoses observandæ ante Acidularum exhibitionem.</i>	118
<i>Moullin de Marguery laudatus.</i>	54
<i>Mutinensium puteorum aquæ unde veniant.</i>	148

N

<i>Nervorum morbi curantur ab aquis Crucciatibus sub Viterbio.</i>	62
<i>Nessus ab Hercule sagitta transfi-</i>	

<i>xus.</i>	43
<i>Nives, & pluviae possunt suggerere aquas salubres.</i>	22

O

<i>Observanda ante aquarum administrationem.</i>	119
<i>Observatio notabilis in Hirmentensi aqua postquam calorem conceperat.</i>	27
<i>Obstructiones in Hypochondriacis sunt potius effectus, quam causæ.</i>	68
<i>Deinde evadunt causæ.</i>	ibidem
<i>Obstructionum causæ.</i>	74
<i>Obstructiones facillimè fiunt in Mesenterio.</i>	76
<i>Ratio</i>	ibidem
<i>Obstructio fit facillimè in vasis lymphaticis.</i>	76
<i>Obstructiones quomodo fiunt citra successivam inflammationem.</i>	76
<i>Non curantur nisi ubi ad magnitudinem fuerint perductæ.</i>	77
<i>In obstructionibus, quando aquæ cautè administrandæ sunt.</i>	81
<i>Cui prius incumbendum.</i>	ibidem
<i>Occasio scribendi de aquis Milzaneli.</i>	126
<i>Occasio scribendi de Mela.</i>	141
<i>Oculorum morbi curantur ab aquis nitrosis.</i>	62
<i>Opinio Aristotelis circa Fontium originem.</i>	16
<i>Gabrielis Frascati.</i>	17
<i>Bernardini Ramazzini.</i>	} ibidem
<i>Gasparis Bartholini.</i>	
<i>Gratiani.</i>	
<i>Opiniones variae circa caliditatem, vel frigiditatem aquarum martialium in operando.</i>	52

Offum

Offum fracturis prosunt nitrata aquæ. 62

P

P *Atavina luta laudantur.* 142

Pauli Casati opinio circa Fontium Originem. 11

Patres S. Petri Brixie admodum utiles. 162

Pectoris morbi curantur ab aquis montis Catini in Hetruria. 62

Petronii opinio circa antiquum Thermarum, & Balneorum usum. 43

Phtibisci dulce spuunt. 91

Pisces felicius vivunt in aqua pura, quàm in fæda. 6

Pluda Antonius laudatus. 79

Plumbum aliquando immergitur, aliquando innatat. 46

Pluviales aquæ suspectæ. 160

Quando laudandæ. ibidem

Polypi in naribus producti, damna in reliquo corpore. 59

Pondus sedimenti in data proportionem aquarum Hirmensium. 35

Promissionibus Auctorum non est fidendum. 63

Proportio gravitatis inter aquas Hirmenses, & Fontanarum. 33

Purgantia ante aquarum usum laudantur. 77

In obstructione Lienis, & Hepatis admodum suspecta. 78

Putei Brixie ubique occurrunt. 147

Diversitas circa ipsorum profunditatem. 147

Profundiores prius ad siccitatē producti. 147

Puteorum Brixiensium origo. 148

Ubique fieri possunt. 150

Eorum siccitas quomodo compensetur. 152

Putealium Brixiensium aquarū analysis. 154

Puteus S. Petri in Oliveto ætus. 167 163

In vivo saxo. 164

Pyriteæ lamellæ, in aquis Hirmensibus observatæ. 45

Pyrites facillimè de sulphure participat. 48

Q

Q *Uarterius Joannes Breni Chirurgus.* 122

Quæstiones in Medicina sciendæ, sed vitandæ. 93 129

R

R *Atio, cur aer, dum ad Hirmam appellit, purissimus est.* 5

Ratio, cur aquæ Hirmenses sint utiles. 60

Remedia affectionem Hypochondriacam curantia. 69

Romanorum puteorum aquæ undè veniant. 148

S

S *Æculi elapsi ballucinationes.* 53

Sales sanguinis a Malpighio observati. 60

Sales induunt naturam solidi. 71

Salis Muriatici *Vitriolici.* *Nitrosi.* *Aluminosi.* *Figura* 36

Salinæ in aquis particulæ, cur ægrè ad

ad chrySTALLIZATIONE perveniant. 36
Salium ope aquæ elementares medicantur. 18 24
Salubritas aquarum quibus argumentis demonstratur. 153
Sanguinis major, vel minor quantitas citra ullum æconomiae animalis detrimentum. 55
Sanguinis, et spirituum labe in alterum reciprocatur. 68
Sanguinis particulae ad lentescendum inclinant. 74
Sanitas in quo consistat. 74
Sapor aquarum Hirmensium. 7
Sapor exiguus in aquis Hirmensibus Ratio. 21
S. Titiani Corpus ad novam Ecclesiam transfertur. 145
Sedimentum aquarum Hirmensium, post evaporationem in cucurbita relictum, microscopio observatur. 35
Sedimentum aquarum quid sit. 36
Sedimentum aquarum Hirmensium supra ignem projectum nec crepitat, nec accenditur. 38
Cum oleo Tartari nullam, cum spiritu sulphuris magnam fermentationem natum est. 40
Sedimentum nigrum ferrum portendit. 46
Signa diagnostica ulceris Renum, vel Vesicae. 96, 97
Solares radii quid in vase Hirmensibus aquis pleno prestaverint. 42
Sulphur in Milzanelli aquis latet. 127
Sulphur combustum alumen reddit. 128
Sulphur, & alumen una consentiunt. 128
Symptomata Hypochondriacam affectionem concomitantia, ab aquis

Hirmensibus tolluntur.

72

T

T *Emperamentum ad Hypochondriacam affectionem disponens.* 69
Terebynthina veneta cum albumine ovi dissoluta, laudatur in gallica gonorrhoea. 102
Thermæ, cur suspectæ. 43
Thermæ absque sulphuris vestigio 130
Thermarum calor ab ignibus subterraneis non pendet. 129
Transchuriana luta laudantur. 142
Triumplinæ vallis descriptio. 1
Tubi communicantes dant altitudinem reciprocam secundum rationem gravitatum specificarum. 13
Tumoribus prosunt aquæ Ficuncellæ, & Porretanæ. 62

V

V *Allisnerius Antonius laudatus.* 17
Veneræ lues ubique in corpore animalithronum sibi figit. 98
Ventriculi affectibus prosunt Acidulæ omnes, & præsertim S. Mauritiæ. 62
Venti quibus viribus polleant. 4
Quomodo inficiantur. 5
Vesicæ lapis quando adest, summa circumspeditione aquis mineralibus utendum. 87
Frequenter ad Vesicæ collum descendit. 87
In lapide Vesicæ frequens micturitus. ibidem
Damna aquarum mineralium in lapide

<i>pide Vesicæ affectis.</i>	<i>ibidem</i>	<i>Quarta pharmacopœæ columna.</i>	49
<i>Sola sectio in Perineo vesicæ lapidibus laborantes curat.</i>	88	<i>Ejusdem aptitudo in Curis Sympathe-</i>	
<i>Vinum aqua mixtum tartarum non deponit.</i>	84	<i>ticis.</i>	50
<i>Virgula, ut ajunt, divinatoria, admodum suspecta.</i>	164	<i>Ejusdem utilitates in vasorum extremitatibus.</i>	72
<i>Ex quibus lignis fiat.</i>	<i>ibidem</i>	<i>Vitriolicæ aquarū partes non possunt uniri, ut noceant.</i>	104
<i>Quibus superstitionibus in usum ponatur.</i>	164	<i>Ulceribus Renum prosunt aquæ Hir-</i>	
<i>Vitriolum, & sulphur ferè semper unita.</i>	38	<i>menses.</i>	86
<i>Vitriolum fit ex pyrite.</i>	45	<i>Vomitoria ante aquarum usum laudantur.</i>	77
<i>Vitrioli quot species.</i>	47	<i>Urina dulcis in Diabeticis quia.</i>	91
<i>Vitriolum a sedimine aquarum Hirmensium extractum.</i>	47	<i>Utilitates in sanguine ab aquis Mellanelli productæ.</i>	131, 132
<i>Vitrioli Variæ denominationes.</i>	48	<i>Utilitates aquarum in obstructionibus.</i>	71

F I N I S.

